T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE TRANS ERKEKLERİN AÇILMA SÜREÇLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

EMİRHAN DENİZ H. ÇELEBİ
14737011

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ONUR GÜNEŞ AYAS

İSTANBUL
2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE TRANS ERKEKLERİN AÇILMA SÜREÇLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

EMİRHAN DENİZ H. ÇELEBİ
14737011

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ONUR GÜNEŞ AYAS

İSTANBUL
2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE TRANS ERKEKLERİN AÇILMA SÜREÇLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

EMİRHAN DENİZ H. ÇELEBİ
14737011

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 08.08.2018
Tezin Savunulduğu Tarih: 26.07.2018
Tez Oy Birliği / ~~Oy Çokluğu~~ ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Onur Güneş Ayas	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Ayşe Gül Altınay	
	Dr. Setenay Nil Doğan	

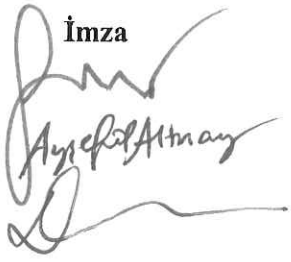

İSTANBUL
TEMMUZ 2018

ÖZ

TÜRKİYE'DE TRANS ERKEKLERİN AÇILMA SÜREÇLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ
Emirhan Deniz H. Çelebi
Temmuz, 2018

Bu çalışma, Türkiye'deki trans erkeklerin açılma süreçlerine etki eden faktörlerin toplumsal boyutlarını açıklamayı amaçlamıştır. Açılma, münferit bir eylemden ziyade bireyin içinde yaşadığı toplumdan etkilenen, aynı şekilde içinde bulunduğu toplumu da etkileyen bir süreçtir. Açılmaya etki eden faktörler, on altı trans erkeğin açılma deneyimlerinin derinlemesine mülâkat yöntemi ile toplanması ve verilerin içerik analizine tâbi tutulması ile elde edilmiştir. Açılmaya etki eden altı faktör saptanmış olup, bunlar cis-gender heteronormatif sistem ve açılma, önyargı, damgalama ve açılma, cinsiyet geçiş süreci ve açılma, sosyal ve ekonomik hakların elde edilmesi sürecinde açılma, kaygı, güven ve açılma ile teknolojik ve iletişimsel modernleşme süreci ve açılma başlıkları altında toplanmıştır. Türkiye'deki trans erkeklerin açılma süreçlerine odaklanan bu araştırma, araştırmacılardan psikologlara, sağlık alanından hukuki alanlara dek toplumun çeşitli kesimlerine de translar için daha güvenli alanların inşa edilmesi adına görev ve sorumluluklar düştüğünün altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trans erkek, Açılma, transseksüel, cinsiyet kimliği

ABSTRACT

THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING COMING OUT PROCESS OF TRANS MEN IN TURKEY
Emirhan Deniz H Celebi
July, 2018

This study aimed to explain the social dimensions of the factors that affect the coming out process of trans men in Turkey. Rather than being an individual act, coming out is a process that is not only affected by the society in which the individual lives, but also affects it through the way. The factors influencing coming out of an individual were obtained by in-depth interviews of sixteen trans men's experiences and subjecting them to content analysis. Six factors affecting the coming out process have been identified under six themes which are the cis-gender heteronormative system, prejudice and stigmatization, legal gender recognition process, difficulties in obtaining of social and economic rights, anxiety and confidence, and technical and communicative modernization. Focusing on the coming out process of trans men in Turkey, this study underlines the fact that there are some responsibilities should be taken by various segments of society in order to build a more secure areas for transgender people.

Key Words: trans man, coming out, transsexual , gender identity

ÖN SÖZ

Trans erkeklerin açılma süreçleri üzerine düşünmem, katıldığım bir seminerde sevgili Dr. Seven Kaptan'ın 'Açılma Nedir?' sunumu sonrasında başlamıştı. Bu sunum sonrasında açılma mefhumuna yönelik akademik çalışmaları okumaya başladım ve Türkiye'de bu konuya ilişkin ne kadar az kaynak olduğu dikkatimi çekti. Açılmayı nasıl ele alacağımı düşündüğüm noktada bunun toplumsal yönüne odaklanmam konusunda kafamı açan isim ise sevgili tez danışmanım oldu.

Akademisyen kimliğinin yanısıra bir insan olarak da bana her zaman örnek olan danışman hocam Doç. Dr. Onur Güneş Ayas çalışmalarım sırasında kütüphanesini ve sonsuz desteğini önüme serdi. Konunun sosyolojik boyutuna ilişkin değerli fikirlerini esirgemedi, pes ettiğim noktada beni cesaretlendirdi ve çalışmanın başından sonuna dek her türlü fedakârlığı gösterdi. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Onun teşvik eden uyarıları ve değerli görüşleri olmasaydı bu süre içerisinde bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmazdı.

Tez jürisinde yer alan ve kıymetli geri bildirimlerde bulunan değerli hocalarım Doç. Dr. Setenay Nil Doğan ve Doç. Dr. Ayşe Gül Altınay, bu çalışmanın zenginleşmesine önemli katkılar sunmuştur. Kendilerine yürekten teşekkür ederim.

Tez yazımı sürecinde yaşadığım her türlü zorlukta sabırla beni dinleyen, anlamaya çalışan ve beni güçlendiren sevgili Hilal Akekmekçi Tunalı'dan bahsetmemek olmaz. Stresle mücadele ettiğim zamanlarda çalabileceğim bir kapı olduğunu bildiğim için kendisine müteşekkirim.

Tezimin başlangıcı ile birlikte, hayatıma dair attığım en büyük adımımda yanımda olan değerli ağabeyim Av. Tolga Ersoy'a büyük bir teşekkür borçluyum. Kendisinin büyük özverisi, titiz çalışması ve emekleri sayesinde ben bu çalışmayı 'Emirhan Deniz' olarak bitirmekteyim.

Açılma süreçlerini benimle paylaşarak bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan bütün katılımcılara ve görüşmelerin yapıldığı kafe sahibine minnettarım.

Son olarak, şüphesiz ki tez yazımının en büyük çilesini benimle birlikte çeken, bu süreçte sonsuz hoşgörü gösteren başta en büyük destekçim biricik anneciğime ve sevgilim Belma'ya, kardeşim Nilüfer'e ve biricik kızım Sütlaç'a da teşekkürlerimi sunmak isterim.

İstanbul; Temmuz, 2018 Emirhan Deniz H. Çelebi

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **vi**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Çalışmanın Sınırları 7
2. TEMEL KAVRAMLAR **9**
2.1. Biyolojik Cinsiyet 9
2.2. Toplumsal Cinsiyet 10
2.3. Cinsiyet Kimliği 11
2.4. Cinsiyetin Yasal Olarak Tanınması Süreci: Cinsiyet Geçiş Süreci 12
2.4.1. Hukukî Süreç 14
2.4.2. Tıbbî Süreç 19
2.4.3. Sosyal Süreç 22
2.5. Açılma (Coming Out) 24
2.5.1. Açılmanın Tanımı 24
2.5.2. Cass'ın Açılma Modeli 25
2.5.3. Cinsiyet Kimliği Temelli Açılma: Transların Açılması 30
2.6. Türkiye'de Transların Durumu 33
3. SAHA ÇALIŞMASI: ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ **37**
4. BULGULAR **42**
4.1. Cis-gender Heteronormatif Düzen ve Açılma 42
4.2. Önyargı, Damgalama ve Açılma 46
4.3. Cinsiyet Geçiş Süreci ve Açılma 56
4.3.1. Adlî ve Tıbbî Süreç 56
4.4. Sosyal ve Ekonomik Hakların Kullanımı Sürecinde Açılma 62
4.4.1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkı 63
4.4.2. Barınma Hakkı 66

4.4.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı 68
4.4.4. Eğitim Hakkı 71
4.5. Güven, Kaygı ve Açılma 73
4.6. Teknolojik ve İletişimsel Modernleşme Süreçleri ve Açılma 79
4.6.1. İnternetin Yaygınlaşması ve Bilgiye Erişimin Kolaylaşması 80
4.6.2. Geleneksel ve Yeni Medyada Temsil 81
5. SONUÇ ve ÖNERİLER 86
5.1. Sonuç 86
5.2. Öneriler 88
5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler 88
5.2.2. Politika Belirleyicilere Yönelik Öneriler 89
5.2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Öneriler 92
KAYNAKÇA 94
EKLER 109
ÖZ GEÇMİŞ 113

KISALTMALAR

DSM : Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

FTM : Female to Male Trans (Trans Erkek)

HRC : Human Rights Campaign

LGBTİ : Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks

LİSTAG : Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Aileleri ve Yakınları Grubu

TGEU : Transgender Europe

WHO : Dünya Sağlık Örgütü

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

> "Açılmadan önce ucu bucağı olmayan bir denizde gibiydim. Açıldıktan sonra kendimi o denizden çıkıp, nefes alabileceğim karaya varmış gibi hissettim. Kişinin kendi olması kadar güzel bir şey gerçekten yokmuş, yıllarımı kafese kapatılmış bir kuş gibi geçirmişken şimdi o denize karşı çırpıyorum özgürce kanatlarımı. Bir dünya düşünün ki açılmadan önce acabalar kafanızda cirit atıyor, o dünyada kaybedecekleriniz bazen ekonomik özgürlüğünüz, bazen sevdiğiniz insanlar ya da bazen kendiniz olabiliyor. Açılma, özgürlüğe kulaç atmak bazıları için; bazıları için ise ayaklarının altındaki sandalyene tekme atmak gibi. Kestiremediğin, öngöremediğin bir süreç. Şanslı isen denizin üstünde kanatlarını özgürce çırpan martı oluyorsun, şanssız isen o denizde başkaları tarafından boğulan, bazen de kendi elleri ile kendini boğan oluveriyorsun. Senin benim gibi transları, nefes almaya çalıştığın o karada, kendi zırcahilliğinde büyüttükleri fobisinde boğabiliyor insanlar. İşte o karada kendine yer bulamıyorsun ve yolun yine denizlere çıkıyor. Kimliğin mavisine erişemeden seni boğacak maviye koşuyorsun." (Serhan, s. 7)

Açılma, genel kullanımda, kişinin önce kendisine, daha sonra çevresindekilere cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ile alakalı aktarımları yapma sürecini tanımlar. D'Amico & Julien (2012)'e göre açılmanın hem bireysel hem de ilişkisel yönü vardır: "İnsanlar önce kendilerini tanımlayarak kendilerine açılırlar, sonrasında hayatlarındaki diğer insanlara açılırlar" (s. 3). Açılma, bu anlamda kişiler arası iletişimin de sürdürüldüğü bir süreçtir. Kendini trans erkek olarak tanımlayan 27 yaşındaki Deniz'in açılma sürecini anlattığı bu cümleler, aslında açılma mefhumunun yalnızca bireysel bir eylem değil, aynı zamanda çoğunlukla topluma göre şekillenen ve pek çok dinamiği olan bir süreç olduğunu da göstermektedir. Bu, aynı zamanda kişinin cinsiyetinin sosyal ve yasal olarak tanınması için "açılması"nın, cinsiyetin geçiş sürecinin de kaçınılmaz bir parçası olduğuna da işaret etmektedir. Deniz'in açılmaya dair aktarımı, açılmanın hem zor hem de sonuçlarının tahmin edilemez olduğunu da vurgulamaktadır. Açıldıktan sonra tahmin edilemeyen, yalnızca kişinin hayatına 'kendisi' gibi devam edebilme olasılığı değildir. Kişi bir yandan "kendi" olmaya çalışırken diğer yandan toplumun belirlediği çerçevenin içine girebilmek için şu ya da bu sebeple bazı şartları da yerine getirmek zorunda bırakılmaktadır. Bu bağlamda açılma mefhumunu, açılan öznenin/öznelerin içinde bulunduğu, sosyalleştiği toplumdan kopuk olarak düşünmek imkânsızdır.

Son iki yüzyılda cinsellik ve cinsiyet üzerine üretilen söylemler, modernleşmenin de beraberinde getirdiği uzmanlık sistemleri aracılığıyla şekillenmiştir. 19. yüzyıldan beri cinselliğe dair söylem üreten kurum tıp ve bunun içinde spesifik olarak Seksoloji olmuştur. Seksoloji, cinsel çeşitliliğin tartışılabilir ve tanısı konulabilir bir şey olduğunu ortaya çıkarmıştır. Richard von Krafft-Ebing, Albert Moll, Havelock Ellis ve Magnus Hirschfield gibi isimler, bu yüzyıl içerisinde cinsiyet ve cinselliğe dair bütün çeşitliliği, hukuk alanından tıp alanına taşımıştır. 19. yüzyılda, tıp bilimi mastürbasyon, seks işçiliği ve zührevi hastalıklar haricinde tecavüz, sodomi, kamu ahlaksızlığı gibi ceza gerektiren eylemler üzerine yoğunlaşan adlî tıp ile temel olarak ilgili idi (Weeks, 1977, s. 1-22). 19. yüzyılda evrimsel düşünce üzerine argümanlarını temellendiren psikiyatristler, 'cinsel sapma' olarak gördükleri cinsel pratiklerin doğuştan geldiğini, kalıtsal olduğunu ileri sürmüşlerdir (Weeks, 1985, s. 86). Yine aynı yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde 1974'te, Amerikan Psikiyatri Derneği, 1993 yılında da Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 'cinsel sapma' olarak görülen eşcinselliği 'hastalık' kategorisinden çıkarmıştır.

Michel Foucault (1990)'ya göre, cinsellik ve cinsel pratikler toplumlarda söylem ve onun ürettiği iktidar yolu ile denetlenebilir olmuştur. Bunlardan söylem, zaman içerisinde durumu bir dönemin *episteme*'inden diğer döneminkine değişiklik gösterendir. Foucault'ya göre bir kültürün temel kodları, o kültürün diline, düşünme şekline, algılama şemalarına, alışverişlerine, değerlerine dek her insanın karşılaşacağı ve kendini onların içinde bulacağı ampirik düzenleri saptar (Foucault, 2001, s. 18). Buna göre episteme, kültürel ve düşünsel farklılıkları belirleyen kodların, kültürel şifrelerin bütünüdür. İktidar ise öncelikle nihai biçimlerinden arındırılmış olarak ele alınmalıdır. İktidar, devletin egemenliği, yasanın biçimi ya da bir egemenliğin bütünsel birliğine işaret eden bir güç ilişkileri çokluğundan ziyade her an her yerde bulunabilen, bir noktayla başka bir nokta arasında her türlü bağıntıdan ortaya çıkabilendir. Bir kurum, bir yapı ya da bir grubun en başından sahip olduğu belli bir güç değildir. Bu sebeple Foucault; kurumları ve katı yapıları değil güç ilişkilerini göz önüne almamızın önemine değinir. Modern iktidar, "bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir" (Foucault, 1990). Foucault, bu bağlamda özne kelimesinin iki anlamı olduğunu da

belirtir. Temel olarak bakıldığında, özne aslında her iki anlamda da 'özne' olmanın ötesinde, boyun eğdiren ya da tâbi kıldıran iktidar biçiminin toplumsal hayattaki yansımasıdır. Cinsiyet geçiş süreci bu bağlamda değerlendirildiğinde, toplum içerisindeki normların dışında tutulan trans kimliklerin de benzer şekilde denetim altına alındığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Verili düzen içerisinde kişinin var olan düzene 'aykırı, ters' yapacağı şey, onun damgalanmasına sebep olabilir. Kişinin konumunun çoğunluğa göre tanımlandığı durumlar bazen kişinin ırkı, dili, dini, bazen de bedensel özellikleri, bir sağlık sorunu olabilir. Nikiforuk (2007)'un da belirttiği üzere Orta Çağ hekimleri, cüzzamı genel olarak cinsel ilişkiyle bulaşan bir hastalık olarak tanımlamışlar ve şehvet düşkünlüğünü önemli bir belirtisi olarak kabul etmişlerdir. Efes'li Rufus, örneğin, cüzzamlıların, göz kapakları şişip yanakları kızardığında 'cinsel ilişki arzusuyla' dolduklarını belirtmiştir (s. 55). Benzer şekilde drapetomani, 19. yüzyılda Güney Amerika'da kölelerin kendi efendilerinden kurtulma eğilimi hastalığı olarak tanımlanmıştır (White, 2017, s. 41). Cartwright (1851), drapetomaninin o dönemde sadece doktorlar tarafından teşhis edilebildiğini, kaçma eğiliminin hastalık belirtisi olarak düşünüldüğünü, tedavisi için kölenin içindeki şeytanın kırbaç ile çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Hunt (1855)'a göre hasta olduğu varsayılan kölelerin uygun tedavi ile düzeltilebileceği o dönemde kabul görmüştür (s. 438-442). Tarih boyunca eşcinsellik de bir hastalık olarak görülmüş ve tedavisinin mümkün olduğu iddia edilmiştir. 1973 yılında DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)'in ikinci baskısında eşcinsellik hastalık olmaktan çıkarılmış olsa da uzmanların bir kısmı cinsiyet kimliklerinde varolan çeşitliliği hastalık olarak tanımlamış, kimisi 'dönüştürme' tedavileri uygulayarak 'normal' olana doğru bir sonuç alabileceğini iddia etmiştir.

WPATH de kişilerin cinsel çeşitliliğinin patolojik bir durum, psikiyatrik bir rahatsızlık olmadığını açıklamıştır.

Beden üzerine tarih boyunca pek çok şey söylenmiştir. Beden ve bedeni ilgilendiren her türlü düzenlemeler; din, siyaset, felsefe ve kültür gibi farklı konular ekseninde tartışılmış ve beden üzerine söylemler oluşturulmuştur. Bedenin geçici ruhun kalıcı olduğu, bedenin kirli ve günahkâr olmadığı, bedenin insana değil Tanrı'ya ait olduğu, varoluş sürecinin bir aracı olduğu dinin beden üzerindeki etkisine birer örnektir. Orta Çağ'da kilise baskısı altında şekillenen beden, insanın

varlık amacının taşıyıcısı ve maddi dünyaya ait ölümlü bir nesnedir. Tasavvufta ise beden, içkin ve aşkın olanın birbirine geçmesi ve birbirini tamamlaması üzerinden tasvir edilmektedir. Ünlü filozof Platon ise bedeni ruhun mezarı olarak görmektedir. Ona göre ruh, kendisini hapseden bir bedenin içine düşmüştür (Le Breton, 2016, s. 9). Descartes'tan itibaren ruh ve beden ayrıdır. Fenomenoloji ise bedeni dünyada bir nesne olarak değil 'dünyanın sayesinde var olan' olarak algılamaktadır. Feminizme göre ise beden, kişiye ait ve kişinin tasarrufunda olandır.

Beden üzerine üretilen her türlü söylem, o söylemin içinde üretildiği kültür ve siyaset ile iç içe geçmiş, bunların karşılıklı etkileşiminin birer sonucudur. Dolayısıyla bu söylemlerin, onu oluşturan bu etkenlerden bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir. Beden, bu anlamıyla kurallar tarafından çepeçevre kuşatılabilen, kuşatıldığı anda verili olanlara göre değerlendirilen ve 'o şekilde' adlandırılandır. Bedenin 'cinsiyetlendirilebilir' olduğu her durumda; 'o şekilde' olmanın dışında kalan ve bu sebepten damgalananlar o toplum içerisinde varoluşları için ekstra çaba harcaması gerekenlerdir.

Beden ve bedene dair üretilen söylem çoğu zaman cinsellik mefhumu bağlamında insanlığın ilk zamanlarından bu yana tartışılmıştır. Modernleşme ile birlikte uzmanlık sistemleri, 19. yüzyıl itibariyle toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine söylem üretmeye ve bedeni çepeçevre kuşatmaya başlamıştır. Lehmiller (2014), cinselliğin tıbbî bir sorunsal olarak yeniden tanımlanmasını yirminci yüzyılın başlarında gerçekleştiğini belirtir. Ona göre Sigmund Freud'un psikoanalitik teori alanındaki çalışmaları, cinsel davranışın, insan psikolojisinin derinlerinde yatan gerçeği ortaya çıkarabileceği düşüncesine ivme kazandırmıştır (s. 29). Yine 19. yüzyıl itibariyle Seksoloji, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin çeşitliliğine dair söylemi üretmiş ve cinsellik ekseninde 'normal' olanın standartları oluşturulmuştur.

Kinsey'e (1953) göre, cinselliğin doğal fonksiyonunun sadece üreme olduğunu kabul eden biyolog ve psikologlar, üretken olmayan cinsel aktivitenin varlığını göz ardı etmektedir (s. 448). Oysa cinsellik sanıldığı gibi yalnızca üremeden ibaret değildir. Andropoza ya da menopoza giren birinin cinsel hayatının bittiğini söylemek ya da penisi 'ampute' edilmiş, rahmi alınmış birinin cinsel hayatının bittiğini iddia etmek yanlış olacaktır. Stoller (1984) menopozdaki bir kadının ya da andropozdaki bir erkeğin cinsel hayatının bitmediğini vurgulamıştır (s. 4-8). Bu

bağlamda cinselliği yalnızca üreme ekseninde değerlendirmek, üreme amaçlı olmayan bütün cinsel pratikleri de bir bakıma yok saymak anlamına gelmektedir.

Atanmış cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim gibi kavramların bütününü oluşturan cinsel kimliğe, vücutta varolan cinsiyet hormonlarının da etki ettiği bilinmektedir (Başar, 2014, s. 245-247). Toplumdaki yaygın kanı, açılma sürecinin öznelerinin sahip oldukları hormonların eksikliğinden dolayı cinsel kimliklerinde bu değişimin olduğu yönündedir. Stoller (1984), cinselliğin endokrinolojik boyutunu ilgilendiren kısmına dair bir kişiye karşı cinsin hormonlarının verilmesinin kişilerin cinsiyet ifadelerine etki etmediğini belirtmiştir. Kadınlara verilen testosteron, cinsel hayatlarında kadınları 'erkeksi' yapmadığı gibi, efemine erkeklere verilen testosteron da onları daha az feminen yapmaz (s. 12). Bu, toplumda yaygın olarak yanlış bilinen önyargılardan bir tanesidir. Kişilerin toplumsal cinsiyet rolleri, sadece salgılanan ya da dışarıdan alınan hormonlara bağlı değildir. Toplumların, heteroseksüel kimliği yaygın olarak kabul etmesine (Bogaert ve Hafer, 2009, s. 25), hatta biraz daha genişletecek olursak cis-gender (trans olmayan) kimliği de içine katarak cis-gender heteroseksüel kimliği kabul etmesine karşın, cinsiyet kimliği ele alındığında sürecin bir ya da birden çok noktasında ikili cinsiyet sisteminin dışında kalan kimliklerin de var olduğu görülmektedir: Trans kimlikler.

Atanmış cinsiyeti ilgilendiren medikal değişiklikler kurallara bağlıdır. Kişinin bedenine ait olmadığını düşündüğü ve buna yönelik yapmayı planladığı her türlü değişiklik keyfî gerçekleşemez. Aynı şekilde isim ve nüfus cüzdanındaki cinsiyet hanesinin değişikliği 'belli koşullar altında' gerçekleşebilmektedir ve kanun ile 'belli şartları' yerine getiren bireyler, cinsiyet hanesindeki düzeltme ve isim tashihi *hakkı*ndan tasarruf edebilmektedir. O bedene ait olmadığını önce kendine, -belki- arkadaşına, ailesine, sevgilisine, akrabalarına ve sonrasında sonsuz bir döngü içerisinde toplumdaki diğer kişilere anlatmak durumunda kalan trans kimliklerdir.

Cinsiyet geçiş süreci, kişilerin kanunda adı geçen belli koşulları gerçekleştirmesi sürecidir ve aynı zamanda fiziksel değişikliklerin de bir noktadan sonra kaçınılmaz olduğu bir süreçtir. Açılma süreci de bu anlamda cinsiyet geçiş sürecinin süreklilik gerektiren bir parçasıdır. Kişi, hayatının tek bir noktasında açılmayı gerçekleştirmez, kişinin sosyalizasyonu devam ettikçe açılması da devam eder. Translar için bu süreç, kişi yeni yasal kimliğini edinene kadar bir noktada zorunludur, bundan sonra genellikle kişinin kendi isteğine bağlı olabilmektedir.

Açılma süreci, son zamanlarda akademide sıkça ele alınan ve tartışılan konular arasındadır, fakat bu zamana dek genellikle kişilerin cinsel yönelimleri açısından ele alınmıştır. Açılma, yalnızca farklı cinsel yönelimlere ait kişilerin değil, toplumda bulunan transların kendi kimliklerini açığa vurma ya da vurmak zorunda bırakılma sürecini de tamamlar. Bu anlamda açılma, kişinin cinsel kimliğini tanımlaması ve kabul etmesi sonrasında çevresindekilere bunu kendi rızası ile açıklamasıdır. Kişinin kendi duyguları, kendini nasıl hissettiği ve nasıl hitap edilmek istediği/istemediğine dair bu durumu konuşması, açılmanın sözlü olarak yapılmasıdır. Bu süreç, genel olarak kişinin cinsel kimliğini keşfetme, kabul etme, ifade etme ve önce kendisiyle ve sonrasında diğerleriyle paylaşması şeklinde devam eden bir süreçtir.

Açılma (coming out), dolabın içinden çıkmak (coming out of the closet) ifadesinden gelmektedir. Kişinin kendi cinsiyet kimliğini, cinsel yönelimini kendisine ve bununla birlikte çevresindekilere de beyan etmesi süreci olan açılma, en az iki insan arasında gerçekleşen doğrudan ya da dolaylı iletişimin bütünüdür. Bu metafora göre kişi, kilitli kaldığı dolabın içerisinden çıkmayı seçer ve bu süreç; kişinin kendi isteği ile olduğu gibi zorunlu kaldığı durumlarda da gerçekleşebilir.

Açılma süreci; LGBTİ+'lar için kişinin kendi isteği ile ya da zorunlu kaldığı durumlarda da gerçekleşebilir. LGBTİ+ hareketinin geçişli özneleri olan translar için ise açılma, bir süre sonra kişinin kendi isteğinden çıkıp, zorunlu bir hal almaktadır. Türkiye'de cinsiyet geçiş sürecinin resmen tanınması için şart koşulan bedensel değişimlerin büyük çoğunluğu (meme aldırma/yaptırma, hormon kullanımı ile gelen değişiklikler, seste incelme/kalınlaşma vs.) ve sonrasında resmî evraklarda yapılması gereken değişiklikler, geçen süre içerisinde transların gündelik hayatlarını aksatmakta, zorlaştırmakta ve onların cinsiyet kimliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Gray (1999)'e göre açılma tek bir an ya da tek bir etkinlik olarak düşünülemez. Açılma bir süreçtir ve bu süreçte kişinin, önceden hayatında olan ve hayatına yeni giren kişilere kendini anlatması söz konusudur (s. 21). Rust (2003)'a göre açılmanın temel bileşeni, kişinin kendi cinsiyetinden birine karşı cinsel ya da romantik duygulara sahip olduğunu fark etmesi, lezbiyen, gay ya da biseksüel olduğunun farkına varması ve sonrasında cinsel kimliğini diğerleri ile paylaşmasıdır (s. 227).

Transların açılmaları çeşitli cinsel yönelimlere sahip kişilerin açılma süreçleri ile benzerlik göstermekle birlikte kendine has bazı süreçleri de içermesi sebebi ile farklılaşmaktadır. Trans kimliklerin açılması sadece kişinin kendi kararına bağlı bir süreç değildir. Aynı zamanda cinsiyetin yasal olarak tanınması sürecinin bileşenlerinden biri olan tıbbî süreç sonrasında yaşanan fiziksel görünümdeki değişmelerin ve bu değişmelerle örtüşmeyen kimlik rengi ya da isim probleminin bir sonucu olarak, bir noktadan sonra zorunlu olarak gerçekleşir.

Bu araştırmanın diğer açılma araştırmalarından en önemli farkı, trans kimliklerin açılmasındaki kendine özgü etkenler ve problemler üzerinde durmasıdır. Açılma süreci bu zamana kadar çoğunlukla farklı cinsel yönelimden kişiler ekseninde araştırılmıştır. Bu da transların açılma süreçlerine ilişkin müstakil bir çalışmanın yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

1.2. Çalışmanın Sınırları

Türkiye'de trans erkeklerin açılma pratiklerini irdeleyen bu tez, yalnızca açılma süreçlerine etki eden faktörlere yoğunlaşmış olup küçük bir örneklem üzerinden kendini trans erkek olarak tanımlayan 16 trans erkeğin açılma süreçlerine dair yapılmış derinlemesine görüşmelerin bulgularını içermektedir. Bununla birlikte bu yüksek lisans çalışmasında, kişilerin açılma süreçleri, altı faktör kapsamında değerlendirilmiştir. İçerik analizi sonucu belirlenen bu altı faktör; cis-gender heteronormatif düzen, cinsiyet geçiş süreci, damgalama, kaygı ve güven, teknolojik ve iletişimsel modernleşme ve sosyal ve ekonomik hakların kullanılmasında yaşanan zorluklardır. Bu çalışmanın katılımcılarının farklı kültürel ve ailesel arka planlara ve sosyoekonomik düzeye sahip olması araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Ancak Türkiye'de yalnızca son zamanlarda gündeme gelen trans erkekleri temel alan bu çalışma için on altı katılımcının olması, açılmaya etki eden faktörlerin çizilmesi adına yeterli olduğu düşünülmektedir.

Literatür taramasında, açılma konusuna yönelik gerçekleştirilen saha çalışmalarında örneklem sayısının 8 ile 14 arasında olduğu görülmüştür[1]. Bu

[1] Bu konuya ilişkin saha çalışması gerçekleştiren araştırmacılardan Kabacaoğlu 'Gey ve Lezbiyenlerde Açılma Süreçi' adlı çalışması için 14 kişi ile, ''Türkiye'de Eşcinsel Hareketinde Politik Bir Eylem Olarak Açılma'' adlı çalışmasında Ertetik (2010) ise 19 kişi ile görüşmeler yapmıştır. Açılma konusunda yapılan bir başka araştırmada ise 9 katılımcı bulunmaktadır (Bartel, 2011). Çalışmasında açılma mefhumuna bir bölüm ayıran Lara Güney Özlen (2017)'in 'İstanbul'daki

araştırma transların açılmalarından sadece trans erkekleri kapsamaktadır. Cinsiyet kimliği temelli açılmanın incelenebilmesi için trans kadınların ve trans şemsiyesi altındaki diğer grupların da açılmalarına dair araştırma yapılması gerekmektedir. Bu alanda yürütülecek benzer çalışmalar, transların açılmasına ışık tutabilir ve cinsel yönelim temelli açılma ile cinsiyet kimliği temelli açılma arasındaki farklılıklar ortaya konulabilir.

Lezbiyen ve Biseksüel Kadınların Kimlik Politikaları ve Dayanışma Pratikleri' çalışmasında ise on görüşmeci ile görüşmüştür.

2. TEMEL KAVRAMLAR

Cinsiyet geçiş sürecinde, kendini trans erkek olarak tanımlayanların açılma süreçlerine etki eden faktörlere dair bir açıklama getirmeyi amaçlayan bu çalışmada temel kavramların ve kuramsal çerçevenin tanıtılması, ilerideki tartışmaların anlaşılması ve bulguların değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Bu bölümde biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsiyetin yasal olarak tanınması süreci, cinsiyet geçiş süreci ve trans kavramları açıklanacaktır. Cinsiyet geçiş süreci ise; tıbbî süreç, hukukî süreç ve sosyal süreç olmak üzere üç bölümde ele alınacaktır.

2.1. Biyolojik Cinsiyet

Gündelik dilde *sex* ve *gender* kavramları genellikle birbiri yerine kullanılmaktadır (Benjamin, 1979, s. 6) fakat bu iki kavram birbirinden farklıdır (Hunter, 2007, s. 2). Bunlardan biyolojik cinsiyet (sex), kişinin doğuştan getirdiği özelliklere göre kişiye atanmış olan cinsiyete işaret etmektedir. Biyolojik cinsiyetin, kromozom, iç üreme organları, dış üreme organları, hormonlar, ikincil seks karakteristikleri gibi pek çok farklı boyutu vardır (Lehmiller, 2014, s. 117; Stoller, 1984, s. 9). Atanmış cinsiyet, kadın-erkek ikiliğine dayalı görüşten de fazlasıdır; örneğin kişinin interseks olması, bu ikiliğin dışındadır (E. Stein, 1999).

Atanmış cinsiyet, kişilerin cinsel kimliğinin yalnızca bir bileşenidir. Testesteron ve östrojen seviyeleri kişilerin cinsel kimliği ile ilgilidir fakat cinsel kimlik mefhumu salt bu hormonlara bağlı değildir. Geleneksel toplumlarda yaygın olarak kadın ve erkek olarak iki atanmış cinsiyet olsa da atanmış cinsiyetin kromozom diziliminin yalnızca XX ve XY ile sınırlı olmadığı tarihsel süreç boyunca ispatlanmıştır. Stoller (1984, s. 9)'a göre, yaygın görüşün aksine, XX ve XY haricinde XO, XXY, XXXY gibi kromozom dizilişlerinin olması da mümkündür.

Cinsel kimlik ile alakalı, kişilerin atanmış cinsiyetleri ile ilişkilendirilen

mitlerden bir tanesi de yapılacak hormon takviyesi sayesinde kişilerin yeterince 'erkek ya da kadın haline getirilmesinin' mümkün olduğu yönündedir. Stoller (1984), vücuda dışardan yapılacak testesteron takviyesinin kadınları cinsel hayatlarında daha çok maskülen yapmadığını, bir efemine erkeğe yapılacak östrojen takviyesinin de kişiyi daha az efemine yapmayacağını belirtmiştir. Cinsel kimlik ve cinsellik, kişilerin cinsel organlarından, hormonlarından ve kromozomlarından da öte bir gerçekliktir. Nitekim Stoller (1984, s. 12) menopoz ya da andropoz süreci boyunca kişilerin cinsel hayatlarının sonlanmadığına da işaret etmiştir. Atanmış cinsiyet (sex) bu anlamda, cinsel kimliğin bileşenlerinden yalnızca bir tanesidir. Bu çalışma, kadın atanmış fakat kendini erkek olarak tanımlayan 16 katılımcı ile gerçekleşmiştir.

2.2. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, bir toplum içerisinde bulunan bireylerin kendi cinsiyetlerini nasıl sergileyeceklerine ilişkin sosyal ve kültürel olarak inşa edilen beklentiler (Delphy, 1993; Drescher, 2009; Scott, 1986) olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet dediğimiz kavram, toplumun ürettiği kültürel yapıya sıkı sıkıya bağlıdır. Bir toplumdaki kadın ve erkek rolleri o toplumun kültürü ve sosyal yapısı tarafından şekillendirilir. Bu, 'kadınsı' ya da 'erkeksi' davranışların da o kültür tarafından tanımlanması anlamına gelmektedir (Stoller, 1984, s. 14). Bu bağlamda, toplum içerisinde inşa edilen ve üretilen toplumsal cinsiyet (McKenna ve Kessler, 2000), kadınlar ve erkekler için kabul edilen ve geçerli sayılan davranışlar, tutumlar, değerler ve normlar bütünü olarak açıklanırken, bu normların oluşturduğu toplum da "ikili bir toplumsal cinsiyet sistemi" (Butler, 2004, s. 51) üzerine temellenmiştir. Cinsiyet kimliği, karmaşık sosyal etkileşimler ve kurumsallaşmış güç eşitsizlikleri dinamikleri aracılığı ile oluşturulur (Butler, 1990, 1993; Halberstam, 1998; Wilchins, 2002).

Kişilerin maskülen ve feminen iki kutup arasındaki sonsuz seçenek arasında cinsiyetlerini nasıl sergiledikleri ise cinsiyet rolü adını almaktadır. Stoller (1984, s. 10) cinsiyet rolünü kişinin toplumda sergilediği aleni davranış olarak tanımlamaktadır. İlk defa 1955 yılında John Money tarafından kullanılan cinsiyet rolü kavramı, bireyin cinsiyetinin gerektirdiği davranışları göstermesi anlamına gelir. Cinsiyet rolleri, toplum tarafından tanımlanır, kabul görür. Cinsiyet rolü bu anlamda kültürden kültüre değişkenlik gösterebilir olup kişilerin cinsiyetleriyle ilişkili olarak

kabul edilen, uygun görülen, istenilen davranışlarının bütünüdür. Bu davranışların temelini ise genellikle zorla kabul ettirilen normlar oluşturmaktadır.

Bilton (2009)'a göre, toplumsal cinsiyet kavramı sosyolojik olarak, farklı kültürlerde farklı biçimlerde tanımlanan, sosyal olarak kurulmuş erkeklik ve kadınlık kategorilerini ve her iki gruba atfedilen sosyal olarak empoze edilmiş yükümlülük ve davranışları belirtir. Toplumsal cinsiyet kavramı sosyal olarak inşa edilmekte ve kültür içerisinde şekillenmektedir. Bu anlamda toplum içerisinde bireylerden, atanmış cinsiyetlerine yüklenen çeşitli rolleri, davranışları, aktiviteleri ve nitelikleri alternatifsiz bir şekilde sergilemeleri ve bunları içselleştirmeleri beklenir. İçselleştirilmesi beklenen bu roller ve davranışlar genel olarak 'kadın' ve 'erkek' kategorilerine dayandırılır. Yeni doğan çocuklara verilecek isimlerden, onların odalarına, giyecek kıyafetlerine, oynayacakları oyuncaklarına, izleyecekleri çizgi filmlere kadar her şey bu ikili cinsiyete göre belirlenmektedir (H. Çelebi, 2017).

Cinsiyet geçiş sürecinde yaşanan sosyal ve psikolojik problemlerin çoğunun izdüşümü bu ikili sistem üzerinedir. Toplum, atanmış cinsiyete uyumlu olarak kadın ve erkeklerin belli ölçüde 'erkeksi' ya da 'kadınsı' olmasını (Maurer, 1999) beklese de toplumdaki bireyleri kadın ve erkek ikiliği içerisine sığdırmaya çalışmak onların cinsiyetlerini açıklamakta yetersiz kalacaktır (Coombs, 1998). Cinsiyet geçiş sürecinde olan kişiler, bu ikili sistemin ne kadar sınırlı kaldığını gözler önüne sermektedir ve geçiş sürecinin bir bileşeni olan sosyal süreç, kişilerin bu ikili sistem üzerine kurgulanmış düzeninde meydana gelmektedir. Cinsiyet geçiş süreci, kişinin kendini tanımladığı cinsiyeti ifade etmektedir. Trans olmak, kişinin cinsiyet kimliğine işaret ettiği için, çalışmada cinsiyet kimliği kavramına da yer vermek aydınlatıcı olacaktır.

2.3. Cinsiyet Kimliği

Bu çalışmada kadın ve erkek kavramlarının aslında biyolojinin de çok ötesinde birer kavram oldukları açıklanmaya çalışılmıştır. Zira cinsiyet dediğimiz kavram yalnızca atanmış cinsiyet (*sex*) ten ibaret bir şey olsa idi bu durumda trans kimliklerden bahsetmemize gerek kalmayacaktı. Cinsiyet dediğimiz şey, salt olarak kişinin cinselliğinden ve cinsel pratiklerinden oluşsa idi bu durumda da atanmış cinsiyetin sınırlarına takılacak ve yine burada bir çıkmaza girecektik. 'Erkek' dediğimiz 'şey', dışa doğru çıkıntılı uzvu olan, meni çıkarmak suretiyle çocuk sahibi

olan ve ‘kadın’ı dölleyen olarak tanımlanırsa bu durumda üreme yetisi olmayan, ‘iktidarsız’ erkeklerin varlığı toplum için ‘anormal’ olmaktadır. Anatomi, cinsiyet dediğimiz karmaşık yapının açıklanması için tek başına yeterli değildir. Cinsiyet kimliği dediğimiz kavram bu karmaşanın içinden kurtulmamız için yardımcı olacak kavramlardan biridir.

Biyolojik cinsiyet, bireyin dişi ya da erkek olmasına bağlı doğuştan getirdiği özellikler (kromozomlar, hormonlar vs.) ile ilişkiliyken, toplumsal cinsiyet, toplumsal olarak inşa edilen roller, davranışlar, aktiviteler ve belirli bir toplumun kadın ve erkekler için uygun gördüğü tutumları anlatır (American Psychological Association, 2011). Cinsiyet kimliği dediğimiz kavram ise, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarına bağımlı ya da onlardan tamamen bağımsız olarak kişinin kendisini nasıl tanımladığı/tanımlamadığı ile alakalıdır. Burada söz konusu olan kişinin kendi beyanıdır.

Sterling (2017), cinsiyet kimliği kavramını bir spektrum olarak ele almıştır ve sonsuz çeşitliliği vurgulamıştır. Farklı yaşlarda insanların cinsiyet kimliğinin farklılık gösterebileceğini ve insanların toplumsal cinsiyet ve cinsellik ile alakalı davranışlarının hayat boyu devam eden bir süreç olarak görülmesini belirten Sterling, cinsiyet kimliğinin salt olarak kültüre ya da biyolojik etmenlere bağlı olmadığını vurgulamıştır (2017: 64). Başar (2014), cinsiyet kimliğinin kişinin bedensel cinsiyet özellikleri ile ilişkisini etkilediğini belirtmiştir (s. 247). Kişi, doğuştan gelen özellikleri ile kendini tanımladığı cinsiyetinin uyuşmadığı durumda, cinsiyet geçiş sürecine başlayabilir.

2.4. Cinsiyetin Yasal Olarak Tanınması Süreci: Cinsiyet Geçiş Süreci

İnsan vücudunun ve cinsel farklılığın bilgisi ve anlaşılması karmaşıktır (Jordan, 2011, s. 29). Bedenin, cinsel arzuların ve cinsel pratiklerin irdelenmesi, bunların analiz edilmesi, yorumlanması, anlaşılması ve gerekli gördüğü durumlarda yaptırıma tâbi olması, modern tarih boyunca seksoloji, psikiyatri ve psikanaliz disiplinlerinin üstlendiği bir görev olmuştur. Michel Foucault (1990)’ya göre cinselliğe dayalı ‘bireylerin spesifikasyonu’, aslında on dokuzuncu yüzyıl itibariyle cinselliğin söylem yolu ile üretilebilen ve yapılandırılabilen hale gelmesinden başka bir şey değildir. Ona göre on dokuzuncu yüzyıl boyunca yükselen cinsellik kaygısına ilişkin olarak, kadınların ve erkeklerin cinsel etkinliklerinin içinden geçen ve onları

kullanan stratejiler ile söz konusu edilen; bizatihi cinselliğin üretimidir (s. 80-81). Diğer bir deyişle, belirli hale getirilen cinsel pratiklerin taksonomisi, *kabul edilebilir olan*ın patolojik, damgalanan veya yasadışı olandan ayrılması sürecidir. Geleneksel toplumlarda *kabul edilebilir* cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği yaygın olarak heteroseksüel kadın ve heteroseksüel erkek ikiliğinden ibarettir (Patulny ve Pini, 2013, s. 121).

Tarih boyunca cinsellik (sexuality) ve toplumsal cinsiyet (gender) hakkında pek çok söz söylenmiştir ve bu alanda çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler, cinselliğin cinsiyeti ürettiği ya da cinsiyetin cinselliği ürettiği şeklindeki yaklaşımlara göre konumlanmıştır (Alsop ve ark., 2002; Hines, 2007a, 2007b; Richardson, 2006). Örneğin pek çok feminist kuramcı[2], cinsiyet (*gender*) kavramını cinsellik kavramının üstünde ayrıcalıklı bir yere konumlandırır (Wittig, 1981; Delphy, 1984; Jackson, 1999) ve patriyarkanın insanların hayatlarının her alanını ne şekilde kuşattığını göstermeye çalışır (Hines, 2008, s. 22-23).

Cinsiyet kimliği terimi, bir bireyin kendisini erkek, kadın, bu iki kategorinin arasında ya da dışında bir kimlik olarak tanımlamasını ifade etmek için kullanılmıştır (Wilchins, 2002). Trans kavramı da cinsiyet kimliğinin bir bileşenidir. Kadınsı-erkeksi olarak belirtilen cinsiyet ifadelerine dair toplumsal beklentiler ile atanmış cinsiyeti çatışan kişiler için kullanılan trans kavramı (Bornstein, 1994; Elkins ve King, 1996; Wilchins, 1997, 2002), transeksüeller, trans kadınlar, trans erkekler, travestiler olmak üzere geniş bir kimlik yelpazesini kapsayıcı bir kavram olarak kullanılır (Bornstein, 1994; Feinberg, 1996; O'Keefe ve Fox, 1997; Wilchins, 1997, 2002).

Latince kökenli trans kelimesi, 'karşı, karşıt, karşı tarafta bulunan' anlamlarına gelmektedir. Doğuştan atanan cinsiyetin karşı cinsiyetinde kendini tanımlayan (Mallon, 1999) kişileri ifade eden transseksüel kavramı, çoğunlukla cinsiyet kimliğindeki çeşitlilikleri tanımlamak için kullanılan şemsiye terim olan trans kavramının (GLAAD, 2013) yalnızca bir parçasıdır. Çeşitli cinsiyet kimliklerini bünyesinde barındıran trans kelimesi; erkek-kadın ikiliğini, bu ikilik arasındaki çeşitliliği ve bu ikilikten sıyrılmış çeşitli cinsiyet kimliklerini de kapsamaktadır. Yeniden tanımlamak gerekirse trans, doğduklarında kendilerine atanan cinsiyetlerinden farklı cinsiyet kimliğine ya da cinsiyet ifadesine sahip kişiler için

[2] Gayle Rubin & Judith Butler

kullanılan şemsiye bir kavramdır. Bu çalışmada ele alınan cinsiyet kimliği olarak trans, şemsiye kavram altında yer alan pek çok trans kimlikten yalnızca trans erkekleri kapsamaktadır. Trans erkekler içerisinde de spesifik olarak, 'kadın' atanmış, kendini 'erkek' olarak tanımlayan ve bu sebeple nüfus cüzdanındaki cinsiyet hanesi ve isim değişikliği için cinsiyet geçiş sürecine başlamış ya da başlamak niyetinde olan kişilerden oluşmaktadır.

Cinsiyet geçiş süreci, temel olarak hukukî, tıbbî, sosyal ve ekonomik süreçlerinin bütününe işaret eder. Bu sebeple, cinsiyet geçiş sürecini bu üç aşamada anlatacağım: Hukukî süreç, tıbbî süreç ve sosyal süreç.

2.4.1. Hukukî Süreç

Türkiye, cinsiyet geçiş sürecini Medeni Kanun'un 40. maddesine göre düzenlemiştir. Medeni Kanun madde 40'a göre:

> "Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, iznin verilebilmesi için istem sahibinin 18 yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır. Verilen izne bağlı olarak amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir. Kişinin on sekiz yaşından büyük olması, evli olmaması, akli dengesinin yerinde olması, transseksüel yapıda olması ve bunun resmî bir devlet kurumundan onaylanması ile birlikte üremeden sürekli biçimde yoksun bulunması gerekmektedir[3]" (4721 sayılı Medeni Kanun m. 40).

Buna göre kimliğindeki ismini ve cinsiyet hanesini değiştirmek isteyen kişi, şahsen başvuruda bulunarak -ister önce hastaneye ister önce mahkemeye- cinsiyet geçiş sürecine başlayabilir. Burada sürecin sadece tek bir noktada başlamadığı görülmektedir. Kişi geçiş sürecine dilerse yasada bahsedilen raporu tescil edebilecek bir hastaneden de başlayabilir yahut mahkemeye giderek de cinsiyet geçiş sürecini başlatabilir. Kişi önce mahkemeye başvurursa, mahkeme tarafından tıbbî sürecine başlaması için bir üniversite hastanesine ya da eğitim araştırma hastanesine sevk edilir.

Medeni Kanun madde 40 incelendiğinde, cinsiyet değiştirme sürecinde tıbbî sürecin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Kişinin 18 yaşını doldurmuş olması, evli olmaması şartının dışında kalan tüm şartlar, kişinin tıbbî sürece başlamasını zorunlu kılmaktadır. 18 yaşını doldurmuş olması ve evli olmaması, Medeni Kanun madde

[3] Mart 2018 düzenlemesi öncesi

40'ın düzenlenmesi sırasında kanun koyucu tarafından şu şekilde gerekçelendirilmiştir:

> "...Değişiklik için aranan diğer önemli koşul, kişinin on sekiz yaşını doldurmuş olması ve evli bulunmamasıdır. Henüz cinsiyeti yönünden bir değişiklik zorunluluğu bulunmayan ya da böyle bir zorunluluğun olup olmadığı belli olmayan kişilerin bu yola başvurmasının önlenmesi bakımından en az on sekiz yaşını doldurmuş olması koşulu aranmış, bunun yanında bu kişinin evli olmaması koşulu da getirilmiştir."

İlgili maddenin alt metninde kişilerin cinsiyet kimliklerine dayalı bir değişiklik için en az 18 yıl beklemelerinin şart olduğu belirtilmektedir. Sonrasında kişinin evli olmaması şartı, *aile kurumunun korunması*na yönelik bir *tedbir* içermektedir. Hun (2015)'a göre hakimlerin %77'si, Medeni Kanun madde 40'ın olmazsa olmaz olarak gördüğü koşulların kimilerini uygulamayarak başvurucu lehine karar verirken, geriye kalan %23'lük kısım, kanunu olduğu gibi "sert ve dar" bir biçimde yorumlamayı tercih etmiştir. Medeni Kanun madde 40, bu anlamda pratikte kişilerin farklı uygulamalarla karşılaşabilmelerine de sebep olabilecek belirsizliklere sahiptir. Hun (2015)'nın da belirttiği üzere uygulayıcı aktörler madde 40'ın öngördüğü şartların gerekliliği ve nasıl uygulanması gerektiği konusunda, kafa karışıklığı yaşamaktadırlar.

Kişinin transeksüel yapıda olduğunu ve üremeden sürekli biçimde yoksun olduğunu bir heyet raporu ile ispat etmesi, sonrasında kişinin ameliyatlarını tamamlaması, mahkemeden alacağı izne bağlıdır. Kişinin cinsiyet ve isim tashihi, bu raporlar tamamlandıktan sonra gerçekleşmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu, bir resmî yazı ile tıbbî süreç için gerekli olan birimleri belirtmiştir.[4] Buna göre cinsiyet geçiş ameliyatlarının protezler dahil tüm masraflarının SGK güvencesinde olduğu, Psikiyatri, Endokrinoloji, Kadın Doğum, Plastik Cerrahi, Üroloji, Genetik

[4] 23.10.2013 tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü Sağlık Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın İstanbul Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'ne ilettiği 10463188/3878389-17074768 sayılı 'Cinsiyet Değiştirme Ameliyatı' konulu yazıda hüküm şu şekilde belirtilmiştir: "Cinsel kimlik bozukluğunun (transseksüalite) bir 'hastalık' olduğu, buna yönelik yapılan ve SUT eklerinde zaten mevcut olan tıbbî işlemlerin de sağlık hizmeti olarak kabul edilmesi ve transseksüalite tanısının psikiyatri uzmanınca konulduktan sonra en az 1 yıl süreyle psikiyatri kliniği takibi sonrasında, kişinin aldığı sağlık kurulu raporu ile mahkemeye başvurması neticesinde; mahkemenin başlamasını takiben hakimin isteği ile ikinci kalıcı rapor verilmesi ve TC mahkemelerince verilen karar neticesinde tıbbî işlemlere başlanması gerekmektedir. kişinin bir psikiyatri uzmanı tarafından en az bir yıl süreyle takip edilmiş olması ve uzman hekimlerin verdiği sağlık kurulu raporuna tıbbî genetik uzmanından alınan görüş yazısı eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca kadından erkeğe cinsiyet değiştirme işlemlerine; SUT'ta yer alan (...) Testis Protezi Yerleştirilmesi ve Üroplasti işlem kodlarından, SUT ve ilgili mevzuat hükümlerimiz doğrultusunda işlem yapılması gerekmektedir.Gereğini rica ederim.", http://www.milliyet.com.tr/-cinsiyet-degisimi-sgk-kapsaminda/gundem/detay/1837366/default.htm, Erişim Tarihi: 24 Mart 2018.

bölümlerini içeren bir sağlık kurul raporunun düzenlenmesi sonrasında gerçekleşecek bütün cerrahi operasyonların devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. İlgili kanun maddesi transeksüel yapıda olmak şartını tıp kurumunun belirleyeceği ölçüler dâhilinde gözetmiş olup, uzmanların görüşünü esas almaktadır. Bu durumda tıp kurumu, kişinin transeksüel yapıda olup olmadığına karar verecek yegâne merci olarak görülmektedir.

İlgili maddenin gerektirdiği üremeden sürekli biçimde yoksun olmak şartı, kişinin zorunlu olarak kısırlaştırılması anlamına gelmektedir. Kişinin işlevi olan bir organının tıbbî bir gerekçe olmaksızın alınmasını zorunlu kılan bu uygulama, kişinin geri döndürülemez bir şekilde beden bütünlüğünün dokunulmazlığını açıkça ihlal etmektedir. Yasa koyucu tarafından aile kurumunu korumak gerekçesiyle konulmuş olan bu madde sebebiyle, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, 10 Mart 2015 tarihinde, 14793/08 başvuru numaralı Y.Y. davası başvurusunda Türkiye'yi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8. maddesinde düzenlenen özel hayatın gizliliğini ihlal ettiğine hükmetmiştir (İHAM, 2015). Bu konuya ilişkin uluslararası kuruluşlar da kişilerin iradeleri dışında uygulanan kısırlaştırma ameliyatlarının sona erdirilmesine yönelik raporlar yayınlamaktadır[5].

Cinsiyet hanesine ilişkin değişikliklerin, Yargıtay tarafından[6] hermafroditler için kabul edildiği bilinmektedir (Will, Öztan, s. 230). Medeni Kanun'daki "cinsiyet değişikliği"ne dair ilk düzenleme sanatçı Bülent Ersoy'un, nüfus cüzdanındaki cinsiyet hanesinin değiştirilmesi için açtığı dava ile başlamıştır[7]. Açılan dava, Yargıtay tarafından Medeni Kanun madde 23'e aykırı bulunmuş (Güven, 1997), cinsiyet hanesinin değişikliğine verilecek iznin, bazı avantajlar ('askerlik gibi milli

[5]Bu raporlardan bazıları bazıları kişilerin rızalarının dışında kısırlaştırılmasını ve buna yönelik yasal ve politik zeminde yapılacaklara öneriler sunmaktadır. (Daha fazla bilgi için bknz: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112848/1/9789241507325_eng.pdf?ua=, Erişim Tarihi: 10 Mart 2018). Bazıları ise doğrudan transların geçiş sürecine yönelik olan çalışmalardır (Rappole, Amy: Trans People and Legal Recognition: What the U.S. Federal Government Can Learn From Foreign Nations, Maryland Journal of International Law, Cilt 30, Sayı 1 Sempozyum: "Investor-State Disputes", http://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1639&context=mjil, Article 13, s. 191). Bu uygulamalara yönelik Avrupa Konseyi'nin de yayınladığı raporlar mevcuttur: http://www.coe.int/t/Commissioner/Source/LGBT/report/Part5.pdf, Erişim Tarihi: 12.01.2018).

[6] Çift cinsiyetli olanların mahkeme açıp kimlik bilgilerinde düzenlemeye gidilmesi için 1986'da görülen dava örneği. Y. 2. HD., 27.03.1986 T., 651 Esas, 3256 K. (Will, Öztan, s. 230); 21.01.1982 T., 8911 Esas, 259 K. (YKD. 1982, Sayı 3, s. 323 vd.).

[7] Bülent Ersoy Davası. Bu dava hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Will, Michael R./ Öztan, Bilge, "Hukukun Sebebiyet Verdiği Bir Acı-Transseksüellerin Hukukî Durumu", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 43, Sayı 1-4, 1993, s. 229 vd.; Kocayusufpaşaoğlu, s. 41 vd.

görevden kurtulmak', emekli maaşı almak, daha erken emeklilik hakkı vs.) elde etmek için kullanabileceğini öne sürmüştür[8].

Medeni Kanun'un 40'ıncı maddesine göre evli olmama şartı yasa koyucunun şu gerekçesine göre düzenlenmiştir:

> "Toplumun temeli olan aile kurumunun cinsiyeti belirsiz kişiler nedeniyle sarsılmasını önlemek amacıyla öncelikle kişinin evli olmaması öngörülmüştür. Bu koşul, kişinin, bir yandan evliliğini sürdürmesi öte yandan da bu evlilik devam ederken cinsiyet değişikliğine gitmesi, bunu eşinin ya da çocuklarının ortak yaşantıları içinde yapmasının psikolojik ve ahlâki tersliklerinin önüne geçmek üzere konulmuştur."

Gerekçeden anlaşıldığı üzere, evli olan çiftlerin 'cinsiyet değiştirmelerinin' önüne geçmek, 'aile kurumunun korunması' gerekçesiyle temellendirilmiştir.

Cinsiyet geçiş sürecinin düzenlendiği Medeni Kanun madde 40, temelde insan haklarına aykırı olan bazı medikal zorunlulukları içermektedir. Tıbbî süreç de bu anlamda cinsiyet geçiş sürecinde hukukî süreç ile doğrudan bağlantılıdır. Medeni Kanun madde 40, sadece tıbbî zorunlulukları da içermemektedir. Cinsiyet hanesindeki değişiklik, ileriye etkili hüküm ve sonuçları da beraberinde getirmesi sebebi ile sosyal güvenlik alanında da bazı değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Atamer (2006), hukukta cinsiyete bağlı olarak farklı hükümlere tâbi tutulmanın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Buna göre, hukukta emeklilik yaşı, örneğin, kadınlar için, erkeklere oranla daha kısadır. Danıştay, trans kadın bir başvuranın, cinsiyet değişikliğinin nüfusa işlenmesinden sonra, Türkiye'deki diğer kadınlarla aynı haklara sahip olacağını belirtmiştir (Danıştay 10. Dairesi, 27.12.1993 T., 4706 E., 5536 K. (SPoD, 2012). Aynı şekilde, günümüzde trans erkeklere, cinsiyet geçiş süreci sonrasında nüfus cüzdanı bilgilerinde değişiklikler yapıldıktan sonra, yetim

[8] (... Raporlarda belirlenen hususlar doğuştan erkek olduğu halde, özgür iradesi ile operasyonla erkeklik organlarını yok ettiren, psikolojik yönden kendini kadınlığa intibak ettiren ve suni yolla da olsa vücudunu kadınlara özgü bir görünüme getiren kişiyi tanımlamaktan ibarettir. Oysa yürürlükteki bulunan hukuk kuralları iradi şekilde cinsiyet değişikliğine cevaz vermemektedir. Her şeyden önce böyle bir eylem kişilik hakkı (Şahsiyet hakkı) üzerinde tasarruf niteliği taşımaktadır ki Medeni Kanunu'nun 23. maddesi buna engeldir. Zira, bir kimsenin kanunda açıkça yer verilmeyen hallerde beden tümlüğü (ki buna cinsi tamamiyet ve onun idamesi de dahil) üzerinde tasarruf etmek hakkı yoktur. O halde serbest irade ile kişi cinsiyetini keyfince değiştiremez. Aksi kabul edilirse iş, kişilik hakkı üzerinde tasarrufta kalmaz, kanuna karşı hilelere kapı aralanmış olur. Söz gelimi, eşinden boşanamayan kimse cinsiyetini değiştirerek ve aynı cinsten kişilerin evli olamayacakları kuralına dayanarak evlilik bağını çözme imkânı elde edecektir. Yine bir kimse erkeklere özgü olan askerlik gibi milli görevden (Askerlik yükümlülüğünden) kurtulmaya ya da kadınlar için tanınan daha erken emeklilik hakkı elde etmeye, benzeri başka haksız yararlar sağlamaya imkân bulur. Her ne kadar yanlışlığın devamına hukuk ilgisiz kalamaz ise de hukukun öngördüğü husus, çift organlı olarak doğmuş olan (yani hünsa durumunda bulunan) ve zamanla inkişaf eden cinsiyetine göre ameliyatla durumu açıklığa kavuşanların, işbu gerçek cinsiyetleri ile nüfus kayıtlarındaki çelişkinin düzeltilmesini sağlamaktır. Yrg. 2. HD. E. 1986/651 K. 1986/3256 T. 27.3.1986.

aylığı/ölüm aylığı bağlanması durdurulmaktadır. Bu durumda geçiş süreci sonrasında cinsiyet hanesinin tescili sonrasında trans kadın başvuruculaların ölüm aylığı alma hakları varsa kendilerine bu tescil edilmektedir ve emeklilik yaşları da kısalmaktadır. Yine aynı şekilde, geçiş sürecini tamamlamış ve nüfusa gerekli tescilleri gerçekleşmiş 25 yaşından büyük trans erkeklerin ölüm/yetim aylıkları kesilmekte, emeklilik yaşları da erkek vatandaşlara göre düzenlenmektedir.

Cinsiyet geçiş süreci sonrasında isim ve cinsiyet haneleri tashih edilen trans erkeklerin süreçleri devletin diğer kurumlarında devam eder. İsim ve cinsiyet haneleri e-devlet sisteminde değişse de çoğu değişikliği kişinin ilgili kurumlara bizzat gidip yerinde takip etmesi gerekmektedir. Askerlik gibi milli bir görev, geçiş sürecini tamamlayan trans erkekleri bir başka sürece daha itmektedir: Askerden muafiyet raporu alma süreci. Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği gereğince "cinsel tutum ve davranışlarının askerlik ortamında uyum ve işlevsellik sorunu yaratan ya da yaratacağı değerlendirilen olgular" içerisinde madde 17/4'te belirtilen cinsel kimlik ve davranış bozukluğu kapsamında ele alınan trans erkekler, askerlik kurumuna kabul edilmemektedir. Kabul edilmemelerine rağmen, trans erkeklerin cinsiyet geçiş süreci sonrasında isim ve cinsiyet tashihi sonlandırılınca ikametgâh adreslerine gelen celp sonrasında askerlik muafiyet raporu almaları gerekmektedir.

Geleneksel toplumlarda kişinin kendini ait hissettiği cinsiyette sosyal kabulü için fiziki olarak belli şartları yerine getirmiş olması her ne kadar yeterli olarak düşünülse de resmî evrakların değiştirilmesi çoğu ülkede kanunlar tarafından belirlenmiştir. Bu, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. ILGA-Europe (2018)'un cinsiyetin yasal olarak tanınması süreci haritalamasına göre; Avrupa genelinde ülkelerin farklı uygulamaları yer almaktadır. Bu haritaya göre Türkiye, diğer Avrupa ülkeleri arasından bir transın yaşayabileceği en güvensiz ülkeler arasındadır. Kişinin herhangi bir *ruh sağlığı uzmanı*na gitmeden, herhangi bir ameliyata gerek kalmaksızın yalnızca kendi beyanı ile cinsiyet ve isim değişikliğinin yapıldığı ülkeler, cinsiyetin yasal olarak tanınması sürecinin tıbbî tedavi ve sterilizasyon gerektirdiği ülkeler ve geçiş sürecinin hiçbir şekilde mümkün olmadığı ülkeler bu haritalamada mevcuttur. Cinsiyetin resmî olarak tanınması süreci, sosyal ve ekonomik olarak pek çok dinamiği olan bir süreçtir. Kişilerin açılmaları da bu süreçlerden doğrudan etkilenmektedir.

Cinsiyet geçiş süreci, kişilerin tıbbî ve adlî süreçleri devam ederken kişilerin sosyalleşmelerinin de devam ettiği, topluma bir birey olarak katıldıkları bir süreçtir. Bu yönüyle, salt olarak tıbbî ve adlî sürece indirgenemez. Hukukî sürecin başlaması, yukarıda gösterilen sebepler gerekçesi ile trans erkeklerin tıbbî olarak da bir sürece başlamasını gerektirmektedir. Hukukî sürecin sonlanması ve kimlikte değişikliklerin gerçekleşmesinin tamamlanması kişilerin açılmalarının da sonlandığı anlamına gelmemektedir. Zira bahsedildiği gibi, örneğin askerlikten muaf olma süreci, kişilerin hukukî süreçleri tamamlandığında açılma süreçlerinin de sonlanmadığını göstermektedir. Cinsiyet geçiş sürecinin anlaşılabilmesi için bu sürecin bileşenlerinden biri olan tıbbî süreçten de bahsetmek gerekmektedir.

2.4.2. Tıbbî Süreç

Raymond (1980)'a göre; çoğu doktor translardan cerrahi operasyon öncesinde sosyal hayatlarında belli değişiklikleri gerçekleştirmiş olmalarını (giyimleri, konuşmaları, hareketleri vs.) beklemektedir (s. 70). Cinsiyet geçiş sürecinin tıbbî aşaması genel olarak psikiyatrik değerlendirme, bireysel ve/ya grup terapileri, hormon terapisi, sağlık kurulu raporunun alınması, cerrahi operasyonların gerçekleşmesi gibi işlemleri içerir (SPoD, 2017, s. 8).

Bu çalışmada kişilerin cinsiyet geçiş süreçlerine dair edinilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'de cinsiyet geçiş süreci teknik olarak iki şekilde başlamaktadır: Önce tıbbî süreç ya da önce adlî süreç. Kişi bunlardan hangisinden başlarsa başlasın, süreç her iki bileşenle de iç içe geçmiş durumdadır. Adlî süreçten başlayan cinsiyet geçiş sürecinde mahkeme, kişiyi tıbbî süreç için eğitim araştırma hastanelerine ya da üniversite hastanelerine yönlendirir. Şayet kişi cinsiyet ve isim tashihi için sürece Psikiyatri konsültasyonu ile başlar ise ameliyat izinleri ve kimlik üzerindeki isim ve cinsiyet hanelerinin değiştirilmesi için adlî sürece bir süre sonra başlaması gerekmektedir.

Türkiye'de trans danışanların, uzmanlar tarafından Trans Sağlığı Bakım Standartları gözetilerek süreçlerine devam etmeleri beklenir (SPoD, 2017). Önceleri Benjamin Bakım Standartları olarak bilinen Trans Sağlığı Bakım Standartları, kişinin ilk görüşmesinden gerçek yaşam deneyimlerinin dinlenmesine, cerrahi süreçlerinden hormon terapisinin gerçekleştiği döneme kadar psikiyatrik, psikolojik, medikal ve cerrahi yönlerden değerlendirildiği bir sürece işaret eder (The Harry Benjamin

International Gender Dysphoria Association, 2001). Türkiye'de son zamanlarda cinsiyet geçiş sürecine yönelik kurul raporları veren hastanelerin sayısında artış görülmektedir. Fakat buna rağmen cinsiyet geçiş süreci ile ilgili çalışmalarını sürdüren ruh sağlığı, cerrahi ve endokrinoloji uzmanlarının kamuda istihdamları yeterli sayıda değildir (Yüksel ve ark., 2017, s. 31).

Cinsiyet geçiş sürecinin tıbbî aşamasında SGK'nın resmî yazısında da belirtildiği üzere Psikiyatri, Endokrinoloji, Genetik, Kadın Doğum, Üroloji ve Plastik Cerrahi olmak üzere altı farklı birim ile gerekli konsültasyonlar yapılır. Bu süreçlerden psikoterapi, cinsiyet geçiş sürecinin ana bileşenlerinden bir tanesidir (Coleman ve ark., 2012) ve bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için gerekli görülmektedir (Moreno-Perez ve Esteva de Antonio, 2012, s. 367). Kişinin tıbbî süreç için gittiği hastanede önce Psikiyatri bölümünde konsültasyonları yapılır. Sonrasında Endokrinoloji, Kadın Doğum, Üroloji, Genetik, Plastik Cerrahi bölümlerine gereken yönlendirmeleri yapılarak kurul kararı ile kişinin transseksüel yapıda olduğu ve *cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı için gerekli* olduğu raporlanır. Alınacak bu rapor, kişinin resmî dökümanlarının değiştirilmesi için düzenlenmiş Medeni Kanun madde 40'ın gerekliliklerinden yalnızca bir tanesidir. Kişi, her ne kadar bu prosedürün dışında hormon kullanımına başlamış olsa da yasal zorunluluklar sebebiyle bu sürece dahil olmak durumundadır. Resmî olarak evrakların değiştirilmesi, Medeni Kanun madde 40'ın bir gereği olarak, tam teşekküllü bir eğitim araştırma hastanesinin ya da üniversite hastanesinin yazacağı kurul raporuna bağlıdır.

Hormon replasmanı[9] cinsiyet geçiş sürecinin önemli bileşenlerin diğer bir tanesidir (Coleman ve ark. 2012). Cinsiyet geçiş sürecinin bir parçası olan hormon terapisi, kişilerin iyi olma haline katkı sağlamaktadır (Murad ve ark. 2010). Hormon replasmanı ile birlikte kişilerde ikincil seks karakteristiklerinin değişmesi söz konusudur. Bu süreçte trans erkeklerde ses kalınlaşır, memedeki yağ dokusu azalır ve vücuttaki kas kitlesi artar. Bununla birlikte menstrüasyon döngüsü düzensizleşir ve hormon kullanımı ile birlikte zamanla kesilir. Testesteron depolamasının vücutta artması ile birlikte vücutta kıllanma genel olarak artar, zamanla sakal ve bıyıklarda gürleşme olur (SPoD, 2017, s. 21). Bütün bu görünür fiziksel değişiklikler, hormon

[9] 'Hormon tedavisi' kavramı bu çalışmada içinde *tedavi edilmesi gereken bir durum* anlamı barındırdığı için bilinçli olarak kullanılmamıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan 'hormone replacement' kavramı karşılığı olarak 'hormon replasmanı' kavramı kullanılmıştır.

replasmanı süreci ile başlar. Bu değişiklikler gerçekleşirken kişilerin sosyal hayatı da bir yandan devam etmektedir ve yasal prosedür henüz tamamlanmamıştır, yani *mavi* kimliğini almak için hukukî ve tıbbî sürecini başlatan trans erkekler, birer vatandaş olarak cinsiyet hanesinde 'kadın' yazan pembe renkli kimliklerini taşıyarak sosyal hayatlarını sürdürmektedir. Her ne kadar 2016 yılı itibariyle Türkiye'deki yeni kimliklerde mavi-pembe kimlik ayrımı kaldırılmış olsa da kimlik üzerindeki bilgilerin değiştirilmesi (cinsiyet hanesi ve ismin değiştirilmesi), bu sürece bağlıdır. Trans erkeklerin bir endokrinolog eşliğinde hormon replasmanına başlamaları sonrasında kişilerin ikincil seks karakteristiklerinin değiştiğinden bahsetmiştim. Bu değişiklikler, kişilerin toplum içerisindeki görünürlüğüne etki etmektedir.

Tıbbî süreç; psikoterapi süreci, hormon replasmanı ve cerrahi operasyonları içermektedir. Bunlardan cerrahi operasyonlar da Medeni Kanun madde 40 gereğince, 2018 yılı itibariyle, üremeden sürekli biçimde yoksun olmak ve uygun bir cinsiyet değişikliği ameliyatının resmî bir devlet kurumu tarafından tasdiklenmesi şartlarını gerektirmektedir. Hormon replasmanı ile birlikte kişinin üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun olması söz konusu değildir. Bu, hormon almaya devam ettikçe kişinin üremeden yoksun olacağı anlamına gelmektedir. Bu sebeple kişinin üremeden sürekli biçimde yoksun olması için cerrahi bir operasyon geçirmesi gerekir[10].

Cerrahi operasyonlardan pek çok aşaması olan ve uzun zaman alan penis oluşturma ameliyatları yaygın olarak, hormon ile büyüyen klitorise vücudun başka bölümünden alınan dokuların eklenmesi ve büyüyen klitorisin içeriden dışarıya çıkarılması olmak üzere iki çeşittir. Metoidioplasti (metoidioplasty), büyüyen mikro penisin dışarıya çıkarılmasıdır. Penis genişletme olarak da bilinen falloplasti (phalloplasty) ameliyatında ise; penisin oluşturulması, yeniden oluşturulması ya da suni olarak modifiye edilmesi söz konusudur (Rashid ve Tamimy, 2013, s. 283-290). Akciğer embolisi, açık yaranın iyileşmesinin zor olması, sinir sıkışması, idrar problemleri, fistül, idrar yolunun tıkanması gibi çeşitli komplikasyonları içeren falloplasti ameliyatı (Monstrey ve ark., 2005, s. 210-212), pek çok aşaması olan meşakkatli bir sürece kişinin hazır olmasını gerektirmektedir.

[10] Mart 2018 tarihinde Anayasa Mahkemesi, üremeden sürekli biçimde yoksun olma şartını oyçokluğu ile Medeni Kanun madde 40'tan çıkartmıştır. Fakat; maddenin ikinci bendinde 'uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı' geçirmesi şartı hala geçerliliğini korumaktadır. Her ne kadar anayasadan bu madde çıkarılmış olsa da devam eden bend gereğince kişilerin 'cinsiyet değiştirme ameliyatı'na zorlanmaları söz konusudur. 'Uygun cinsiyet değiştirme ameliyatı'ndan ne anlatılmak istendiği ise açık bir şekilde belirtilmemiştir.

Görüldüğü üzere cerrahi operasyonlar, hukukî sürecin devamı niteliğinde pek çok komplikasyonu olan bir süreçtir. Cinsiyet geçiş sürecindeki trans erkeklerin penis operasyonları Türkiye'de yeni yeni gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte bu zamana kadar penis ameliyatı olan trans erkeklerin ameliyat sonrasında sosyal hayata katılımları ve yaşam kalitelerini konu alan bir araştırma gerçekleştirilmemiştir. Söz konusu ameliyat esnasında hayatını kaybeden transların olduğu bilinmektedir.

Tıbbî süreç, cinsiyet geçiş sürecinde hormon alımı ile başlayıp genellikle çeşitli ameliyatlarla devam eden bir süreçtir. Adlî sürecin uzantısı niteliğindeki tıbbî süreç, her ne kadar kişilerin istedikleri beden özelliklerine sahip olmasına kapı açsa da operasyonlar öncesinde kişilerin iyi düşünmesi gereken, geri döndürülemez etkileri olan bir süreçtir. Adlî süreç ve tıbbî süreç devam ederken kişilerin içinde yaşadıkları toplumla ilişkileri de sürmektedir. Bu sebeple sosyal süreçte neler olduğunun aktarılması da önem taşır.

2.4.3. Sosyal Süreç

Sosyal bir varlık olmanın bir gereği olarak insan, içinde bulunduğu kültüre ve statüye uygun düşünüş ve davranış biçimleri geliştirmeyi öğrenmek zorunda kalır. Kültür, ortak anlamlar ya da ortak kavramsal haritalara işaret eder (Hall, 1997, s. 25). Bir kültür içinde paylaşılan ortaklıklar onu meydana getirir. Örneğin, oyuncaklar kültürden kültüre farklı şekilde kodlanmıştır. Ayan (2017), oyuncakların ikili cinsiyetçi sistemin kurulması ve kalıpyargıların güçlendirilmesi işlevi görebildiğine işaret etmiştir (s. 10).

Bir bebek dünyaya geldiğinde adının ne olacağına ve ne giyeceğine, hangi oyuncaklar ile oynayacağına, nasıl bir çevrede yetişeceğine kendisi karar veremez. Bu saydıklarımız verilidir. Dolayısıyla sosyalizasyon kişinin doğduğu ortamdaki hakim görüş tarafından şekillendirilen, belli bir yaşa kadar kişinin kontrol edemeyeceği bir şekilde ilerleyen bir süreçtir. *Ortama yeni gelenin* önceden belirlenmiş bu şartları değiştirmesi büyüme sürecinde imkânsız olmasına karşın zaman içerisinde sınırlı ölçüde bir şartları değiştirme imkânı ortaya çıkar. Örneğin; ismini beğenmeyen birisi yaşadığı ülkedeki yasalara bağlı kalmak şartıyla kendisine doğuştan verilen ismi değiştirebilir. Bu, kişinin sınırlı değişiklik haklarından yalnızca bir tanesidir. Kişi evlenmişse ve boşanma kararı almış ise açacağı boşanma davası ile medeni durumunu değiştirmeye yönelik adım atabilir. Yine eğer kişi, atanmış

cinsiyetinde kendini huzursuz ve mutsuz hissediyorsa ve bunun yasal olarak değiştirilmesini talep ediyorsa, bunu da ülkesinin yasalarına bağlı kalmak şartıyla değiştirebilir.

Kişinin sınırlı değişiklik haklarından bir tanesinin isim olduğunu belirtmiştim. İsmi değişen bir kişinin, seçtiği yeni ismi duyurması (kendini o isimle takdim etme, bilenlere açıklama yapma vs.), isim değişikliğinin yapıldığını "yeterince" tekrar etmesi ve bu ismi pekiştirecek eylemlerde (düzeltme, yineleme, tepki vermeme, bir yakının sürekli diğerleri yanında seçilen ismi kullanması vs.) bulunması sonrasında yeni isim sosyal çevresi tarafından benimsenir. H. Çelebi (2017)'ye göre, isim değişikliği, kişinin bir anda gerçekleştirebileceği ve toplumdan bağımsız bir şekilde düşünülebilecek bir süreç değildir. Nüfus cüzdanlarında meydana gelen her tür değişiklik (cinsiyet hanesinin değişmesi, ismin değişmesi, medeni halin değişmesi ve hatta din hanesinin boş olması vs.) bireysel bir kararın ifadesi olduğu kadar sosyal bir boyut da taşır. Cinsiyet geçiş sürecinde olan bireyler de bu toplumsal bağlamı göz önünde bulundurarak açılır ve geçiş süreçlerini devam ettirirler.

Sosyal sürece ilişkin Türkiye'de bulunan geniş çaplı LGBTİ+ örneklemi ile yapılan bir araştırma trans bireylerin sosyal yaşamın hemen her alanında sık ve ciddi ayrımcılık formları ile karşı karşıya kaldıklarına işaret etmiştir (Yılmaz ve Göçmen, 2015). Ekonomik ve sosyal hayata katılımları sürecinde transların çeşitli ayrımcılıklara maruz kalması, kişilerin psikolojik dayanıklılıklarına da etki etmektedir. Başar ve Öz (2016), cinsiyetinden hoşnutsuzluğu olan bireylerde psikolojik dayanıklılığın içinde bulundukları toplumda yaşadıkları ayrımcılıkla ilişkili olduğuna işaret etmişlerdir (s. 232). Bu çalışmada arkadaş desteğinin kişinin psikolojik dayanıklılık düzeyiyle olumlu yönde ilişkili olduğu saptanmıştır.

Sosyal sürecin bileşenlerinden biri olan açılma kavramı, kişinin kendi cinsel kimliğini artık çevresindeki insanlardan saklamaması anlamına gelmektedir (Hunter, 2007). Kişinin 'açık' olması, bu görünürlük ve temsil sürecini pekiştirir. Sosyal süreç, kişilerin açılmaları ile birlikte güvenliklerini de tehdit edebilecek bir sürece dönüşebileceği için kişilerin ontolojik güvenliklerini bu süreçte gözetmeleri önemlidir.

2.5. Açılma (Coming Out)

2.5.1. Açılmanın Tanımı

‘’Coming out of the closet’’ (dolabın içinden çıkma) deyiminden gelen açılma kavramı, kişinin cinsel kimliğini bir başkası ile paylaşması ve bu durumla ilgili utanç perdesini kaldırması anlamına gelmektedir (Seidman, 2002). Kişinin kendini tanımladığı gibi yaşayamadığı ve kendi cinsel kimliğinden dolayı endişe, utanç, korku, rahatsızlık ya da buna benzer olumsuz duygular hissettiği dönemde kişinin kendini bir dolaba hapsettiği metaforundan türetilen açılma kavramı, kapalı kalınan o *dolaptan çıkılması* anlamına gelmektedir. Açılma kavramını bu bölümde detaylandırmadan evvel; toplum içerisinde azınlıkta olanların açılma zorunluluğunun olduğunu belirtmek gerekmektedir. Gey ve lezbiyen hakları savunuculuğu yapan ve çatı bir örgüt olan HRC, websitesinde açılma kavramına yönelik ‘kişinin kendi cinsel yönelimini ya da cinsiyet kimliğinin farkına vardığı, onu kabul ettiği, takdir ettiği ve bu durumu diğerleri ile de paylaşmaya başladığı süreç’ tanımını getirmiştir (Human Rights Campaign, 2009).

Açılmaya yönelik çalışmaların pek çoğu 1970 ve 1980’li yıllarda akademik çalışmalara konu olmuştur. Kişisel açılma hikayelerinden yola çıkanlar (Stanley & Wolfe, 1980) olduğu gibi açılmayı gelişimsel dönemler bazında ele alanlar (Herdt & Boxer, 1993; Sauerman, 1984; Savin-Williams, 1990; 2001) da olmuştur. Yine bunun haricinde açılmanın sosyalleşmenin gerçekleştiği her türlü uzamda olduğu gerçekliğinden yola çıkarak açılma kavramını açıklayanlar (Burke, 1993), açılmayı cinsiyet kimliği bazında kadınların deneyimlerinden (Jensen, 1999) ya da erkeklerin deneyimlerinden (Outland, 2000; Vargo, 1998) yola çıkarak açıklamaya çalışanlar da olmuştur.

Açılmanın sonuçları her zaman olumlu ya da her zaman olumsuz değildir. Kişinin cinsiyet kimliğini açıkladıktan sonra ilişkilerine hiçbir zarar gelmeden ilişkilerini sürdürmesi, açıldığı kişi veya kişilerden destek alması, saygı görmesi ve sevilmesi açılma sonrası kişinin hayatına olumlu etki eden sonuçlardan yalnızca birkaç tanesidir. Açılma sonrasında sürdürülen bu tür olumlu ilişkiler, kişilerin hayat kalitesini arttırmakta, kişilerin kendi arzuladıkları gibi bir yaşam sürmelerine yardımcı olmaktadır (Kaptan ve Yüksel, 2014, s. 260). Açılmanın olumsuz sonuçları arasında ise kişinin cinsiyet kimliğini açıkladıktan sonra maruz kalacağı her tür

ayrımcı tutumu sayabiliriz. Bunlardan bazıları kişiyi zorla evlendirmek, onunla sosyal ilişkilerini zayıflatmak veya koparmak, kişiyi evden atmak, ona açılma sanki hiç olmamış gibi davranmak, onu yok saymak ve görmezden gelmek şeklindedir. Bazı aileler çocukları hiç açılmamış gibi davranmakta, bu durumu yok saymaktadır. Dolayısıyla, bu açılan kişinin sosyal ortamdaki varoluşunu da görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Kişinin kendini 'olduğu gibi' ifade edememesi ile sonuçlanan bu durumlarda bireylerin psikolojik sıkıntılar yaşaması kaçınılmazdır (Kaptan ve Yüksel, 2014, s. 263-265).

Açılma, kişinin kendi cinsiyet kimliğini ya da cinsel yönelimini ifade etmesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak açılma; kişinin kendi iradesinden bağımsız, bir zorunlu pratik olarak da karşımıza çıkmaktadır. Penelope ve Wolfe (1989) açılma sürecini; "kişinin kendini tanımladığı ve açıklığa kavuşturduğu devam eden bir eylem" olarak tanımlamaktadır (s. 10). Açılma, bu anlamıyla tek bir noktada başlamayan ve tek bir noktada bitmeyen bir süreçtir. Bu süreçte kişinin kendini tanımlaması, cinsiyet kimliğini ifade etmesi de kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Açılma, açılan özneler gibi biriciktir. Bireysel ve kültürel farklılıklar, cinsiyet geçiş sürecinde olduğu gibi açılmada da bir ayrım yaratmaktadır.

Açılmaya etki eden faktörlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu zamana dek literatürde yazılmış açılma modellerinin genel olarak neleri kapsadığının bilinmesi önemlidir. Açılma evreleri, kişilerin farklı dönemlerde hayatlarında meydana gelen değişiklikler bütünüdür. Bu evreler, açılma üzerine çalışmış araştırmacıların ortaya koyduğu modellerde belirtilmiştir.

2.5.2. Cass'ın Açılma Modeli

Açılma üzerine pek çok araştırmacı (Cass, 1979; Coleman, 1981-1982; Dank, 1971; de Monteflores ve Schultz, 1978; DuBay, 1987; Gonsiorek, 1982; Hencken, 1984; McCarn ve Fassinger, 1996; MacDonald, 1981, 1982, 1983; Troiden, 1979, 1988; Troiden ve Goode, 1980; Warren, 1980, s. 123-141) çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu araştırmalar genellikle cinsel yönelimlerin çeşitliliğine odaklanmıştır. İlk dönem araştırmacılar açılmayı, bir süreçten ziyade tek ve münferit bir eylem olarak ele almışlardır. 1970'li yıllarda yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda açılma örneklemlerinde çoğunlukla gaylerin olduğu görülmektedir. Kişilerin kendilerini kabulünü konu alan bu araştırmalar, açılma

eyleminin lineer bir özelliğe sahip olduğunu ön plana çıkarırlar. Yani, açılma kişilerin bir aşamadan diğerine geçtiği doğrusal bir çizgide ilerleyen süreçtir. Bu çalışmalar, genel olarak kişilerin kendilerini ilk gay ya da lezbiyen olarak tanımladıkları zamana, ilk eşcinsel birlikteliklerinde ne hissettiklerine vurgu yapar (Rust, 2003).

McEwan (2003)'a göre; Cass'in eşcinsel kimlik modeli, literatürdeki en sık kullanılan ve bilinen açılma modellerinden biridir. Eşcinsellerin hayat hikayelerinin ve açılma pratiklerinin üzerine temellendirilmiş ve ortak temaların olduğu varsayımı ile oluşturulmuş bu model, kişilerin psikolojik ve sosyal süreçlerini de içeren, kişilerarası uyum modeline dayanan empirik bir çalışma olması sebebi ile önemlidir. Kişilerarası uyum modeline göre; insan davranışındaki değişiklik ya da süreklilik, kişinin bulunduğu ortamdaki uyum ya da uyumsuzlukla ilintilidir. Bu model de temelde kişilerarası uyum modeli ile birlikte ele alınmıştır. Cass (1984), bir başka makale ile kendi modelinin geçerliliğini kendisi test etmiştir. Bu kapsamda çalışma, Cass'ın yazmış olduğu teoriyi takip eden bir çalışma olduğu için literatürde önemli yere sahiptir.

Cass'in eşcinsel kimlik modeli altı aşamadan oluşur ve her birey bir aşamadan diğerine doğrusal (lineer) bir şekilde ilerler. Bu aşamalar kısaca kişinin kendi cinsel kimliğini farkındalığı ile başlar ve kimlik sentezi ile sonlanır. Cass'in teorisi, aşamalar arasında gidip gelmenin olabileceğini varsaymaz, kişinin kimliğinin doğrusal bir zaman çizgisi üzerinde inşa edildiğini ve açıklandığını vurgular. Bu yaklaşıma, kendi eşcinsel kimlik oluşumu modelleri olan D'Augelli (1994) ve Troiden (1988) karşı çıkmıştır (Stevens, 2004, s. 185-186).

Kimlik karmaşası, kimlik karşılaştırması, kimliğe tahammül, kimliğin kabulü, kimlikten gurur duyma ve kimlik sentezi olmak üzere toplamda altı aşaması olan Cass'ın Eşcinsel Kimlik Gelişimi, cinsel yönelim temel alınarak yapılmıştır. Bu modelin ilk aşaması olan kimlik karmaşası, kişinin kendine olan açılma sürecine işaret etmektedir. Bu süreç, kişinin cinsel kimliğine yönelik keşfi sonrasında kendini eşcinsel olarak tanımladığı noktada başlamaktadır. Kimlik karmaşası aşamasında Cass, bireylerin onaylama, davranışlarını düzenleme/sınırlama ve inkâr yolu ile kendi kimliklerine karşı tutumlar sergilediğini belirtmiştir (Cass, 1979, s. 150). Yani, öncelikle kişi eşcinsel olduğunu onaylar ve davranışlarını değiştirmesinde bir gerek olmadığını düşünebilir. İkinci olarak davranışlarının düzenlenmesi ya da

davranışlarının sınırlanması gerektiğini düşünebilir. Son olarak, eşcinsel kimliğini reddeder ve inkâra gidebilir. Bockting ve Coleman (2007), bu süreci açılma öncesi süreç olarak adlandırmaktadır.

Kimlik karşılaştırması aşamasında kişi lezbiyen, gey ya da biseksüel olması ihtimalini kabul eder ve bu yeni gelen kimlik ile birlikte gerçekleşebilecek toplumsal dışlanma ile yüzleşir. Kimlik karşılaştırma aşaması, kişinin toplumsal yabancılaşma ile karşılaşabileceği bir aşamadır (Cass, 1984, s. 151). Cass'a göre insanların bu toplumsal yabancılaşmayı idare etmelerinin birkaç yolu vardır: Bazıları, eşcinsel kimliklerini kabul etmeye dair düşünceye olumlu tepki verirler; bazıları ise eşcinsel olduklarını ve bu nedenle farklı olduklarını fark ederler ve bu nedenle istenmeyen davranışlarında düzenlemeye gidebilirler. Kendilerini bunun geçici bir kimlik olduğuna ikna edebilirler veya bu davranış konusunda başkasını suçlayabilirler. Ya da eşcinsel olarak algılanmama isteğinden dolayı davranışlarını değiştirmeye çalışabilirler. Kişinin, eşcinsel olarak kabul edilen herhangi bir davranışı sona erdirmesi ya da davranışlarında düzenlemeye gitmesi ipotekli kimliğin ortaya çıkması durumudur. İpotekli kimlik, kişinin kendi cinsel kimliğine yönelik inkâr ve bastırma durumlarını ifade eder. Bu durumda kişi davranışını eşcinsel olarak tanımlamaktan ziyade 'yalnızca bir şeyler denediğini', 'arkadaşına iyilik yaptığını', 'yaptığının kaza olduğunu' ya da 'durumdan faydalandığını' belirtebilir (Cass, 1984, s. 152). Buna ek olarak Cass (1979), kişilerin genellikle kendilerinden nefret ve artan şekilde kendilerine zarar verme eğiliminin mevcut olduğunu belirtmiştir (s. 229). Coleman (1982), benzer şekilde kişinin bu aşamada depresyon yaşayabileceğini, özkıyım girişiminde de bulunabileceğini belirtmiştir. Cass (1979)'a göre bu aşama tamamlandığında kişi kendisini 'maybe gay' (muhtemelen eşcinsel) olarak düşünmektedir (s. 229).

Bu aşama sonrasında kişinin kimliğini kabulü ve o kimliğe tolerans göstermesi söz konusudur, ki Cass (1979) buna *Kimliğe Tahammül* adını vermiştir. Bu aşamada kişiler diğer eşcinsellerle daha fazla arkadaşlık ve temas kurmaya başladıkça benlik saygısını arttırır ve sosyal yabancılaşmayı azaltırlar. *Kimliğe Tahammül* aşamasında kişi cinsel kimliği tam olarak kabul etmemektedir, kimliğe tahammül etmektedir. Cass'a göre kişinin açılma süreci, diğer eşcinsellerle temasını pozitif veya negatif olarak algılamasına bağlı olarak farklı davranış biçimlerine yol açan önemli bir faktör haline gelir. Bu noktada heteroseksüellere açılma son derece

sınırlıdır ve iki ayrı imgenin sürdürülmesi söz konusudur: eşcinsel ve heteroseksüel imgeler. Eşcinsel imge; kişi yalnızca eşcinseller arasında iken sunulmaktadır (Cass, 1979, s. 229-231). Kişinin iki ayrı imge sunması, onun geliştirdiği ipotekli kimliğin sonucudur. Eğer kişi pozitif ilişkiler içinde bulunursa cinsel kimliğini kabule geçer, negatif ilişkiler ise bu durumu inkâr etmesi ile sonuçlanabilir.

Cass (1979)'a göre, eşcinsel altkültürle artan temas, eşcinselliğin daha olumlu bir görünümünü ve eşcinsel arkadaşlardan oluşan bir ağın kademeli olarak genişlemesini sağlar. Kişi eşcinsel yaşam tarzını korurken, topluma uyum sağlama felsefesi gereğince uygun zamanlarda bir geçiş stratejisini (heteroseksüellik gibi) de sürdürmesi gerekebilir. Cass (1979), bu stratejik geçişlerin kişinin toplum içerisinde kendi cinsel kimliğine karşı gelebilecek olası negatif tepkilere karşılık bir tedbir niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Kimliği kabul aşamasında kişiler istedikleri arkadaşlarına, akrabalarına ya da yakınlarına açılmaktadırlar. Böylelikle kişi aklındaki 'Ben kimim?' ve 'Nereye aidim?' sorularına görece cevap bulduğu bir aşamadadır. *Kimlik Kabulü*, diğer eşcinsellerle artan temas ve 'normal' hissetme duygusu ile iç içedir (Sophie, 1986).

Beşinci aşama, *Kimlikten Gurur Duyma*, eşcinsellerin toplum tarafından reddedilmesinin farkındalığı ile birleşince kişinin eşcinsel, lezbiyen veya biseksüel özünün neredeyse tamamen kabulüyle karakterize edilir (Cass, 1979). Dünya genellikle iki kampa bölünmüş olarak görülür: heteroseksüeller ve eşcinseller. Bu aşamada kişinin eşcinsel gruba olan bağlılığı veya grup kimliği duygusu çok güçlüdür (Cass, 1979, s. 233). Bu aşamada, kişinin eşcinsel kimliği, kişinin diğer tüm kimliklerinin önüne geçer. Kişinin bu aşamada açılmaları muhtemelen artmaktadır. Bu açılmalar sırasında başkalarından alınan tepkiler, kişinin diğer açılmalarına da etki etmektedir. Cass (1979)'a göre, kişinin kimliği kabulü sonrasında gelen *Kimlikten Gurur Duyma* aşamasında, kişi eşcinsel kimliğinden gurur duymaktadır ve eşcinsel gruplara sadakat duygusu geliştirmektedir. Bu aşamada kişi, toplumun eşcinsel olanları damgalamasına yönelik öfke duygusunu da geliştirebilir ve enerjisini ve zamanını, eşcinsellerin haklarını savunmaya, onlar için mücadele etmeye ve aktivizme verebilir (Cass, 1979, s. 234).

Son aşama olan *Kimlik Sentezi* ise eşcinsel olmayanlarla olan pozitif ilişkiler, dünyayı iyi eşcinsellere ve kötü heteroseksüellere bölmenin sertliği ve yanlışlığı konusunda farkındalık yaratmaya yardımcı olur. Cass (1979)'a göre, bir

önceki aşama ile ilgili öfke ve gurur korunur, ancak bu daha az duygusal olarak gerçekleşir. Eşcinsel kimliğin artık gizlenmediği bir yaşam tarzı geliştirilir, böylece kimliğini ifşa etmek bir mesele olmaktan çıkar (s. 234).

Cass'ın modeli, kimliğin birey ile çevre arasında meydana gelen gelişimsel bir süreç ve etkileşimler aracılığıyla elde edildiği varsayımlarına dayanır (Cass, 1979). Cass (1979), tüm insanların belirli bir düzen içinde kendi kimliklerini kazanmaları ve tam olarak bütünleşmiş bir benliğe geçmeleri için çeşitli aşamalardan geçtiklerini belirtmiştir. Eşcinsel Kimlik Oluşumu, kişiler davranışlarının eşcinsel olmakla uyumlu olduğu düşüncesini kabul ettikleri zaman başlar (Cass, 1990). Kimlik ipoteği, bireyin bir aşamadan diğerine geçmeyi durdurma kararı aldığında gerçekleşmektedir (Cass, 1979).

Cass (1979), kişilerin belirli bir düzen içinde kendi kimliklerini kazanmaları ve tam olarak bütünleşmiş bir benliğe geçmeleri için çeşitli aşamalardan geçtiklerini belirtmiştir. İlk araştırmasına dayanarak, Cass altı aşama oluşturdu (Cass, 1979) ancak daha sonra altı evrenin dörde kadar yoğunlaşabileceğini belirtti (Cass, 1984) ve daha sonraki araştırmalardan sonra Cass (1996) *Açılma Öncesi Dönem* evresini de dahil etti.

Cass, bir kişinin çevresi hakkındaki algısının bu aşamalara nasıl girecekleri konusunda büyük bir rol oynadığına inanıyordu. Bir sonraki aşamaya geçip geçmemek, bir davranışın kişiyi nasıl etkilediğine, kişinin benlik tanımına ve başkalarının bunu nasıl algıladığına, nasıl baktığına bağlıdır. Birinin yaşadığı uyumsuzluğu çözmeye çalışmak, bireyi bir sonraki aşama için motive edici bir güç olacaktır. Bireyler, uyumsuzluk algısına ve seçilen farklı yola bağlı olarak diğerlerinden farklı aşamalar yaşayabilirler.

Her ne kadar açılma mefhumu genel olarak cinsel kimlik özelinde ele alınsa da özellikle geçiş süreci göz önünde bulundurulduğunda kişide meydana gelen fiziki değişiklikler sonrasında kişilerin toplum içerisinde kendilerini var etmeleri için hayatın olağan akışında kaçınılmaz bir hal almaktadır. Açılma, açılmayı düşünen herkes için düşünülmesi gereken, ölçülüp tartılması gereken bir süreçtir. Bu çalışmada ise açılma, fiziki değişikliklerin kaçınılmazlığı nedeniyle kişinin çok da kaçamayacağı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5.3. Cinsiyet Kimliği Temelli Açılma: Transların Açılması

Zimman (2009), transların açılma hikayeleri üzerine yapmış olduğu bir çalışmasında, transların açılmalarının; lezbiyen, gey ve biseksüellerin açılmalarından dilbilimsel pratik olarak farklı olduğunu belirtmiştir. Zimman (2009)'a göre, cinsel yönelim odaklı açılmalarda kişilerin kullandıkları kelimeler ile cinsiyet kimliği söz konusu olduğunda kullanılan kelimeler birbirinden farklılık göstermektedir (s. 61). Zimman bu kavramı (*coming out*) biraz daha derinleştirerek; translar için açılmanın geçiş süreci öncesi ve geçiş süreci sonrası olmak üzere farklılaştığını belirtir (2009: 69). Zimman, çalışmasındaki katılımcıların açılmaları için iki kelime kullanır: beyan (*declaration*) ve ifşa (*disclosure*). Bunlardan beyan, kişinin trans kimliğini kendisinin rızası ile söylemesi ve diğeri geçiş süreci sonrasında trans olduğu bilgisini paylaşmasıdır (2009: 60).

Transların açılmalarını dilbilimsel olarak araştıran Zimman (2009: 56), çalışmasında kişinin cinsiyet rolünde değişiklik olmadan önce yaptığı açılma ile cinsiyet rolünde değişiklik olduktan sonra yaptığı açılmanın birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Zimman, bu çalışmasında cinsiyet kimliği ile cinsiyet rolü arasındaki ayrımın pek üzerinde durmamıştır. Kişilerin açılmaları, onların 'cinsiyet rolü değişikliği' sonrasında ya da öncesinde gerçekleşen bir süreç değildir. Kişinin kendini 'kadın gibi' ya da 'erkek gibi' ifade etmesi, onun cinsiyet kimliği ile örtüşen bir şey olabileceği gibi, her zaman örtüştüğü anlamına da gelmemektedir. Cinsiyet rolü, temel olarak -tıpkı cinsiyet kimliği gibi- cinsel kimliğin bir parçasıdır, kişinin kendini nasıl ifade ettiği ile ilgilidir.

Cass'ın Eşcinsel Kimlik Modeli (1979, 1984), açılma konusunu ele alan bütün sosyal bilim disiplinleri için bir itici güç olmuştur. Bu zamana dek araştırılmış açılma süreçleri ağırlıklı olarak eşcinsel yönelim ekseninde irdelenmiştir. Transların açılma pratikleri ise, eşcinsel açılma sürecinin bir kısmını kapsasa da birkaç yönü ile farklılık göstermektedir.

Sosyal düzenin ikili cinsiyet sistemine göre düzenlendiği toplumda yaşayan ve sosyal bir hayatın parçası olan transların bulunduğu her yerde açılma da bir noktada kaçınılmaz olacaktır. Kişinin kendisi olması, yalnızca kendisinin buna yönelik değişiklikleri (cerrahi operasyon, sakal bıyık çıkması, sesinin kalınlaşması vs.) gerçekleştirmesi anlamına gelmemektedir. Fiziksel görünüş ile alakalı bu

değişiklikler çoğu transın istediği değişiklikler olsa bile kişinin 'kendisi' olması için zorunlu olan değişiklikler değildir. Yani kişinin kendini erkek olarak tanımlamasının ön koşulu, bir operasyon geçirmesi ya da hormon kullanması değildir.

Sosyal bir varlık olarak insan, toplum içerisinde benliğini farklı şekillerde sunar. İnsanlar daha önce tanımadıkları biri ile karşılaştıklarında ya o kişiyle ilgili bilgi edinmeye başlarlar ya da varolan bilgiyi kullanarak o kişiyi değerlendirler (Goffman 2016: 15). Bir toplumdaki kişilerin erkek ya da kadın olarak algılanması kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. İskoçya'da kilt giyen erkekler ya da Syntagma'daki askerlerin fustanella giyerek nöbet tutması bu kültürün birer parçasıdır. Görünürlük, bu noktada normların oluşmasında ya da değişmesinde önemli bir etkendir. Görünürlükle birlikte kişilerin açılmaları, seçici olmaktan zorunlu olmaya doğru evrilmektedir.

Türkiye'de pek çok ülkede olduğu gibi vatandaşlar taşıdıkları kimlik kartı ile haklarına (sağlığa erişim, sosyal ve siyasal hayata katılım vs.) erişmektedirler. Transların bu geçerli düzen içerisinde haklarına erişmeleri de kimlikleri ile mümkündür fakat kişilerin kimliklerinin değişimi, kişilerin sürece girmelerinden daha sonra gerçekleştiği için taşınan mavi ve pembe kimliklerin fiziki olarak görünürlüğü söz konusudur. Her ne kadar 2016 yılında Türkiye'de başlayan çipli kimlik uygulaması mavi-pembe renklerini ortadan kaldırmış olsa da kimlik üzerinde cinsiyet hanesi halen yer almaktadır. Ayrıca kişinin isim ve kimlik değişimini ancak uzun bir süreç sonrasında gerçekleştirebilmesi sosyal hayatta pek çok sıkıntıya sebep olmaktadır. Örneğin, trans bir erkek, bir vatandaş olarak sağlık hakkına erişirken kimliği henüz değişmemiş ise, sakallı bile olsa pembe kimliğini göstererek hizmet almak zorundadır. Bu araştırmaya katılan kişilerin, buna alternatif olarak pembe nüfus cüzdanlarının yerine çoğunlukla ehliyet, pasaport gibi pembe ve mavi ayrımına sahip olmayan belgeler taşıdıkları not edilmiştir. Bu, önemli bir detaydır. Kişinin toplum içinde görünürlüğünü yalnızca fiziksel olarak gerçekleşen değişiklikler değil, taşıdığı nüfus cüzdanı ve o cüzdanda yer alan isim ve cinsiyet ibaresi de etkilemektedir.

Marjinalleştirilmiş grupların hâkim kültür tarafından genellikle kabul görmediği (Netting & Kettner, 1998) göz önünde bulundurulduğunda gündelik yaşantısında sürekli pembe kimlik kullanmak durumunda olan bir trans erkeğin ya da mavi kimliği ile resmî devlet dairelerinde bir vatandaş olarak hizmet almak isteyen

bir trans kadının yaşadığı ayrımcılık, şiddet, nefret söylemi heteroseksist düzende açılmayı düşünen kişiler için caydırıcı olabilmektedir. Bu süreç içerisinde, en temel haklardan biri olan sağlığa erişimde, kişinin sürekli olarak trans olduğunu ifade etmek zorunda olması da bir başka büyük zorluk olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'de gerçekleşen geniş çaplı bir araştırmanın sonucuna göre; transların yaşadıkları kaygı ve yetersizlik duygusunun yanı sıra, cinsiyetin yasal olarak tanınması sürecindeki belirsizlik ve engeller, sürece başlama düşüncesinde olan bir transın bunalıma girmesine sebep olmaktadır (Yılmaz ve Göçmen, 2015). Açılma sürecinin getirebildiği zorluklar transların gündelik hayatlarında yaşadıkları sancılardan yalnızca bir tanesidir. Bu çalışma, açılmanın münferit bir eylem olmadığını, toplum içerisinde yaşayan transların nasıl sürekli bir şekilde trans olduklarını deklare etmeye zorlandıklarını ve kendilerini toplum tarafından kuşatılmış hissettiklerini göstermeyi amaçlamaktadır.

Bir transın toplum içerisinde damgalanması ve 'öyle' bilinmesi ile bu kişinin kendi iradesiyle ya da zorunlu olarak açılması arasındaki farkın çizilmesi önemlidir. Kişinin açılmasının bir noktada kişisel bir tercih olduğu (Rust, 2000) belirtilse de translar için açılma, bir süre sonra kişinin kendi isteği olmaktan çıkıp, zorunlu bir hal almaktadır çünkü geçiş sürecinde olan bireyler, süreç boyunca meydana gelen her türlü değişimle birlikte 'görünür' olurlar. Trans erkeklerde hormon replasmanı denilen hormon kullanımının başlaması ile birlikte ses kalınlaşır, sakal bıyık çıkmaya başlar, vücuttaki yağ dokusu azalır; buna bağlı olarak memeler küçülür, kas kitlesi artar. Bu gözle görülür değişiklikler gösterilen kimlik kartının rengi ile bağdaşmaz ise kişi açılmak zorunda kalır ve bunu yaparken açılacağı kişileri her zaman kendisi seçemez. Aynı sebeple, ailesine ve çevresine de bir noktada zorunlu olarak açılması gerekir. Bir transın açılacağı kişi sosyalizasyonu süresince bir otobüs şoförü de olabilir, sağlık hizmetini almak için gittiği hastanenin kayıt bürosu da veya kargosunu almak üzere gittiği ofis de. Yani, kimlik mücadelesi veren bu kişiler gündelik hayatlarında daima zorunlu açılmanın kuşatması altındadır.

Türkiye'de hukukî olarak resmî evraklarda değişiklik, bedene ilişkin değişikliklerin büyük çoğunluğu gerçekleştikten sonra yapılmaktadır. Medeni Kanun madde 40, cinsiyetin yasal olarak tanınması süreci ile ilgilidir. Bu kanuna göre; kişinin evli olmaması, akıl sağlığının yerinde olması, transseksüel yapıda olduğuna ve bu geçiş sürecinin kendisi için zorunlu olduğuna dair bir eğitim araştırma

hastanesinden tasdikli rapor temin etmesi gerekmektedir. Hastaneye sevk edilen ve süreci başlayan kişiye ideal olarak endokrinolog tarafından başlatılan hormon replasmanı[11] sonrasında fiziki değişiklikler görünür olmaya başlar. Mahkemenin sonuçlanma süresine bağlı olarak bir trans erkek, taşıdığı pembe kimlik ile bu süreçte toplum karşısına çıkar. Açılmanın rızaya bağlı olup olmaması da işte tam olarak bu noktada önem arz eder çünkü davanın sonuçlanması ve kişinin kimliğini almasına kadar geçen bu süre zarfında transların gündelik hayatlarını aksatan, zorlaştıran pek çok nefret söylemi, nefret cinayeti ve ayrımcılık meydana gelmektedir. Görünürlüğün başladığı noktada kişinin rızasının da dışında gelişen olaylar sonrasında kişi neredeyse kimliğini göstermek zorunda kaldığı bütün kurum ve kuruluşlarda cinsiyet kimliği ile alakalı bilgi vermek durumunda kalmaktadır. Çeşitli cinsel yönelimlerin açılması ile cinsiyet kimliğine dayalı açılma bu açıdan farklıdır. Bir eşcinsel kimliğini kimseye açıklamak zorunda değildir. Ancak cinsiyet geçiş sürecindeki birey, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı, hiç tanımadığı ve başka koşullarda belki de açılmayı hiç tercih etmeyeceği kişilere açılmak zorunda kalır. Bu çalışmanın devamında, bir saha çalışmasının bulgularından yola çıkarak, açılmanın kişilerin sosyal hayatlarında ne gibi etkilere sahip olduğu ve kişilerin açılmalarına etki eden faktörlerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.6. Türkiye'de Transların Durumu

Avrupa'da bulunan ülkelerin çoğu, cinsiyet geçiş süreci için tıpkı Türkiye'de olduğu gibi kişilerin trans olduklarına dair bir kanıt ileri sürmelerini beklemektedir. Transgender Europe adlı çatı örgüt, farklı kategorilerde ele aldıkları trans haklarına dair endeks çalışması sürdürmektedir. En sonuncusu Mayıs 2018'de yayınlanan endeks çalışmasına göre Avrupa'da 34 ülke, Türkiye'de Medeni Kanun madde 40'ın zorunlu kıldığı transeksüel yapıda olmanın bir tıp kurumu tarafından tasdiklenmesi durumunu şart koşmaktadır (TGEU, 2018). Bununla birlikte aynı haritalamada 14 ülke, cinsiyet hanesinin değiştirilmesi için translardan üremeden sürekli biçimde yoksun olmalarını şart koşmaktadır. Rapora göre Avrupa'da bulunan 41 ülkede kişilerin kimlik bilgilerindeki cinsiyet hanelerinin değiştirilmesi için gerekli olan yasal zemin mevcuttur. Ülkelerden 5'inde cinsiyet geçiş süreci beyana

[11] Turan ve Ark (2015), yaptıkları araştırmalarında Psikiyatri kliniğine başvuran transların kendi kendine hormon kullanımının yüzde 67,1 olduğunu belirtmiştir.

dayalı bir şekilde ilerlemektedir. Bu, kişilerin sürece dair herhangi bir tıbbi yaptırımın (üremeden sürekli biçimde yoksun olmak için ameliyat olmak, penis/vajina ameliyatları, mastektomi ameliyatı vs.) uygulanmaması anlamına gelmektedir. İltica, ayrımcılık karşıtlığı, önyargı saikli söylem ve suç, sağlık hizmeti ve aile konularına dair bulguları olan araştırma, Avrupa Birliği üyesi devletlerin de trans kapsayıcılığı masaya yatırmıştır. Avrupa Birliği üyesi olan 27 ülkede cinsiyet geçiş sürecine yönelik prosedürler mevcut iken bunlardan 7'si kısırlaştırmayı zorunlu kılmakta, 20'si geçiş sürecinde kişilerden akıl sağlığının yerinde olduğuna dair belgeyi şart koşmakta, 21'i yaş sınırlaması getirmekte ve 11'i ise kişilerin evli olmamasını talep etmektedir. Görüldüğü üzere transların cinsiyetlerinin yasal olarak tanınması tıbbi ve hukuki yönleri ile birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre[12] Türkiye, trans cinayetlerinde Avrupa'da birinci sırada yer almaktadır. Trans cinayetlerinin önüne geçebilecek bir yasanın ve anayasada cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim ibarelerinin olmaması, Türkiye'de transların güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Trans cinayetlerinin ve translara yönelik üretilen nefret söyleminin faillerinin cezalandırılması hukuki yaptırımların uygulanması ile mümkündür.

Türkiye'de transların durumunu anlamak için vajina oluşturma ameliyatları için online bağış toplamak zorunda bırakılan trans kadın öğrencilerin metinlerine göz atmak önemlidir. Tıp öğrencisi bir trans kadın internet üzerinde cinsiyet geçiş operasyonu masrafları için online bir portal üzerinden bağış kampanyası başlattığını duyurmuştur (KaosGL, 2018). Ameliyatın maddi gereksinimini karşılamayacağını belirten Toprak diplomasındaki isim ve cinsiyet hanesinin değiştirilmesi için ameliyatın gerekli olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Mimarlık bölümü öğrencisi bir trans kadın Türkiye'de gerçekleştirilen ameliyatlara dair şu açıklamayı yapmıştır:

> "Türkiye'de yapılan ameliyatlar o kadar başarısız ki… Çiş yapamayanlar, bağırsağı delinenler, iç organları zedelenenler var ve hastalara bok gibi davranılıyor, deşilip kenara atılıyorlar. Bunu bizzat kendi arkadaş çevremden biliyorum. Sırf bu sebeplerden ötürü Türkiye'de bu operasyonu geçirmek istemiyorum. Ayrıca bu süreçte barınma, beslenme gibi ihtiyaçlarımı da karşılayabilmem gerek..." (GoGetFunding sitesi içinde yayınlanan çağrı metni, 2018)

Açık kimlikli avukat adayı bir trans kadın ise ameliyat masrafları için dayanışma talep ettiği metinde şu sözleri aktarmıştır:

[12] Transgender Europe'un yayınladığı TDoR raporuna göre Avrupa'da son dokuz yılda çoğu seks işçisi olan 44 transın öldürüldüğü bilinmektedir.

> "Çevrenize bakarsanız üniversitelerde okuyan açık kimlikli görünür transların sayısının hayli az olduğunu görürsünüz. Söz konusu Türkiye olunca bu sayı daha da azalmaktadır. Bunun sebebi transların, trans olmayan insanlardan daha başarısız olması elbette ki değil. Bunun sebebi eğitime katılımda, iş hayatında ve hayatın her alanında transların karşısına çıkan yüksek ayrımcılık duvarları. Bize sürekli işsiz kalacağımız, seks işçiliğinden başka iş yapamayacağımız, şiddete ve ayrımcılığa alışmamız gerektiği ve bunun bizim kaderimiz olduğu, tüm bunları hak ettiğimiz söyleniyor. Ben bu kaderi kabul etmiyorum. Tüm zorluklara karşın Türkiye'nin açık kimlikli avukatlık mesleğini icra eden bilinen ilk translarından biri olmak istiyorum. Bu kaderi değiştirebilmek ve hayallerime bir adım daha atabilmek adına ameliyatımı olup kimliğimi değiştirebilmem önemli bir noktada duruyor. Ameliyat için gerekli olan meblağı tek başıma bulmam çok zor. Düzenli bir işim, güvencem ve aile desteğim yok. Bu kampanyayı sesimi duyurabilmek için başlattım." (GoGetFunding sitesi içinde yayınlanan çağrı metni, 2018)

Transların istihdam alanında da ayrımcılığa uğradıklarının vurgulandığı bu metinde kişilerin kendi çözümlerini ürettikleri görülmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilen trans erkek ve trans kadın ameliyatlarının ortaya çıkış ve yaygın olarak yapılma süreleri birbirinden farklılık göstermektedir. Rüzgar Erkoçlar'ın ifşa edilmesi sonrasında hakimlerin penis ameliyatına karşı olan tutumları[13] değişmiştir (Koruyucu, 2018: 46). Maliyetli olan penis ameliyatına dair 2018 yılı içerisinde Türkiye'de trans kadınların yaptığı gibi bir destek çağrısında bulunan trans erkek ise hiç yoktur. Bu durumun toplum tarafından inşa edilen erkeklik ile alakasının olabileceği, Türkiye'deki trans erkeklerin çeşitli sebeplerle göz önünde bulunmayı pek de tercih etmedikleri tahmin edilmektedir.

Türkiye'de sadece trans erkeklerin örgütlendiği bir dernek bulunmamaktadır (Koruyucu (2017: 70). Türkiye'deki trans erkeklerin örgütlenmesi daha çok süreç içerisinde kişilerin kendi sorunlarını birbirleri ile konuşmaları, deneyimlerini aktarmaları ve dayanışmaları şeklindedir. Trans erkekler her ne kadar özelde bir dernek oluşturmamış olsalar da Türkiye'de LGBTİ mücadelesi veren bazı derneklerin içinde kendilerine yer bulmuşlardır. Ankara'da bulunan Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği, belli aralıklarla trans kampları düzenlemekte ve bunları bazı zamanlarda trans erkeklere özel yapmaktadır. Yine Pembe Hayat, 2017 yılı içerisinde trans erkeklerin sosyalleşmesine yönelik çeşitli aktiviteler[14]

[13] Koruyucu (2017), bir avukat ile yaptığı görüşmesinde avukatın hakimlerin Rüzgar'ın medyadaki görünürlüğü sonrasında "penis ameliyatlarına dair jetonlarının düştüğünü" belirtmiştir. Aynı çalışma içerisinde görüşme yapılan trans erkeklerden bir tanesi, penis ameliyatlarına yönelik hakimlerin değişen tutumunua yönelik Rüzgar'ın ifşası ile birlikte trans erkekliğin kurcalanmaya başladığını, penis ameliyatlarının hakimler tarafından talep edilmeye başladığını, öncesinde böyle bir uygulamanın olmaıdğını, kişilerin kimliklerini dış görünüşleri baz alınarak yapıldığını aktarmıştır.

[14] Trans erkeklere Ankara'da sorunlarını konuşmak için 26 Kasım 2017 tarihinde kahvaltıda bir araya gelmişlerdir (Pembe Hayat, 2017). Yine bunun haricinde 2016 yılında dernek bünyesinde trans erkeklere her ayın son Pazar günü buluşma çağrısı yapılmıştır. Geçiş sürecinde trans erkeklerin yaşadıkları sorunların konuşulduğu toplantılarda trans erkekler kendi okul ve iş deneyimlerini paylaşmışlardır.

gerçekleştirmiştir. Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu (2016)'nda trans erkeklerin maruz kaldığı ayrımcılık ve insan hakları ihlallerine ulaşmakta zorluk çekildiği belirtilmiştir. Bunun yanısıra Türkiye'de trans erkeklerin açılma süreçlerine katkıda bulunan başka dernekler de vardır. Örneğin; Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği ofiste her ayın ilk Çarşamba günü translara bir uzman terapist eşliğinde trans grup terapi toplantısı düzenlemektedir.

Türkiye'de transların açılma süreçlerinde kendilerine destek bulabilecekleri örgütlenmeler ve destek mekanizmaları vardır, fakat bunlar sınırlı sayıdadır. Yılmaz ve Göçmen (2014), Türkiye'de transların yüzde 50,4'ünün cinsiyet geçiş süreci ile ilgili yeterli ve güvenilir bilgiye ulaşmakta zorlanmakta olduğunu belirtmiştir. SPoD'un LGBTİ danışma hattı haftaiçi belli saatler arasında açıktır ve translara hukuki ve psikolojik destek başta olmak üzere çeşitli konularda[15] hizmet vermektedir.

Ülkemizde sosyal hayatın çeşitli alanlarında var olan transların güvenli hissetmedikleri, buna yönelik devletin de cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim kavramlarının anayasada yer almasını reddettiği bilinmektedir[16]. Hayatın her alanında var olan transların gündelik hayatlarını sürdürürken yaşadıkları sorunlar politika yapıcıların düzenlemesi gereken politikalara işaret etmektedir. Avrupa'da trans cinayetleri konusunda birinci olan Türkiye'nin bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda ivedi şekilde gereken düzenlemeleri yapması gerekmektedir.

[15] LGBTİ danışma hattı cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim tabanlı şiddet ve ayrımcılık, cinsiyet geçiş süreci, HIV ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, açılma, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim odaklı sorunlar, psikolojik destek, LGBTİ'lere hizmet veren kurumlar gibi konularda destek sağlamaktadır (http://www.spod.org.tr/TR/sayfalar/2/danisma-hatti, Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2018).

[16] Kanuna cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ibarelerinin eklenmesi taleplerine karşılık dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, muhafazakar demokrat parti oldukları için gelecek önergeyi asla kabul etmeyeceklerini, iktidara muhalefet partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi ya da Halkların Demokratik Partisi'nin gelmesi durumunda onların bu ibareleri anayasaya getirebileceklerini belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2016).

3. SAHA ÇALIŞMASI: ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Gerçekleştirilen saha çalışmasında nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Kendini trans erkek olarak tanımlayan 16 trans erkek ile derinlemesine görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, sonrasında bilgisayar ortamında her bir görüşmenin deşifresi yapılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, Mart 2018 itibariyle 540 üyesi olan FTMTurkey grubundan seçilmiştir. FTMTurkey, 2016 yılında kurulmuş ve geçiş sürecine yönelik trans erkeklerin süreçlerine yönelik bilgi paylaştığı kapalı bir Facebook grubudur. Bu çalışmanın katılımcı sayısı belirlenirken, trans erkeklerin açılma süreçlerine etki edebilecek faktörlere yönelik farklılıkları yansıtabilecek yeterli sayıda katılan olması gözetilmiştir. Yapılan literatür taramasında cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelimi içeren açılma süreçlerine dair araştırmalarda örneklemin 8 ile 14 arasında değiştiği gözlemlenmiştir.

Araştırmaya katılan bireylerin aşağıdaki koşulları sağlaması gözetilmiştir:

- 18 yaşından büyük olmak,
- Kendini trans erkek olarak tanımlıyor olmak,
- Çevresinde en az bir kişiye açılmış olmak,

Bu araştırmanın katılımcılarına FTM1'den başlayarak FTM16'ya dek bir kod verilmiştir. Görüşmeler, kişilerin özel bilgilerini içerebileceğinden kendilerini güvenli hissedebilecekleri alanlarda gerçekleştirilmesi önemsenmiştir. Kişilerin güvenliği ve gizliliği gerekçesi ile tez içinde kendi isimleri kullanılmamıştır. Katılımcılara istedikleri herhangi bir rumuzlarının olup olmadığı sorulmuş ve varsa kendi rumuzları yoksa ya da tercih etmiyorlarsa katılımcılardan kimsede olmayan isimler araştırmada kullanılmıştır. Görüşmeler süresince informel bir dil kullanılmış olup, görüşmenin katılımcılar tarafından yönlendirilmesine izin verilmiştir. Görüşmeler için öncelikli olarak katılımcılara bir mekân tercihlerinin olup olmadığı sorulmuş, öneri yok ise ya da 'fark etmez' denildi ise kişiler Taksim, İstiklâl Caddesi'nde bulunan, gençlerin ve öğrencilerin gittiği bir kafeye davet edilmiştir.

Görüşmelerden on iki tanesi kafede, dört tanesi katılımcıların evlerinde gerçekleşmiştir.

Katılımcıların yaş aralığı 18 ile 42 arasında değişmektedir. Yaş ortalamaları 25.9'dur. Derinlemesine yapılan görüşmelerde en kısa görüşme 47 dakika, en uzun görüşme 80 dakika sürmüştür. Ortalama 58 dakika süren görüşmelerin tamamı İstanbul'da gerçekleşmiştir. Katılımcıların tamamı İstanbul'da ikamet etmektedir, fakat görüşme sonrasında dört tane katılımcı İstanbul'dan farklı şehirlere gideceğini belirtmişlerdir. Bu katılımcılar ekonomik sebeplerle İstanbul'u terk edeceklerini, cinsiyet kimlikleri sebebi ile sigortasız işlerde çalıştıklarını ve İstanbul'da yaşamın onlar için zor olduğunu belirtmişlerdir. İstanbul'dan ayrılacağını belirten dört katılımcıdan biri ailesinin yanına, üçü de sevgilisinin olduğu şehre taşınacağını belirtmiştir. Katılımcıların iki tanesi tek başına, altı tanesi ailesi ile birlikte, iki tanesi yükseköğretim kız öğrenci yurdunda, altı tanesi de partneri ile birlikte yaşamaktadır.

Katılımcıların partnerlerinin kişilere sosyal olarak destek olduğu düşünülmektedir. Katılımcılar farklı şehirlerde (İzmir, Adana, Samsun, Kayseri, Trabzon, Adıyaman, Antalya, Bursa, Eskişehir) doğup büyümüşlerdir.

Katılımcılara hayatlarını sürdürmek için ne iş yaptığı sorulduğunda katılımcıların çoğunun öğrenci olduğu görülmüştür (n=7). Buna ek olarak katılımcıların biri eğlence sektöründe emekçi, biri öğretmen, dördü garson, biri part time satış danışmanı, biri bir iletişim firmasında satış temsilcisi, biri işletmeci ve biri özel bir şirkette asistanlık yapmaktadır. Katılımcılardan altısı herhangi bir işte çalışmamaktadır. Çalışmayanlardan üçü ölüm aylığı ile diğer üçü ise aldıkları burs ile geçimlerini sağlamaktadır. Çalışanlara görüşmeler sırasında sigortalı olup olmadıkları da sorulmuştur. Altı kişinin çalıştıkları yerde sigortaları yoktur. Dokuzunun sigortası ailesi tarafından olup, bunlar içerisinde çalışan üçünün çalıştığı iş yerinde sigortası yapılmamıştır. Görüşülen 16 trans erkeğin yalnızca dördünün çalıştıkları yerde kendilerine yapılan sigortaları vardır. Çalışanlar, mezun oldukları bölümleri ilgilendiren işlerde çalışmamaktadır. Bu katılımcılar, geçimlerini sağlamak için geçici süreliğine yaptıkları işlerde çalışmaktadırlar.

Katılımcıların ikisi evli, on dördü bekârdır. Evlenenler, kimliklerini değiştirdikten sonra evlenebilmişlerdir. Anne ve babalarının medeni durumuna yönelik sorulan sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: İki katılımcının anne

babası boşanmış, dokuzunun anne babası evlidir, geri kalan dördünün babaları vefat etmiş ve anneleri bekârdır. Katılımcıların dini inançları sorulduğunda altısı bu soruya cevap vermek istememiştir. İkisi Ateist, biri Deist olduğunu, kalan yedisi de İslâm dinine mensup olduğunu belirtmiştir.

Bu demografik bilgiler sonrasında kişilere yapılan görüşmelerde açılma süreçlerine dair konuşmaları istenmiş, açılmalarına etki eden unsurların olup olmadığı sorulmuştur. Kişilerin kendilerine açılmalarında genellikle internet araştırmalarının ve sanatçı Rüzgar Erkoçlar'ın ifşasının onlardaki yalnızlık duygusunu azaltmasının etkili olduğu bulunmuştur.

Ses kayıt cihazı ile görüşmeler kayıt altına alındıktan sonra bilgisayar ortamında her bir görüşmenin deşifresi yapılmıştır. Görüşmelerin deşifreli halleri bilgisayar ortamında şifreli olarak saklanmıştır. Toplanan veri içerik analizine tâbi tutulmuştur. İçerik analizi öncesinde tüm deşifre edilmiş veri dikkatlice okunmuş, aynı temalara yönelik bir liste hazırlanmıştır. Katılımcıların ifadeleri bu temalarla ilişkilendirilmiştir.

Açılmaya etki eden altı faktör, verilerin analizi sonucu kümelenmiştir. Elbette ki açılmaya etki eden çok daha başka faktörlerin olduğu da ileri sürülebilir. Ancak bu çalışmada sadece sahadaki görüşmelerle ön plana çıkan noktalar üzerinden bir sınıflandırmaya gidilmiş, ayrıca faktörler listesinin kapsamı bir yüksek lisans tezinin alışılmış sınırlarını aşmayacak şekilde belirlenmiştir. Bu çalışmaya dahil edilmeyen diğer faktörler başka çalışmalarda ve başka örneklem gruplarında daha detaylı olarak ele alınabilir.

Açılmaya etki eden söz konusu altı faktör birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin kişilerin aktardıklarından yola çıkarak açılma sürecinde sıklıkla yaşandığı düşünülen önyargı ve damgalama; her ne kadar cis-gender heteronormatif sistem ile alakalı olsa da kendine özgü sorunları sebebi ile ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Aynı şekilde *Kaygı, Güven ve Açılma*, *Önyargı, Damgalama ve Açılma* başlığına da alınabilecek bulgular içermektedir. Fakat bu başlıklar sosyolojik bağlam içinde birbirlerinden farklı, kendine özgü sorunlar da ürettiği için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Cis-gender Heteronormatif Düzen, toplumdaki heteronormatif yapılara işaret etmektedir. 'Kız gibi', 'erkek gibi' ayrımına dayalı söylemler kişileri belli

kalıplar içerisine sokan ve kişilerin açılmalarına etki eden cis-gender heteronormativite olarak kabul edilmiştir.

Önyargı ve Damgalama, kişilerin cinsiyet kimliklerinden dolayı yaşadıkları her türlü önyargı ve damgalama barındıran söylemlere ve davranışlara işaret etmektedir. Deşifresi yapılan veriler dikkatli bir şekilde okunmuş, bu veriler içerisinde dışlanma, azınlık olarak algılanma hissi, açıldığı zaman yaftalanmış olmak *Önyargı ve Damgalama* başlığı altında incelenmiştir.

Cinsiyet Geçiş Süreci başlığı kişilerin nüfus cüzdanlarındaki cinsiyet ve isim hanelerinin değiştirilmesine yönelik gerçekleştirilen bütün prosedürlere yönelik bulguları içermektedir. Bu başlık adlî ve tıbbî süreç olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Cinsiyet geçiş sürecinin sosyal boyutu ise *Sosyal ve Ekonomik Hakların Kullanılması Sürecinde Açılma* başlığında ifade edilmiştir. Kişilerin sosyal ve ekonomik haklardan yararlanırken yaşadıkları sorunların ön plana çıkarılması için bu alan *Cinsiyet Geçiş Süreci*'nden ayrı tutulmuştur. *Sosyal ve Ekonomik Hakların Kullanılması Sürecinde Açılma* faktöründe veriler analiz edilmiş ve açılma sürecine etki eden dört bulgu, alt başlık olarak belirlenmiştir. Bu dört başlık şu şekildedir:

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkı
- Barınma Hakkı
- Sağlığa Eşit Erişim Hakkı
- Eğitim Hakkı

Güven, Kaygı ve Açılma, kişilerin açılma süreçlerine etki eden bir başka faktör olarak saptanmıştır. Burada güven kavramı daha çok ontolojik güvende hissetme hali, kişilerin kendi olmaları, fiziksel güvenliklerini tehdit eden hâllerde açılma durumları ve bundan duydukları kaygıya yönelik bulguları içermektedir. Kişilerin yapılan görüşmelerde kendilerini güvenli hissetmemeleri durumunda kaygı duydukları ve bunun da açılmalarına doğrudan etki ettiği görülmüştür. Bu sebeple, diğer başlıklardan farklı olarak *Güven, Kaygı ve Açılma* başlığının ön plana çıkarılması gerektiği düşünülmüştür.

Teknolojik Gelişmeler ve Açılma başlığı, teknolojik gelişmelerin kişilerin açılmalarına olan etkisini kapsamaktadır. Veriler analiz edildiğinde *İnternet Kullanımının Yaygınlaşması ve Bilgiye Erişimin Kolaylaşması*, *Geleneksel ve Yeni Medyada Temsil ve Açılma'*ya dair bulgular ortaya çıkmıştır. İnternet kullanımının

kişilerin bilgiye erişiminde kolaylaştırıcı bir etkisi olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Geleneksel ve yeni medyada trans erkeklerin temsil edilmesi ise kişilerin açılmalarına hem olumlu hem olumsuz etki etmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Cis-gender Heteronormatif Düzen ve Açılma

Norm, bir grubu oluşturan kişilerin belli bir bağlamda nasıl hareket etmeleri gerektiğine yönelik inançlar bütünüdür. Bireyler normları toplumsallaşma sürecinde öğrenirler ve bunları yeterince içselleştirmemeleri ve onlara uymamaları durumunda belli yaptırımlarla karşılaşırlar. Toplumsal bir yaptırımla karşılaşan ya da bu yaptırımlara tanık olan birey tutum ve davranışlarını yaygın kabul edilen normlara göre düzenleme gereği duyar (Eroğlu, 2015, s. 300).

Resmî olmayan normlarda ceza ve ödüller belirlenmemiştir. İhlâl sonucu bireyler kınama, alay, hakaret gibi yaptırımlarla karşılaşabilirler. Öğrenilen normlardaki temel amaç toplumun bireylerinin kontrol edilmesidir. Diğer bir deyişle, norm bir sosyal kontrol aracıdır çünkü kültürel davranışlar normlara göre düzenlenir. Bu anlamıyla normlar, davranış kuralları da yarattıkları için çatışmalara da yol açabilirler. Bir toplumun üyelerinin hangi davranışının onaylanacağını hangi davranışının kabul edilemeyeceğini tanımlamaya yarayan normlar, farklılıklara sebep olabilir. Bir topluluk içindeki bireylerin davranışlarındaki farklılıklar toplumsallaşma sürecine yansır ve çatışmalar bu nedenle ortaya çıkar. Örneğin; kürtaj konusunda tartışmalı yaklaşımlar vardır: Kimileri kürtajı ‘normal’ kabul ederken kimileri ‘normal’ kabul etmez.

Bireylerin sahip olduğu değerler, norm ve kuralları da kapsar. Hangi normun kabul edileceğine ya da edilmeyeceğine değerler üzerinden karar verilir. Değerler ilkeleri, normlar ise bu ilkelerin özel durumlara uygulanışını belirten özel kurallardır. Değerler, bu yönüyle birçok normun ortaya çıkmasına yol açarlar. ‘Normal’, bir kültür içerisinde kendini var eder. Dolayısıyla bir kültür için normal olan diğer kültür için anotmal görülebilir. Örneğin; İskoçya’da erkekler etek giyebilir, aynı İskoçyalı erkekler Taksim’e geldiği zaman ‘anormal’, ‘ilginç’, ‘komik’, ‘tuhaf’ bulunur.

Araştırmada, toplumsal cinsiyet normlarının katılımcıların açılma süreçleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple bu başlık önceliklendirilmiştir. Görüştüğümüz kişilerden Burak, açılma sürecinde normların ne kadar etkili olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

> "3 sene önce aileme açıldığımda kıyamet kopmuştu. 25 yaşındaydım. Zaten yeterince çok bekledim diyerek bilinçsizce açıldım. Her neyse bu 3 sene sonunda artık meme ameliyatımı oldum ve hormona başladım. Hatta annem artık '…' diyor[17] her ne kadar arada eski ismimi kullansa da. Ama ne yazık ki tam kabullendiklerini söyleyemicem. Yine de beni evden atmadılar ya da evlatlıktan reddetmediler diye seviniyordum, ama artık ona da sevinemiyorum. Sanki beni kabul etmeleri büyük bir lütufmuş gibi her şekilde gözüme sokmalarından çok yoruldum. Artık kabulü filan da beklemiyorum. 30'uma yaklaştım ve hala bana bir yaşam tarzı dayatmalarından çok yoruldum. Aile içerisinde farklı aşağılamalara maruz kalıyorum. Sürekli biyolojik erkeklerle karşılaştırılıyorum. Bunu bana yapan annem olmasaydı elimden bir kaza çıkardı ama insanın en yakını her zaman daha çok yakıyor canını." (Burak, s. 2)

Kişinin açılması, ailenin durumu reddetmesi, görmezden gelmeyi tercih etmesi, sanki açılma hiç olmamış gibi davranması ile sonuçlanabileceği gibi, normlara uymayan çocuğa şiddet uygulaması ile de sonuçlanabilmektedir. Kız gibi olmak, erkek gibi davranmak; toplumsal cinsiyet normları ile ilgilidir. Eğer kişi, bu normlara uymuyorsa genellikle bunda bir anormallik olduğu düşünülür:

> "İlk 7 yaşımdayken sinirlenip ablama ben büyüyünce erkek olucam demiştim. Çocuktum. Hiçbir şeyi düşünmeden söylemiştim. Tamamen hissettiğimi anlatmıştım yani. Ablam da anneme 'Bu çocuk büyüdüğünde Bülent Ersoy gibi bişey olacakmış' diye hemen yetiştirince annem de haliyle beni bi' güzel dövmüştü. Döverken bana sürekli 'Sen kızsın, kız gibi olacaksın.' dediğini hatırlıyorum. Kız gibi değilim desem de kız gibi etekler giydirdiler, zorla makyaj yaptırdılar. Sesimi bile bilerek kalınlaştırdığımı söylemişlerdi inanır mısın? Ses bilerek nasıl kalınlaştırılır?" (Mustafa, s. 5)

Normlar, ödül ve ceza sistemiyle ortaya çıkan, bireylerin davranışlarına etki eden ve onlara yön veren kurallardır. Bireyler hangi durumlarda nasıl davranacaklarını normlara göre belirlerler. Bu bağlamda normlar, bir toplum içerisinde toplumun üyeleri tarafından paylaşılmış sosyal kurallardır. Birey, doğduğunda bu normlar toplum içerisinde hazır bulunur ve sosyalleşme sürecinde öğrenilir, pekiştirilir. Toplumsallaşma süreci ile bireylere normlar öğretilir (Güven, 1999). Tekrarlanan norma uygun davranışlar ile daha önceden de belirttiğim üzere toplumun normalleri oluşur.

> "Benim çoğu arkadaşım kendini önce lezbiyen sanıyormuş. Kendimi lezbiyen hiç sanmadım, çünkü kadınlara ilgi duymuyorum ve erkeklere ilgi duyuyor olmak da bende bir kafa karışıklığı yaratıyordu. Toplum tarafından kuşatılmıştım gibi. Sözde destekçiydim, aktivisttim ama içten içe homofobiktim de. Bu yüzden kendime açılmam o kelimeyi internetten öğrendikten yedi ay sonra oldu. İçten içe homofobik ve transfobik olmam kendime karşı da bir öfke duymama sebep oluyordu ya da belki kendime karşı bir öfke

[17] Burada kişinin belirttiği isim kişinin güvenliğine yönelik talebi doğrultusunda metinden çıkarılmış ve sadece nokta bırakılmıştır.

> duyduğum için homofobik ve transfobiktim, bilemiyorum. Kafa karışıklığı yaratıyor dediğim kısım da burada başlıyordu işte; kendimi erkek gibi hissediyorsam, kadınlardan hoşlanmam gerektiğini düşünüyordum. Normal olan oydu çünkü. Erkekler hep kadınlarla birlikte idi. Çocuk aklımla ben de erkektim diyebiliyordum ama farklı bir erkektim sanki." (Ali, s. 8)

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim birbirlerinden farklı kavramlardır. Cinsiyet kimliği kişinin kendini nasıl tanımladığı ile alakalı iken cinsel yönelim kime yöneldiği ile alakalıdır. Ali, kendini erkeklerden hoşlanan bir trans erkek olarak tanımlamaktadır. Yapılan görüşmenin devamında aktardıkları, toplumsal cinsiyet normlarının kişileri nasıl kuşattığına bir örnektir:

> "Hep anneme trans olduğumu anlatabilirim gibi geldi. Fakat hem trans erkek olduğumu hem de gay olduğumu söylesem kıyametler kopardı. Erkek olacaksan da adam gibi erkek ol sözünü işiteceğime emindim. O yüzden ben de ufak ufak gittim. Açılalı iki yıl oluyor, trans erkek olduğumu söyledim ama gay olduğumu söyleyemedim. Anlayamayacağını düşünüyorum. Ne gerek vardı diyecek, o zaman niye cinsiyet değiştirdin diyecek. Diyecek de diyecek…" (Ali, s. 7)

Toplumsal normlar, cinsiyet rollerini pekiştirir. 'Erkek dediğin…', 'Kadın dediğin…' ile başlayan cümleler toplumsal cinsiyet rollerini kişilere atfeder ve kişilerin buna göre davranması beklenir. Trans erkek katılımcılardan Onur'ün aktarımı ise şu şekildedir:

> "Spora gitmekten yıllarca bu göğüslerim yüzünden kaçtım. Hormona başladıktan sonra sesim kalınlaştı, sakallarım çıkmaya başladı ama ameliyat iznimi alamadığım için şey ameliyatını olamadım. Sakalların var ama bayan üst çamaşırı giyiyorsun. Ağır geliyor. Spor salonuna girdiğimde bir süre sonra hangi soyunma salonuna girsem daha az dikkat çekerim diye düşünüyordum. Birkaç hafta sonrasında spor salonuna paramı ödemiş olmama rağmen gitmedim. Bayanlar tarafına girsem sapık sanılırım, erkekler tarafına girsem dayak yerim diye korktum." (Onur, s. 4)

Sakal ve sütyen, kadın ve erkeğe atfedilen iki özel nesnedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin keskin çizgilerle çizili olduğu toplumlarda sakal, kişinin doğuştan getirdiği özellikler ile bağdaştırılır, sütyen de *yalnızca kadının kullanabileceği* bir çamaşır olarak kodlanır.

Cinsiyet geçiş süreci, bir anda olup biten bir süreç olmadığı için tıbbî ve adlî aşamaları, kişinin toplum içerisinde bulunduğu ve topluma katıldığı sosyal süreç ile bütünleşiktir. Bu süreç, kişilerin gündelik hayatlarında çeşitli hizmetlerden yararlanmalarına etki ettiği görülmüştür.

> "Aileme açıldıktan sonra evde bana yaptırılan ev işleri birdenbire yok oldu. Önceden bulaşık yıkamadığım için 'Seni alan herif yandı.' diyen annem evin reisi olmamla birlikte bütün o sözlerini yuttu. İşime de gelmedi değil, ev işi yapmaktan zaten nefret ediyordum. Bizim evde bütün ev işini kız çocukları yapar." (Serhat, s.6)

Erkek egemen toplumlarda temizlik, bulaşık, çocuk bakımı gibi işler kadının görünmez emeğini oluşturmaktadır[18]. Erkek, evin ekonomik gelirini getiren kişi olarak görülürken, kadın evi çekip çevirendir. Burada '*Seni alan herif yandı.*' ifadesi, kişinin 'erkek' olarak açılması sonrasında ev işi yapmaması, '*Bizim evde bütün ev işini kız çocukları yapar*' ifadeleri ataerkil yapıya ve heteronormatif sisteme dair önemli ipuçları sunmaktadır.

> "18 yaşımda olduğum zamanlardı. Hastaneden eve geldim, annem her zamanki yerinde oturmuş örgü örüyordu. Bi cesaret karşısına çıktım ve bir şey konuşmak istediğimi söyledim. Bana ördüğü danteli gösterdi ve beğenip beğenmediğimi sordu. Çeyizime hazırladığını söylediğinde de başımdan aşağı kaynar sular dökülmüştü. Açılmamı bir süre daha erteledim. Annemin buna hazır olduğunu düşünmedim. Açılsaydım o an eminim kıyametler kopardı. Çeyizini hazırladığı biricik kızı olarak karşısına geçip ben aslında erkek gibi hissediyorum diyemedim." (Serhan, s. 8)

Çeyizi hazırlanan kız çocuğu gibi görülürken *evin erkeği*ne geçiş, açılma sürecinde kişilerde kaygıya sebep olmaktadır. İkili cinsiyet sistemi üzerinden inşa edilen hakim söylem çeşitli kurumlar ve sosyal düzene dair her türlü yapı toplumsal cinsiyete dayalı normaller oluşturabilir. Oluşturulan normatif yapılar, cinsiyet geçiş sürecinin herhangi bir noktasında bulunan bir trans için sorunlar teşkil edebilmektedir. Ekonomik sorunlar, hukukî engeller ve tıbbî yetersizlikler transları bu süreçte yıpratmaktadır (Yılmaz ve Göçmen, 2015).

Askerlik ve erkeklik inşası üzerine Selek, "Askerliğini yapmış, böylece bir sınavı daha geçmiş birçok erkek, yaşadıkları dönüşümü bir erkeklik şartı olarak görüyor" der (2010: 202). Böylece askerlik ve askere gitmek, erkekliğin kanıtlandığı ve güçlendirildiği bir durak haline gelir. Trans erkekler, nüfus cüzdanlarındaki cinsiyet hanesi tashih edildikten sonra Millî Savunma Bakanlığı tarafından askere çağrılmaktadır. Yoklamaya çağrılan erkekler ile benzeri prosedürden geçen trans erkekler, bütün bu muayene süreci sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği madde 17/4'te belirtilen 'Cinsel tutum ve davranışlarının askerlik ortamında uyum ve işlevsellik sorunu yaratan ya da yaratacağı değerlendirilen olgular' gereğince askere alınmazlar fakat *mavi kimliğe* sahip oldukları için askeriyeye çağrılırlar.

> "Kimliğimi aldıktan sonra bir gün eve gittim, kapıda kâğıt var. Kâğıdı bir açtım, en yakın askerlik şubesine askeri yoklama için gidin diyor. Napacağımı şaşırdım önce, askerden çağrılacağımı biliyordum Facebook'taki gruptan okuduğum kadar, başıma gelince birden işte, şey. Gittim, sevktir mevktir, kuruldur şudur budur, hepsini hallettim. Sonunda cinsel

[18] Aldemir (2016), 2015 yılı için ev içi üretimde sarf edilen emeğin değeri ile aynı yılın milli gelirinin yüzde 18'ine tekabül ettiğini belirtmiştir.

kimlik bozukluğu yazdılar kağıdıma. Muafsın artık, kesinleşmiş kağıdını da altı ay sonra postalarız adresine dediler, gönderdiler." (Çetin, s. 5)

Toplumda var olan heteroseksüel olma baskısına rağmen (Fone, 2000; Magruder &Waldner, 1999; Pharr, 1997) heteronormatif alan içerisinde önceden belirlenmiş bu kurallara "uygun davranan", yine de toplum içerisinde ayrımcılığın nesnesi haline gelmiş cinsiyet kimlikleri mevcuttur. Heteronormatif alan sınırları içerisinde önceden belirlenmiş bu kurallar ve buna dayalı üretilen her türlü söylem, bu bağlamda günümüzde çoğu kişinin hayatının pek çok alanında ayrımcılık yaşamasına sebep olmaktadır. Damgalamanın bir sonucu olan ayrımcılık, nefret söylemi ve nefret cinayeti; toplumdaki çeşitli dezavantajlı grupları çepeçevre kuşatmış durumdadır. Araştırma sırasında önyargı ve damgalanma korkusunun da kişilerin açılmalarında olumsuz bir etken olduğu görülmüştür. Kişilerin açılmalarına etki eden faktörler arasında bu kaygı durumu da vardır. Yapılan görüşmelerde bu kaygı durumuna en çok damgalanma ve güvenlik kaygısının eşlik ettiği görülmüştür.

4.2. Önyargı, Damgalama ve Açılma

Bir şeye karşı duyulan çoğunlukla yersiz korkuyu tanımlamak için kullanılan fobi kelimesi, 19. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlamıştır. Belli bir uyarıcıya karşı açıklanamayan, anlatılamayan ve korkulan uyarıcıdan kaçınmaya sebep olan orantısız iç korkudur (Marks and Mataix-Cols, 2004, s. 1).

Cinsel kimlik, kişinin cinsel yönelim, cinsiyet kimliğini ve cinselliğini bir bütün olarak 'içerden' nasıl tanımladığı ile ilgilidir (Stone Fish & Harvey 2005: 35). Bu tanımda yer alan cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, cinsel kimliğin bir bileşeni durumundadır. Kişilerin konuşulan cinselliği toplum içinde bir norm olarak ele alınır ve ötekileştirme tam da bu noktada başlar. Heteroseksizm, ideal bir norm olarak heteroseksüel ilişkileri ve heteroseksüelliği destekleyen, pekiştiren ve kabul eden otomatik düşünce ve inançlara dayalı varsayımlar bütününüdür (McGeorge & Carlson, 2011, s. 15). Ayrıca heteroseksizm, cinsel kimliği çeşitli olan bireyleri, heteroseksüelliğin tek geçerli olan yaşama biçimi ve bu yüzden tercih edilen norm olduğu varsayımına dayanarak marjinalleştiren sistematik bir süreçtir (McGeorge & Carlson, 2011, s. 16). Kişilerin cinsel yönelim çeşitliliğine ilişkin bu önyargılar, korkular ve şiddet düşünceleri bütününe ise 'homofobi' denilmektedir. Bu durum, kişilerin cinsiyet kimliklerine dayalı ve translara yönelik ise bu korkular, önyargılar ve şiddet düşünceleri 'transfobi' adını almaktadır. Biraz önce de bahsedildiği üzere

bunlardan homofobi kişilerin cinsel yönelimlerine yönelik iken transfobi ise kişilerin cinsiyet kimliklerine yöneliktir.

'Farklı' olanın 'normal' karşılanmadığı her durumda cinsiyet kimliği ikili sistem kalıplarına girmeyenlerin kendi varoluşlarını açıklamak durumunda bırakılmaları söz konusudur. Yani, kişilerin kendi durumlarına ilişkin yakın çevrelerinden başlamak üzere sosyalleştikleri ve özellikle nüfus cüzdanlarını (kimliklerini) gösterdikleri her alanda durumlarını açıklamaları gerekebilmektedir. Açılma; kişinin kendi gibi olabilmesi olarak ele alındığında, kişilerin varoluşlarının bir parçası haline gelmektedir. Heteroseksüel toplum sistemine göre düzenlenen kurumlar, kuruluşlar ve her türlü sosyal oluşumda gözetilen cinsiyet ayrımı, translar için sorun olabilmektedir. Örneğin; gittiği bir mekânda tuvalet kullanmak isteyen bir trans erkek, hormon kullanma sürecinin başında ise ve cinsiyeti girmek istediği kabine 'uygun' değilse diğer insanlar tarafından şiddet görme korkusu yaşayabilmektedir.

> "Hormon kullanımına başladığım ilk zamanlar ne kadınlar tuvaletine rahatça girebiliyordum ne de erkekler tuvaletine. Çoğu zaman hatırlıyorum tuvaletimi tutardım dışarıda iken. Erkekler tuvaletine girsem bir türlü, kadınlar tuvaletine girsem bir türlü." (Çetin, s. 7)

Butler (1990)'a göre cinsel kimliği hâkim normlardan farklı olanlar azınlık olarak algılanmakta ve toplum tarafından dışlanmaktadır (s. 9). Toplum içerisinde performatif normlar yaratılarak üretilen söylemde (Butler, 1990, s. 25), aslında cinsiyet rollerini toplum olarak yeniden yaratırız. Alışılmadık, anormal, tuhaf, değersiz veya bayağı anlamlarınıtaşıyan queer kavramı (Bryant ve Demian, 1998), heteroseksüeller tarafından heteroseksüel olmayanları aşağılama ve onlarla dalga geçme amacıyla kullanılmıştır (Jeffreys, 1994: 462). Bireyleri ötekileştirme amacıyla kullanılmaya başlanan queer kavramı, zaman içerisinde bu ötekileştirmeye maruz kalanlar tarafından bile sahiplenilip kullanılmaya başlamıştır. Bu anlamda queer, bir etiketleme aracı olarak kullanılmıştır.

Becker, *Haricîler* adlı kitabında etiketlemeye yönelik çarpıcı bilgiler sunar. Ona göre "aslında sapkınlık diye bir kavram, bir davranış biçimi olarak sadece başkaları öyle tanımladığı için vardır" (Slattery 2008: 215-218). Slattery (2008), Becker'ın sapkınlığı ''basitçe diğerlerinin onaylamadıkları ve anti sosyal, normal dışı veya suçlu olarak etiketledikleri davranışlar şeklinde tanımladığını'' belirtir (s. 216). Buna göre sapkınlık, "otorite konumundakilerin davranışı kabul edilebilir veya

sapkın bir edim olarak tanımlama ve etiketleme gücüne sahip olanların -yargıç ve polis, doktor ve öğretmen, hükümet ve medyanın – tepkisi ve onların kendilerine yurttaşlar veya hastalar, çocuklar ve okurlar olarak- tâbi olanlarla ilişkileridir" (Slattery, 2008, s. 216). Toplum içerisinde etiketleme ve sapkınlık şu şekilde oluşturulur:

> "Toplumsal gruplar sapkınlığı, ihlâli sapkınlık 'oluşturan' kurallar yaratarak ve bu kuralları belirli kişilere uygulayıp onları *Dışarıdakiler* olarak etiketleyerek yaratırlar. Bu bakış açısından sapkınlık, ki- şinin yaptığı davranışın bir niteliği değil, daha ziyade, 'suçlu' ya diğerleri tarafından kurallar ve yaptırımlar uygulanmasının bir sonucudur. Sapkın kişi etiketin başarılı şekilde uygulandığı biridir; sapkın davranış insanların bu şekilde etiketlediği davranıştır." (Becker, 2008, s. 35-36).

Becker (2015)'a göre sapkınlık, "davranışın temelinde yatan bir nitelik değil, eylemi yapan kişi ile bu eyleme tepki gösterenler arasındaki etkileşimdir" (s. 35). Adorno (2003), kültür endüstrisini eleştirirken "çoğunluğun gücüne ve her an her yerdeliğine bir refleks olarak, herkesin öyle ya da böyle düşündüğü şeye, öyle ya da böyle var olana uyum sağlayacaksınız" der (s. 5). Buna göre, kişinin pratikleri herkesin yaptığına aykırı olursa, aykırı olan bu kitlenin diğerleri tarafından şu ya da bu sebeple damgalanması olasıdır. Toplum içinde kuralların kim tarafından ortaya konulduğu önemlidir çünkü bu kurallar, çeşitlilik arz eden kişilerin zaman içerisinde etiketlenmesi ile sonuçlanabilir.

McCandles (1970: 160)'a göre 'uygun erkeklik'; heteroseksüel ve biyolojik kimliğinden ve cinselliğinden onur duyan anlamlarına gelmektedir. Bu, cinsiyetin kalıp yargılarına bir örnek teşkil etmektedir. Yine Brannon (1996: 168)'a göre cinsiyete dayalı kalıp yargılar, maskülen olmak ve feminen olmak hakkındaki tutum ve düşünceler ile ilgilidir. Toplum tarafından oluşturulan cinsiyete uymayanlardan da tıpkı Adorno'nun kültür endüstrisi eleştirisindeki gibi bir uyum sağlamaları beklenir, uyum sağlanmıyorsa o kişiler, diğerlerine göre 'öteki', 'sapkın', 'sapık' konumuna düşerler. Becker bunu haricî (*outsider*) kavramı ile açıklar ve haricîlerin sapkın olarak nitelendirilen, dolayısıyla da grubun 'normal' addedilen üyelerinin dışında kalanlardan oluştuğunu belirtmektedir. Toplumda kişilerin damgaladıkları, yine o toplumun normlarına göre oluşturulmaktadır. Kişilerin *normal*lerine göre belirlenen kuralların dışında kalanlar bu şekilde grubun dışında tutulur, dışlanır, nefret edilir ya da korku nesnesi haline getirilirler. Başlangıçta kamusal etiketleme işlemi gerçekleşir. Önceleri çok da resmî olmayan fakat sonrasında hızlanan ve kamusal bir

seremoniye ve bir kişinin sadece tuhaf ve genellenebilir özelliklerine anlamlar atfedilir (Becker, 2015, s. 35).

Damgalama, kişiyi bir bütün olarak insandan soyutlayarak kişinin dini, dili, ırkı, cinsiyeti, cinsel yönelimi gibi çeşitli özelliklerini, belli bir çoğunluğun sahip olduğu özelliklerin dışında kaldığı durumlarda 'öteki' konumuna indirger. Goffman (2014), ilk olarak toplumsal kimlik kavramının, ikinci olarak ise bireysel kimlik kavramının damgalamayı değerlendirmemize izin verdiğini belirtir. Ona göre damgalı kişi kendisine tatbik ettiği bazı kimlik kriterlerini içerisinde yaşadığı toplumdan edinmektedir (s. 154). Bu anlamda damga, toplumdan doğru gelendir. Toplum tarafından üretilen damgalar, atfedilen veya kazandığınız, yani doğumla getirdiğiniz veya sonradan edindiğiniz bir şeye dayanabilir (Slattery, 2008, s. 189).

Durkheim (2004), bir olgunun belirli bir türle ilişkisi bağlamında patolojik olarak görülebildiğini vurgulamıştır (s. 138). Ona göre "bireylerin patolojik olarak ele alınması söz konusu olduğunda, patolojik bir durum içinde bulunan birçok birey olduğundan, bunlar arasından karşılaştırma yapmak üzere bir grup seçip, bu patolojiklik durumunu aynı anda var olmakta olan bütün fenomenlerden yalıtmış oluruz ve sadece bu patolojik durumun organizma üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu tespit edebiliriz" (s. 133). Bu anlamıyla normallik dediğimiz kavram referanslıdır, referansı aldığı nokta ile anlamlı kazanır. Eğer referans cis-gender heteronormatif sistemden alınırsa, trans olmayan ve heteronormatif ilişkilenme içindeki herkes normal, bunun haricindeki tüm ilişkiler 'patolojik' olarak ele alınabilir. Patolojik olanlar ise ihraç edilmesi gereken, yasak elmayı yiyenler olarak kabul edilir. Becker'a göre ise 'haricîler', "toplumsal kurallara uymayan, toplumsal kuralların yanlış olarak tanımlayıp yasakladığı davranışları gerçekleştiren, yani kuralları ihlal eden kişilerdir" (s. 23). Becker, harici olmanın çift boyutlu olduğuna dikkat çeker. Ona göre toplumsal kurallara uymayan kişi bu kuralı kabul etmeyebilir ve bunu kabul etmemesinden dolayı kendisini yargılayan kişileri haricîler olarak görebilir. Serhat, bu duruma ilişkin şöyle bir aktarımda bulunmuştur:

> "Beni böyle kabul etmediler. Kendimi uzun yıllar günahkâr ve sapık olarak görmemi istediler. Etkisinden çıkamadım. Şimdi kulağımın dibinde top atsalar umrum olmaz, asıl sapık ben değilim. Onlar artık gözümde kendilerini düşünen, elalem ile yaşayan sevgisiz benciller" (Serhat, s. 16).

Çoğu zaman ötekileştirme yanlış bilinen gerçekler üzerine kurgulanır ve damgalanan kişide fiziksel şiddet ya da psikolojik baskı şeklinde etkileri görülür.

Damgalamanın, zaman içerisindeki toplumda oluşturulan ‘asılsız’ söylemler bütünü olduğuna bir örnek, verem hastalığına yakalanmışlara yapılan ‘lanetli’ etiketlemesidir. Bu, zamanında yapılan damgalamaların ve fobinin ne kadar yersiz olduğuna bir örnektir. Bilinmeyenler üzerine kurgulanan ve doğru olduğu varsayılan argümanlar, kişilerin hayatlarına müdahale etmek için sıklıkla kullanılır:

> “İlk değişikliklerim başladığında çok sıklıkla duyardım arkamdan konuşanları. İşte… Kadınla mı evlenecekmiş erkekle mi diyen mi dersin… Sonra evlendim, bu sefer dertleri kadın gibi mi gömülecek erkek gibi mi, bence doğduğu gibi gömülmeli Allah öyle yaratmış sonuçta falan… Oho… Yani şeyi düşünemiyorlar, şimdi ben bu halimle (kendini gösteriyor) camiye gitsem kadınlar bölümüne orada linç edilmez miyim abi? Edilirim. Öldükten sonra ne değişiyor? Şeyi kısa ya da kesilmiş erkekleri kadın gibi mi defnediyorlar? Ben de bunu anlamıyorum mesela. Biri de çıkıp bunu açıklasın bana madem arkamdan konuşanlar da belki faydalanır” (Kemal, s. 14).

Rogers (2001) “cinsiyete dayalı kalıp yargıları ‘gerçek kadın’ ve ‘gerçek erkeğin’ tanımına dair katı düşünceler bütünü” olarak tanımlar ve “bu beklentilerin dışında kalanların toplum tarafından doğaya aykırı ve tuhaf olarak görüldüğünü” belirtir (s. 58). Toplumda ‘erkek dediğin…’ ve ‘kadın dediğin…’ ile başlayan cümleler bu kalıp yargıların birer ürünüdür. Trans erkeklerin küçük yaşlarda yaşadıkları çoğu sorunda bu kalıp yargıların da etkisi vardır:

> “Küçükken komşumuz hep oynama şu arabalarla, etek giy, kız kısmı pantolon mu giyermiş?’ derdi. Annem açısından çok şanslı idim, asla ne giydiğime karışmadılar. Dilediğimi giyindim, istediğimle oynadım. Bir süre kız çocuğu rolü oynamak istesem de beceremedim çünkü o ben değildim. Zaten sonra ‘erkek’ olarak açıldım. Sürecim hala devam ediyor ve çok mutluyum, kendimim.” (Taylan, s. 5)

Trans erkekler, cinsiyet kimliklerinden dolayı aileleri ya da toplumdaki diğer bireyler tarafından ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Maruz kaldıkları bu ötekileştirme karşısında kişilerin intihar ettikleri görülmüştür. Kendisi bir trans erkek olan başarılı sporcu Okyanus Efe, 17 yaşında kendisini evinin balkon demirlerine asmış ve arkasında toplumun normallerine atıfta bulunduğu bir not bırakmıştır (Kaos GL, 2014). Yine 2016 yılında 22 yaşında, yükseklik korkusu olduğu bilinen bir trans erkek Ayaz, bir binanın çatısından atlayarak hayatına son vermiştir (Kaos GL, 2016).

Durkheim (2002), psikolojik boyutları olan ve bireysel bir eylem olarak görülen intihar olgusunun aslında sosyolojik yönlerinin olduğunu ortaya koymuştur. Slattery (2008), Durkheim’ın toplumun bağımsız parçalar sisteminden oluşan diğer organizmalar gibi işlediğini belirtir. “Ekonomi, aile, yönetim vb. gibi bileşenlerden oluşan bu parçaları bir arada tutan şey, merkezi bir sinir sistemi değil, temel bir değerler sistemi, yani temel bir ahlaki konsensüs veya kolektif bilince dayanan, normlar adı verilen bir toplumsal kılavuzdur” (Slattery, 2008:34). İntiharları bu

normlara bağlılığın güçlü ya da zayıf oluşunu göz önünde bulundurarak açıklayan Durkheim, intihar olgusunu sadece birbirinden ayrı ve tek tek ele alınması gereken özel olaylar diye görmek yerine, toplumsal olandan yola çıkarak görmek gerektiğini vurgulamıştır (2013, s. 8). Ona göre, "intihar değil, intiharlar vardır" (2013, s. 285). Durkheim, insanların etkinliğinin düzeninin bozulmasından ve insanların bundan acı çekmelerinden kaynağını alan intiharları anomik intihar (kuralsızlık intiharı) olarak tanımlamıştır (2013, s. 263). Durkheim'ın tanımladığı şekliyle anomik intihar, bireyin sosyal entegrasyonunun zayıflamasından kaynaklanabileceği gibi içinde yaşadığı sosyal yapının baskısının kişi üzerinde çok yoğun olmasından da kaynaklanabilmektedir. Bu ise toplumsal normların bireye rehberlik etme gücünü kaybetmesinin ve bireyin toplumsal normlarla uzlaşmaz bir çatışma içine girmesinin bir sonucudur. Türkiye'de gerçekleşen trans intiharlarına baktığımızda, bunların çoğunun toplumsal boyutunun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İntihar etmeden önce arkasında bir video kaydı bırakan Eylül Cansın[19] ve yine ölmeden evvel toplum normlarına gönderme yapan Okyanus Efe'nin intihar örnekleri bu savı kanıtlar niteliktedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun intihar düşüncesini en az bir kez düşünmeleri, bunun yaşadıkları güvensizlik duygusu, toplumsal baskı gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmeleri tıpkı Durkheim'ın tanımladığı gibi sosyal baskının önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan Mehmet şu aktarımları yapmıştır:

> "İntiharı düşünmüştüm birkaç kez. İşte sonra değer mi diye düşündüm. Benim gibi benzeri sorunları yaşayan bir sürü insan var, daha yaşayacak güzel günlerim var dedim. Vazgeçtim." (Mehmet, s. 7)

Toplumda kişinin erkeksi ya da kadınsı davranması, toplum içerisine yerleşmiş bazı kalıp sözcüklerin duyulmasına da sebep olabilir. Bu çalışmaya katılanlar, hayatlarında en az bir kez '*Erkek Fatma*[20]' olarak damgalandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan Kemal, kendisine *Erkek Fatma* denmesinin ona nasıl hissettirdiğini şöyle aktarmıştır:

> "Küçükken erkek Fatma derlerdi bana. Erkek gibiydim. Büyüdükçe erkek Fatma olarak anılmak bana kendimi kötü hissettirmeye başlamıştı. Erkek Fatma değildim ki, erkektim fakat sadece yanlış bedendeydim. Ama bunu onlara söyleyemezdim. Söyleseydim onların bu etiketini haklı çıkaracakmışım gibi hissederdim. Deli olduğumu bile düşünebilirlerdi. Korktum. Kendim olmaktan korktum." (Kemal, s. 2)

[19] Eylül Cansın, 4 Ocak 2015'te çektiği ve sosyal medyada da yayınladığı bir video sonrasında hayatına son vermiştir. Detaylar için bknz: http://www.milliyet.com.tr/eylul-cansin-in-annesi-konustu-gundem-2000355/, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2018.

[20] TDK, erkek fatma kavramını 'erkek gibi davranışları olan kadın' şeklinde tanımlamaktadır.

Damgalama ve transfobi, transların yalnızca hayatlarına son vermelerine sebep olmamakta, aynı zamanda yaşamaya çalıştıkları hayatları zorlaştırmaktadır. 2016 yılına kadar pembe ve mavi olmak üzere iki renk halinde ikili cinsiyet sistemine göre düzenlenmiş nüfus cüzdanı (ki değiştirmeyenler için halen bunlar kullanılmaktadır), kişilerin bir vatandaş olarak bütün haklarından yararlandığı resmî bir dökümandır. Sağlık hakkına erişim için hastaneden eczaneye, eğitim hakkına erişimde öğrenci belgesinden sınıf listesine, yurt giriş-kayıt belgelerine ve diplomaya, ulaşım hizmetine erişimde pasodan otobüs ve uçak biletine kadar sosyal hayatın her alanında belgeler, mavi ya da pembe renkli olan kimliklere göre düzenlenmektedir. Sosyal hayat içinde de düzenlemeler buna göre yapılır. Örneğin, 18 yaş sınırının getirildiği mekanlarda (bar, konser mekanları, festival alanları) kimlik sorulmaktadır. Kimliğin sorulduğu alanlar, kimliği değişmemiş translar için damgalanma ile karşı karşıya kalmak anlamına gelmektetir.

> "Bir gün hastaneye gittim. Elim kesilmişti ve oluk oluk kan akıyordu. Beni hemen acil bölümüne aldılar, dikiş atılacak idi. Tedavim yapılırken kimliğim soruldu, montumun cebinden güç bela çıkarıp vermiştim. Pembe kimliği verince hemşirenin bana olan bakışını hiç unutamıyorum, uzaylı görmüş gibiydi. Gitti işlemimi yaptı, arkada gülüşme sesleri duydum. Gözlerim doldu, şikâyet bile edemedim. O gün dikişimi bile nasıl yaptılar hatırlamıyorum, elimin acısını unutmuştum." (Serhat, s. 4)

Kimlik, kişinin vatandaşlık haklarına erişirken kullandığı temel belgelerden bir tanesidir. Eğer kimlik, kişinin dış görüntüsü ile uyumlu değilse, bu kişinin en temel haklarına erişiminin önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Kimliğin kişiye ait olduğunun teyidi için bu sebeple kişilerden kimliklerini 'ispat' etmeleri beklenebilmektedir:

> "Kimliğim şu an benim ben olduğumu ispat etmeye yetmiyor. Üstündeki fotoğrafı güncelledim. O ayrı bir dertti, nüfusta sorun yaşadım. O yetmedi, kimliği gösterdiğim her yerde yeniden yeniden trans erkek olduğumu anlatmak zorunda kalıyorum. Hastane raporum kimliğim oldu artık. Uçağa binerken mesela o gün raporum olmasaydı beni uçağa bindirmeyeceklerdi. Güncel kimlik fotoğrafıma rağmen, şaka gibi." (Onur, s. 4)

2016 yılında ilan edilen olağanüstü hâl süresince kişilere belli noktalarda polisler tarafından kimlikleri sorulduğu görülmüştür. Kimliğini henüz almamış, kimlik alma sürecindeki Ali, korkusunu şöyle aktarmıştır:

> "Ben OHAL ilan edildikten sonra kimlik için mahkemeye başvuracaktım. Hormon kullanıyorum, meme ameliyatı da olmuştum. Marmaray'a her binişimde polisler çevirip kimlik soracaklar da sonrasında bana kötü davranacaklar diye çok korkuyordum. Buraya gelirken bir tanesi 'Bilader, kimliğine bakabilir miyiz?' diye çevirdi, utana sıkıla kimliğimi verdim. Bu senin kimliğin mi diye sordular, evet dedim. Nasıl yani dediler, cinsiyet değiştirmek için mahkemeye başvurdum ben dediğimde 'Tamam kardeşim, sen geç şöyle.' dediler. Bu sefer başıma bir şey gelmedi ama ya bir sonraki polis bu kadar anlayışlı ve insancıl olmazsa?" (Ali, s. 6)

Yani kısacası, kişilerin sosyal hayata katıldıkları her anda kimliklerini göstermeleri beklenmektedir. Bindiği İETT otobüsünden atılan D. A. (SoL Haber Portalı, 2016), otobüsten zorla indirilen ve dövülmekle tehdit edilen M.Ç. (Pembe Hayat, 2016) örnekleri ulaşım alanında yaşanan sıkıntılara örnektir. 2016 yılında yaşanan ayrımcılıklardan birisi de Dokuz Eylül Üniversitesi'nde öğrenci olan trans erkeğin barınma hakkına yönelik olarak yapılan tehdittir (Bingöl, 2016). Cinsiyet geçiş sürecinde kişinin kullanmaya başladığı hormon, fiziksel değişiklikleri de beraberinde getirmektedir fakat bu değişiklikler süresince kişilerin adlî süreçleri tamamlanmamıştır. Kimlik, sosyal hayat içerisinde sıklıkla gösterilen, gösterilmesi gereken bir belge olarak çoğu kişinin damgalanmamak ve ayrımcılığa uğramamak için alternatif ürettiği bir nesne haline gelmiştir:

> "Sevgilimle bara gidecektik, bir konsere. Kız arkadaşımı durdurmadı kapıdaki görevli beni durdurdu. Beyefendi kimliğinizi görebilir miyim diye. Geçen hafta oldu bu bak. Sevgilimle bir süre birbirimize baktık. Evden çıkmadan önce ehliyetimi aldığımı hatırladım. Hemen gösterdim fotoğrafı kapatıp. Tuhaf bakışlara o kadar maruz kaldım ki, eğleneceğim o gece de tekrardan 'Ben trans erkeğim' demek, sonra anlamadıklarında süreci özetlemek bıdı bıdı… Bana zor geldi. Eğlenmeye gelmişim altı üstü." (Mehmet, s. 9)

Her vatandaş gibi trans erkekler de sosyal hayata katılırken nüfus cüzdanlarını göstermek zorundadır. Bu araştırmada katılımcılar, nüfus cüzdanlarını göstermek durumunda bırakıldıkları zaman karşı tarafın tuhaf bakışlarına maruz bırakılmışlardır. Nüfus cüzdanı, kişilerin sınavlara girişinde de göstermeleri gereken bir belgedir. Ehliyet, nüfus cüzdanı yerine pek çok yerde (bar, festival girişleri, konser alanına girişler vs.) kullanılabilmektedir fakat sınav girişlerinde kabul edilmediği için kişilerin pembe renkli nüfus cüzdanlarını göstermek istemedikleri zaman alternatif çözümler üretmeye giriştikleri görülmüştür:

> "Üniversite sınavına girdiğimde hiçbir sorun yaşamamıştım. ALES'e gireceğim zaman sorunlar başladı. Önce sınav salonuna alınırken ne tarafta duracağımı şaşırdım. Erkek polise mi bayan polise mi gideceğimi bilemedim. Sonra en sona girme kararı aldım. Erkek polis aradı. Kimliğimi sordular, çekinerek verdim. Sınava girdim ama sınav sonrasında tutanak tutturuldu. ÖSYM'ye dilekçe vermek zorunda kaldım. Sonraki sınavda akıllandım, ilk işim pasaport çıkartmak oldu. Yurtdışına çıkacağımdan değil yanlış anlaşılmasın. Sınava rahat girebilmek için, sorun yaşamamak için yaptım bunu." (Ferhan, s. 7)

Yaşanan sorunlara yönelik kişilerin aslında ihtiyaçları olmayan daha az cinsiyetlerini belirtecek çözümleri araması (yurtdışına çıkmayacağı halde pasaporta başvurması, ehliyetini kimliğine tercih etmesi vs.) cinsiyetlendirilen kimlik belgelerinin kişiler üzerinde kurduğu baskıyı özetlemektedir. Kişinin hormon kullanımı sonrasında gerçekleşen değişiklikler sonrasında, kişi kimliğini ibraz etmek

durumunda kaldığı her yerde sıkıntı yaşayabilmektedir. Ahmet, yaşadığı bir olayı şu şekilde aktarmıştır:

> "Bir arkadaşım kargo göndermişti geçen ay. Evde olmadığım için telefonla aradım, şubeden almamı söylediler. Şubeye gittiğimde paketimin teslimi için kimliğimi sordular. Kimliğimi verdiğimde uzunca bir süre bekletildim. Görevli bir süre bilgisayar ekranına baktı, içeride duran şefi ile görüştüler. O sırada başka müşterilerin işlemlerini yaptılar. Oradaki iki müşteri de görmüştü zaten kimliği uzatırken. Sonra bu kimlikteki kişi, sizinle aynı kişi değil. Ya fotoğrafınızı güncelleyin ya da kimliğinizi değiştirin cevabını aldım. Yandaki müşteri kimlik numaraları uyuşuyorsa niye zorluk çıkarıyorsunuz ki dedi adama. Şaşırmıştım bayağı, yanımdakine gülümsedim. Sevindim de içten içe yalan yok, en azından bir yerde beni savunan birisi var diye düşünmüştüm. Adam ile uzun uzun tartıştık sonunda paketimi aldım. Bir sonraki sefere aynısı yaşanmasın diye doğru nüfus müdürlüğüne gittim. Sırf bu yüzden bak bu fotoğrafı koydurdum (*Kimliğini gösteriyor*)." (Ahmet, s. 6)

Türkiye'de LGBT Bireylerin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Araştırması Özet Sonuçları'na göre trans kadın ve erkeklerin, eşcinsel ve biseksüellere oranla daha görünür oldukları ve hemen tüm alanlarda ayrımcılık ile karşılaştıklarını belirtme oranlarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Ahmet'in aktardığı örnek bunlardan sadece bir tanesidir. Transların cinsiyet geçiş süreci sonrasında, vücutlarında meydana gelen görünür değişikliklerin (sakal, ses değişimi vs.) bu duruma etki ettiği tahmin edilmektedir. Yaşanan ayrımcılıkların, kişinin nüfus cüzdanındaki bilgileri değiştirmesinden önce de değişiklik gerçekleştikten sonra da devam ettiği gözlemlenmiştir:

> "Kimliğimi değiştirdikten sonra askere çağrıldım. Askeri sevk istediğim hastanede çıkarıldığım kurulda erkek olmayı biliyorsunuz ama askerlikten kaçıyorsunuz demişti bir doktor hiç unutmam. İstesem de göndermeyeceksiniz ki yani beni neden böyle davranıyorsunuz şimdi diyemedim tabi. Korktum. Ben demeye kalmadan zaten tamam çıkabilirsin demişlerdi. İşte sonra gel kağıdını al dediler. Sabır mı sınıyorlardı bilmiyorum." (Serhan, s. 10)

Kimlik değiştikten sonra kişinin nüfus cüzdanı, pasaport, ehliyet, banka kartları gibi tüm belgeleri değiştirilir. Değiştirilmesi gereken dökümanlardan bir tanesi de diplomadır. Diploma, kişinin mezun olduğu öğretim kurumundan bitirdiği program kapsamında kişinin yeterliliğini gösteren ve verilen resmî dökümandır. Diplomaların değiştirilmesi sürecinde bazı üniversitelerin mahkeme kararına rağmen diploma üzerindeki bilgilerin (isim ve cinsiyet hanelerinin) değiştirilmesinde zorluk çıkarması kişilerin yaşadığı sıkıntılardan bir tanesidir. Bilinen bazı örnekler (Burak T. davası, Hürriyet 2016), üniversitelerin diplomaların arkasına yeni tarihli bir şerh düşürülmesi yönünde karar verilmesi olsa da bu kişinin özeline dair pek çok bilginin de ifşası anlamına geleceği için sorunludur. Bu amaçla, üniversitelerin de trans politikalarında iyileştirmeye gitmeleri, kişilerin hak kaybına uğramamaları ve

toplumsal hayata katılım sürecinde zorluk yaşamamaları açısından önem arz etmektedir.

Azınlıkların, "tuhaf", sonra "anormal", kimi zaman "sapkın" ve bir "tehdit" olarak değerlendirilldiği bir toplumda, o kültürün içinde kendini ifade eden insanlara karşı bir nefretin ve düşmanlığın oluşması söz konusudur. Bu durum kişinin tüm özelliklerinden arındırılıp tek bir tipe indirgenmesi, o toplum içerisinde farklı, tuhaf ya da değersiz olarak görülmesi ile devam etmektedir.

> "Aileme açılana kadar babamın biricik *kız*ıydım. Sağda solda sürekli övündüğü kişiyken ona açılmamla birlikte sanki başka biri oldum. Evden kovuldum, şehir değiştirmek zorunda kaldım. Ne maddi olarak ne manevi olarak yanımda oldu. Annemle de görüşmelerim zaman içinde azaldı. Abim desen hakeza. Babam açıldığım gün 'Sen bizi rezil mi edeceksin elaleme, benim senin gibi bir kızım yok artık. Defol git nerede ne hayat yaşayacaksan yaşa!' dedi. O övündüğü, sevdiği kızı gitti yerine sanki dış kapının dış mandalı gelmişti." (Tarık, s. 4)

Goffman (2014), damganın sosyal etkisini tartışırken, sosyal etkileşim halindeyken kişinin başka biriyle karşılaşıp o kişinin onu kendisinden farklı kılan bir niteliğe sahip olduğunu anladığı anda kişinin "bütün ve olağan bir insandan lekeli ve önemsiz birine indirgendiğini" belirtir (s. 2-3). Goffman'a göre "bu özellik kendini belli ettiğinde, bizleri bu izi taşıyan kişiden uzaklaştırır, bize etki eden diğer özelliklerini geçersiz kılar... Tanım itibarı ile, bu damgaya sahip kişinin tam olarak insan olmadığına inanırız." (s. 5)

'Doğal' ve 'normal' cinselliğin ne olduğuna yönelik görüşler, toplumu istila etmiştir (Weeks, 1986, s. 84). Bu görüşlerin merkezine de heteroseksüellik konumlanmıştır. Bu sebeple kendini heteroseksüel olmak haricinde etiketlemek, kültürel olarak değersizleştirilmiş olumsuz bir niteliği kendine çekmek anlamına gelmektedir.

Becker (2015: 29)'a göre 'toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar ve bu kuralları belli kişilere uygularlar'. Buna göre; çoğunluk tarafından 'doğru' kabul edilen bazı normlar yaşama şekillerini, bedenlerin kendilerini sunuş şekillerini, kişilerin hangi medeni durumda iken nasıl davranması gerektiğini, cinsel pratiklerini, sokakta ne yenilip yenilmeyeceğini, kimlerin saat kaçta dışarı çıkıp çıkamayacağını, kimin ne giyebileceğini, kime nasıl seslenilmesi gerektiğini ve buna benzer pek çok sosyal ilişki düzenleyebilen yazısız kurallar haline gelebilmektedir. Bu anlamıyla kadın, aslında toplum tarafından cinsiyetlendirilmiş bedendir. Tanımlanmış, kategorize

edilmiş ve el konulmuştur. Aynı normlar trans erkeklerin de benzer şekilde "erkek gibi" davranmasını gerektirmektedir. *Erkek gibi* davranmadığınız zaman da yine damgalanmanız kaçınılmazdır.

> "Adını vermeyeceğim, bir Facebook grubunda gay olduğumu açıklamıştım. Özelden ne hakaretler edildi ne biçim erkeksin sen, böyle erkek mi olur, madem erkeklerden hoşlanacaktın ne diye cinsiyet değiştirdin… Sanki trans erkek olmak illa kadınlardan hoşlanmaktı. Ne farkı vardı onların şimdi bana ucube diye bakan toplumdaki diğerlerinden. Cinsiyet kimliği ile cinsel yönelim ayrı şeyler desem de anlatamadım. Sonra o gruptan çıktım tabi." (Ali, s. 3)

Burada erkek gibi olmak, kadınlardan hoşlanmak ile özdeşleştirilmiştir. Ali'ün trans kimliğinin yanısıra cinsel yönelimini gey olarak açıklaması damgalanmıştır.

Bu çalışma, kişilerin ayrımcılığa uğradıkları çoğu noktada açılmak zorunda kaldıklarını ve açılmayı bir noktadan sonra isteseler de istemeseler de yapmak durumunda bırakıldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'deki mevcut cinsiyet geçiş süreci uygulamalarının kişilerin açılmalarına zorunlu olarak etki ettiği gözlemlenmiştir. Bu, bazen kişi tıbbî sürecine başlamışken olmuştur, bazen adlî süreçte iken, bazen de kimliğini aldıktan sonra gerçekleşmiştir. Bu sebeple, Türkiye'deki trans erkeklerin açılma süreçlerine etki eden faktörlerden bir tanesi de cinsiyet geçiş sürecinin kendisidir.

4.3. Cinsiyet Geçiş Süreci ve Açılma

Önceki bölümlerde ayrıntılı olarak tarif etmeye çalıştığımız cinsiyet geçiş süreci, hatırlanacağı üzere, ilk olarak adlî ve tıbbî süreç olarak ikiye ayrılabilir. Sosyal sürece yönelik bulgular ise daha çok kişilerin gündelik hayatlarında faydalandıkları sosyal ve ekonomik haklar bağlamında ele alınacaktır.

4.3.1. Adlî ve Tıbbî Süreç

Cinsiyet geçiş süreci, kişinin kimliğindeki ismi ve cinsiyet hanesini değiştirmesi için başlatılan adlî süreci, hormon kullanımı ve çeşitli ameliyatlardan oluşan tıbbî süreci ve bütün bu süreçler öncesinde, sırasında ve sonrasındaki sosyal süreci kapsamaktadır.

Buna göre katılımcılardan on üçü hormon kullanımına başlamış, üçü hormon kullanımına başlamamıştır. Dördü mastektomi ameliyatını gerçekleştirmiş, altısı ne mastektomi ne de histerektomi ameliyatını geçirmiştir. Kalan altı katılımcı

ise hem meme ameliyatı olan mastektomiyi hem de üremeden sürekli biçimde yoksun kalma şartının gereği olan histerektomi ameliyatını olmuşlardır. Katılımcıların sadece altısı kimlik bilgilerinde isim ve cinsiyet hanelerini değiştirmiştir. Kalan dokuzu ise hala sürecine devam etmektedir. Bir katılımcı (Ayhan) ise, cinsiyet hanesinde ve isim hanesinde değişiklik yapmayacağını, tıbbi sürece girmeyeceğini belirtmiştir.

Ameliyat geçiren trans erkekler arasında histerektomi ve mastektomi ameliyatı geçirmesine rağmen kimlik duruşması ile ilgili sorunlar yaşayan trans erkekler de vardır. Bunlardan Serhat, Medeni Kanun madde 40'ın hakimler tarafından farklı farklı yorumlanmasını şu şekilde eleştirmektedir:

> "Yasada açık bir şey yok ki. Bana penis ameliyatı ol dedi hakimim. Benden ne istediğinin farkında mı gerçekten diye ameliyat sonrası kişilerin fotoğraflarını gösterdim kendisine. Duruşmamı üç ay sonrasına erteledi. Doktorla konuştum, kolumdan bacağımdan et alarak yapılıyor ameliyatlar Türkiye'de. E ben insan içine nasıl çıkacağım o izle sonra? Bunu düşünen yok tabi. Bir doktor var Ankara'da, o da dünyanın parasını istiyor penis ameliyatını vücudundan alınan parçayla değil, diğer metodla yapmak için. Ona da para mı dayanır? Ben nereden bulabilirim o kadar ameliyat şeyini? Parasını?'' (Serhat, s. 4)

Serhat'in bu aktarımı toplum içerisindeki damgalanma algısı açısından önemlidir. Sürecin maddi yükü bir yana bedende bıraktığı izler (damga) de kişilere kaygı vermektedir. Ameliyat izleri, bedene işlenen bir damga halini almıştır. Goffman (2014), bedene işlenen damgayı Antik Yunan'dan örneklendirir:

> "Görsellikten faydalanma hususunda oldukça maharetli olan Yunanlar, işaret edilen kişinin ahlaki statüsünde olağan dışı ve kötü ne varsa ifşa etmeye yönelik bedensel işaretleri kasteden 'damga' terimini aslen ilk kullananlardır. Bu işaretler bedene kazılır ya da yakılır ve taşıyıcının bir köle, suçlu veya hain olduğunun kanıtı olurdu." (s. 29)

Goffman, damga tiplerinden bahsederken ilk sıraya *bedenin korkunçlukları – muhtelif fiziki deformasyonları*[21]nı koyar. Goffman'a göre, bedensel bir damgaya sahip olanlar, belli sınırlar içinde sürekli temas halinde oldukları 'normal' kişilerin zamanla onlardan daha az rahatsız olabildiklerini ve böylelikle zamanla bir nevi 'normalleşme' sürecinin gelişebildiğini ifade etmektedirler (s. 91).

> "Ameliyatlar sadece olmakla bitmiyor ki? Onunla insan içine çıkmak da var. İlk meme ameliyatını olduktan sonra denize girebilmek benim için bir özgürlüktü. İlk zamanlar herkes bakar izlerime diye elimle ara ara gizliyordum izlerimi. Şimdi hem göğüs bölgemde kıllar çıktı hem de dövme yaptırdım, o kadar dikkat çekmiyor." (Onur, s. 10)

Burada damgayı, kişinin ameliyat sonrasında bedeninde taşıdığı iz olarak tanımlayabiliriz. Bu damga, insan içine çıkmak konusunda kişileri alıkoyan bir sebep olabilmektedir. Eğer damga, 'kamusal alanda gizlenmesi gereken olarak

[21] a.g.e., s. 33.

düşünülüyorsa aldatıcılık kaçınılmazdır' (Goffman, s. 116). Meme ameliyatı izlerinin saklanma çabası, yaralı bölgeye izler dikkat çekmesin diye dövme yaptırılması bu aldatıcılıklardan sayılabilir. Ferhat, şu aktarımda bulunmuştur:

> "Meme ameliyatından sonra denize girebilmek benim için müthiş bir histi. İlk senemde çok takıyordum acaba ameliyat izlerimden insanlar anlarlar mı trans erkek olduğumu diye. Sonra Kadıköy'de bir dövmeciye gittim, ameliyat izlerimi kapatacak bir şeyler yapmasını söyledim fiyat aldım. Rüzgar Erkoçlar'da görmüştüm, gazetede. O gördüğüm dövmeden olmasa da en azından onu kamufle edecek bir şeyler yapmasını isteyecektim, heyecanla annemlere gösterdim ama annemler karşı çıktı. Neymiş efendim dövme günahmış, abdest geçirmezmiş. Spor yapınca da kaslanınca böyle izlerin göğsün altında kalacağını da söylüyorlar, o yüzden spora başlayacağım mecbur." (Ferhat, s. 7)

Kişinin cinsiyet ve isim hanelerinin düzenlenmesi için vücudunda kalıcı izler bırakan ameliyatların olması, kişilerin fiziksel olarak da damgalanması anlamına gelmektedir. Yasa, bu anlamda koyduğu zorunlu ameliyatlar ile topluma katılan transların cinsiyet kimliklerini fiziksel olarak görünür hale getirmektedir. Penis ameliyatının kolda ve bacakta bıraktığı izler, meme ameliyatının kesi ile gerçekleşmesi bu izlerden bazılarıdır. Katılımcıların 'vücutta görünür iz bırakmayan' *metoidioplasti* ameliyatını Türkiye şartlarında olabileceği doktorların sayısının azlığını dile getirmesi, ilgili doktorun da yüklü miktarda para istemesi ve kendini ekonomik olarak yeterli halde bulamaması" ifadeleri göz önünde bulundurulması gereken, sağlık politikaları ile ilgili iyileştirmeye gidilmesini gerektiren önemli ipuçları sunmaktadır.

Kişinin fiziksel görüntüsü ile kimlik bilgileri uyuşmadığında kişinin toplum içerisinde görünürlüğünden kaynaklanan sorunlar da başlar. Sosyal hayatta ne olarak çağrıldığımız dış görüntümüzle belirlenir. Alışveriş yaptığımızda verdiğiniz paranın üstü, aldığınız hizmet sırasında size yetkilinin hitabı algılanan cinsiyet ile alakalıdır. Trans erkekler için bu durum cinsiyet geçiş süreci ile birlikte zaman içerisinde değişiklik gösterir. Bu süreçte kişiye hitap bazen aynı gün içerisinde bile değişebilmektedir. Mustafa, bu sürece yönelik çarpıcı bir örnek vermiştir:

> "Hormona yeni başlattıkları zaman sesim çatallaşmaya yüzümde tüyler ufak ufak çıkmaya başlamıştı. Bir giyim mağazasından kendime yeni boxer almak istedim, girdiğimde oradaki adam 'Pardon hanımefendi, burası erkek bölümü. Sizin aşağıya inmeniz gerek.' dedi. Ne diyeceğimi bilemedim. Kendimi o kadar kötü hissettim ki. Sokağa çıktım, sevgilimi aradım telefonda ağlıyordum. Bir saat kadar konuşmuşuzdur. Yanıma geldi. Sonra aynı mağazanın farklı bir şubesinin önünden geçiyorduk, elimi tuttu. Güven bana dedi, gülümsedi. Birlikte girdik mağazaya, birlikte seçtik iç çamaşırını. Ödeme sonrası paketi uzatan görevli 'Buyrun beyefendi.' dedi. Şaşırdım, güldüm. O zaman anladım bu süreç de böyle bir şeydi işte, bir süre dayanmam gerekiyordu." (Mustafa, s. 6)

Bu anlatılan deneyimde, aynı gün içerisinde sadece bir saat ara ile aynı mağazanın farklı iki şubesinden hizmet alan bir trans erkek, ilk gittiği şubede 'kadın'

olarak varsayılarak kendisine gitmesi gereken yer hatırlatılmıştır (*Kadınlar reyonu*). İkinci şubede ise kişiye '*Buyrun beyefendi*' denilerek paketin uzatılması, geçiş sürecinde kişilerin dışardan algılanan cinsiyetlerinin kişiden kişiye farklılık gösterebildiği görülmüştür. Gündelik yaşantımızda teşekkür ederken, günaydın derken bile sonuna mutlaka şu ya da bu sebeple cinsiyetlendirilmiş bir ifade ekleriz (Beyefendi, hanımefendi, abla vs. gibi). Bu örnek, dış görünüşe göre cinsiyeti atanan ve 'öyle' varsayılan kişilerin aslında sanıldığı gibi olmayabileceğine işaret etmektedir.

20 Mart 2018 tarihli ve 30366 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 2017/165 no.'lu karara göre, 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 40. Maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesinde yer alan ''…ve üreme yeteneğinden sürekli bir biçimde yoksun bulunduğunu…'' ibaresi, Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'nce 29.11.2017 tarihinde oy çokluğu ile iptal edilmiştir.

Bu düzenleme yapılmadan önce mahkeme sürecinde olan Ferhat, düzenleme sonrasında yaşadığını şu şekilde aktarmıştır:

> "Kimliğimi almak için mahkemeye başvurduğum sırada üremeden sürekli biçimde yoksun olmadığım için ameliyat iznim verilmedi. İzin verilmeden ben de ameliyat olamayacağımı anlatsam da dinletemedim. ''Bana işimi öğretme.'' dedi hakim. Ne yapacağımı bilemedim, avukat tutacak maddi durumum da yoktu. Facebook'taki bir gruptan aldığım bilgilerle duruşmamı düşürdüm. Yeni dava açtım kimlik ve isim değişikliği için. Bu sefer de yasa değişti, en azından üremeden sürekli biçimde yoksun olma şartım aranmadan ameliyat iznimi verirler diye düşünüyorum. Duruşmam yakında, bakalım…'' (Ferhat, s. 5)

Cinsiyet hanesinin ve ismin değiştirilmesi için açılan davalarda kişilerin farklı uygulamalara maruz kaldığı görülmüştür. Hüseyin ise mahkeme sürecinde yaşadıklarını şöyle aktarmıştır:

> "Geçen sene Mayıs'ta açtım mahkememi. Üç ay sonraya duruşma günü verdiler, duruşma öncesinde de kalemden çağırdılar. Hastaneye gitmemi, belgelerimi tamamlamamı söylediler. Duruşma öncesinde raporlarımı hallettim, rahim ve yumurtalık ameliyatım için ameliyat iznimi ilk celsede aldım. Mahkeme tam altı ay sürdü. Gerekçeli karardı, şusuydu busuydu derken yedi ayda kimliğimi elime almıştım. Şans işi işte…'' (Hüseyin, s. 8)

Hüseyin'in de dediği gibi, bu araştırmaya katılan kişiler cinsiyet geçiş süreçlerini işleri rast gitti ise ("*Şans işi işte…"*) kısa sürede tamamlamışlardır. Bu duruma etken olan maddelerden bir tanesi de şüphesiz ki Medeni Kanun madde 40'ın müphem olmasıdır. Bir yerden sonra hakimlerin yasayı nasıl yorumladığı ile alakalı olan süreç, aslında kişilerin sosyal yaşantılarına olumsuz etki etmektedir. Kişinin kimliği, ehliyeti, banka hesapları, diplomaları, kaldığı/kalacağı yurdu, sigortalı olma

durumunu, askerlik durumunu kısacası bir vatandaş olarak hayata katılımını etkileyen cinsiyet geçiş sürecinin hukukî boyutu, keyfi uygulamalarla kişilerin kimliklerinde yapılacak değişikliğin uzamasına sebep olmaktadır.

> "Neden üremeden sürekli biçimde yoksun olmak zorundayız ki? Buna neden ben karar veremiyorum? Regl olmaktan rahatsızım evet, ama sonuçta geleceği kimse öngöremiyor. Belki ilerde çocuk sahibi olmak isteyeceğim? Bunu kim bilebilir? Nasıl bir mantık ben anlamıyorum.'' (Ayhan, s. 3)

Kişinin cinsiyet beyanı için belli bir organ ameliyatının olmasını, bir organının alınmasını yasal düzen içerisinde talep etmek temelde insan haklarına aykırıdır. Yasa, 2018 Mart itibariyle üremeden sürekli biçimde yoksun olma şartını kaldırmış olsa da '*amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı*' ibaresi ile kişilerin bıçak altına yatmalarını hala zorunlu kılmaktadır. Şayet '*amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı*ndan kasıt penis ve vajina oluşturma ameliyatları ise burada bir sorun daha ortaya çıkmaktadır: Bu ameliyatları sigorta kapsamında ücretsiz olarak Türkiye'deki trans danışanlara sunabilecek yetkinlikte estetik cerrahlar var mıdır? Ameliyatların başarı oranı nedir? Ameliyat sonrası kişilerin yaşantıları ne durumdadır? Katılımcılardan biri bu sürece dair kaygılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> "Çok doktorun portfolyosuna baktım. Facebook gruplarından sordum soruşturdum. Meme ameliyatlarında kişilerin vücutlarında izler var. Uçtan yapılanlarda meme başları kocaman. Penis ameliyatlarına girmek bile istemiyorum. Bacaktan ya da koldan alınan doku ile penis oluşturuyorlar. Hayır merak ediyorum zamanında bu yasayı koyanlar bir kere bile neyi dayattıklarını düşünmüşler mi? Bu sebeple hiçbir ameliyat olmadım, olmayı da düşünmüyorum.'' (Ayhan, s. 8)

Bu açıklama, ameliyat masasında can veren transların da olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda[22] cinsiyet geçiş süreci için daha insani şartların getirilmesinin, kişilerin ölümleri ile sonuçlanabilecek ameliyatların hukukî yaptırımının üzerinde daha da durulması gerekmektedir.

Cinsiyet geçiş sürecinde kişilerin bir Psikiyatri bölümüne başvurması sonrasında çeşitli bölümlere yönlendirmeleri yapılmaktadır. Bu birimlerden bir tanesi de endokrinolojidir. Ayhan, ameliyatlara yönelik düşüncelerini ifade ettikten sonra düşünülmesi gereken şu sözleri de söylemiştir:

[22] Türkiye'de *uygun cinsiyet değişikliği ameliyatı*nda hayatlarını kaybeden kişiler olduğu bilinmektedir. Bu ameliyatlar sonrasında hayatını kaybedenler arasında T-Der akran danışmanlığı veren Doğa Asi Çevik (Erişim Adresi: http://kaosgl.org/sayfa.php?id=18541, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2018), Denizli LGBTİ aktivisti trans kadın Beren Yıldız (KaosGL, http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=23791, Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2018) ve ameliyat sonrası vücudunda gelen komplikasyonlardan ötürü hayatını kaybeden bir trans erkek (http://pembehayat.org/haberler.php?id=1743, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2018) bulunmaktadır.

> “Ağır kalp hastası, böbrek hastası ya da karaciğer hastası olsam mesela, hormon kullanamayacağım. Hormon kullanamadığım zaman sakalım çıkmayacak, sesim kalınlaşmayacak yani bu toplumda mavi kimlik almam için bana gerekli denilen hiçbir değişiklik olmamış olacak. Bu durumda benim ne yapmam gerekiyor belli bile değil. Haydi raporu bile bir şekilde hallettim diyelim, hakimin karşısına geçtiğimde sence bana bu tipimle mavi kimliği verir mi? (*Eliyle kendisini işaret ediyor.*) Ben vereceğini sanmıyorum. Bu hormonlar, rahim yumurtalık ameliyatı sonrasında ölene dek kullanmamız gereken hormonlar. Karaciğeri yoruyor, uzun vadede vücuduma neden kimyasal almalıyım ki? Gülü seven dikenine katlanır olayı. Bana korkutucu geliyor bütün bunlar. Yurttan arkadaşım hariç de kimseye açılmadım, açılma gereği de duymuyorum şu an için.’’ (Ayhan, s. 8)

Cinsiyet geçiş süreci boyunca, bu tıbbî gerekliliklerle birlikte kişilerin fiziksel olarak değişmeye başladığı görülmektedir. Bu değişikliklerin çoğunu, büyük oranda alınan hormon sağlamaktadır. Hormonun getirdiği değişiklikler, toplum içerisinde onlara nasıl hitap edileceğini, hangi cinsiyet kalıbına sokulacaklarını büyük ölçüde belirlemektedir, çünkü hormon, kişinin dış görüntüsüne etki etmektedir.

> “Hormon kullanımı sonrası kendime olan inancım artmıştı. Şükürler olsun diyorum her gün, yıllardır beklediğim o görüntüme kavuştum. Bu kadar yakışıklı olabileceğimi düşünmemiş olsam da (*gülüyor*)… Şaşırıyorum nasıl bu kadar değiştiğime ama çok mutluyum sonuçlardan. Hormon sonrasında ailemin bana eski adımla seslenmeleri de azalmıştı, o işe de yaradı hormon. Artık sakallarım varken bana eskisi gibi seslenemiyorlardı tabi ki. O zamanlar herkese açılıyordum. Şimdi kimliğimi aldım, çok da trans olmamla gündeme gelmek istemiyorum. Sokakta çevirseler trans erkeğim demem, kimliğimi gösteririm. Sorarlarsa söylerim.” (Çetin, s. 9)

Cinsiyet geçiş sürecinin, kişilerin istedikleri değişikliklerin gerçekleşmesi ile birlikte iyi olma hallerine olumlu etki ettiği görülmektedir. Kemal, evliliği öncesi açılma sürecinin cinsiyet geçiş süreci ile alakasını şöyle aktarmıştır:

> “Evlenmeden birkaç ay önce kimliğimi almıştım. İlk başlarda korkum vardı, ailesi düğün öncesinde anlar diye. Bu endişemi karımla görüştüm o zaman. Söylemek için ne gibi bir sebebim olacağını sordu. Söylemek taraftarı değildim çok, ama yine de ne bileyim bir yerden öğrenir diye korkmadım değil. Başımız ağrır diye korktum. Bir yıldır evliyiz, hiç gündem bile olmadı. Normal evlenenler oturup da ben erkeğim demiyorsa ben neden demeliyim ki? diye düşündüm. He sorarlarsa söylerim, orası ayrı. Geçmişimi inkâr etmem.”

Açılma, bu örnekte olduğu gibi kişinin kimlik alması sonrasında bir nebze seçici açılmaya doğru evrilmiştir. Fakat kimlik alınmadan önce bu açılma zorunlu olmuştur. Katılımcılara ‘*Hiç kimseye açılmadan geçiş sürecine başlayabilir miydiniz, devam edebilir miydiniz?*’ diye sorulduğunda şu cevaplar alınmıştır:

> “Şimdi düşünüyorum. Hormona başlayacağım, onca değişiklik olacak aileye söylemeden nasıl olabilirdi ki? Mecbur söyledim yani. Allahtan kötü bir şey olmadı. Mahkemede de bir sorun olmadı. Şipşak halloldu her şey.” (Hüseyin, s. 10)

Brown (1989), ailede baba haricinde kişinin cinsel kimliğini bilenlerin, genellikle bu durumun babaya söylenilmemesi gereken bir şey olarak gördüğünü belirtmiştir. Aile içerisinde, kişinin cinsel kimliğinin otorite olarak görülen baba tarafından ya da bilen kişiler haricinde başka kimseler tarafından bilinmemesini

istedikleri de görülmüştür. Bu çalışmada ise, kişiler açıldıkları zaman bu durumu genel olarak aile bireyleri ile paylaşmıştır. Paylaşırken de bu durumu daha çok; paylaşılması zorunlu olan bir durum olarak tanımlamışlardır. Bunun için genellikle açılmamanın imkânsız bir şey olduğu dile getirilmiştir.

> "Açılmadan sürece devam edemezdim tabi ki. Böyle bir şey mümkün değil. Hani tamam aileden ayrı olsam bile yine hiç kimseye açılmadan… Yok yani sürece devam edemezdim. En basitinden hastaneye gidemezdim. Şimdi oradaki görevliye 'Ben trans erkeğim.' demeden bir hizmet alabilir misin? Alamazsın. İlla soruyorlar çünkü. Şu an sevgilimle kalıyorum ama maddi olarak beni zorluyor. Annemlere zaten açıldım, yakında da onların yanına geri döneceğim. Bak mesela, ben kimlik değiştireceğim demeseydim sence gidebilir miydim? Olmuyor öyle. Gözü görmedi bu süreci annemin, babam zaten vefat etti. Ama yine de olmuyor. Anlatıyorsun, anlatmak zorunda kalıyorsun." (Onur, s. 6)

Açılma, anlaşılacağı üzere geçiş süreci ile birlikte kişinin açılmak zorunda kaldığı bir eylem olmaktadır. Bunun tek sebebi geçiş sürecinin adlî ve tıbbî yönleri değil, kişinin meşakkatli bir sürece adım atmasıdır. '*Gülü seven dikenine katlanır.*' cümlesi hayata geçirilmediği sürece yani kişiler ameliyat altına yatmaya rıza göstermedikleri sürece kişilerin beyanları doğrultusunda bir değişikliğe gidilmesi 2018 Türkiye şartlarında mümkün değildir.

> "Vücudumda istediğim değişiklikler bir taraftan açılmamı da gerektiriyor, bunun farkındayım. Keşke açılmak için beyanımın yeterli olduğu bir ülkede yaşıyor olsaydım… İlla kimyasal alıp, bıçak altına yatmak zorunda kalmazdım." (Ayhan, s. 7)

Ayhan'nın kimyasal dediği, hormon kullanımıdır. Görüldüğü gibi, cinsiyet geçiş süreci trans erkeklerin açılmalarına doğrudan etki etmektedir. Açılmak, bu bağlamda seçici açılma olarak değil zorunlu olarak yapılması gereken bir pratik haline gelmiştir. Katılımcılar arasından bu seçimi (açılmak ya da açılmamak) yapmak istemeyenler kendilerine alternatif oluşturmuştur. Pembe kimlik göstermek yerine pasaport başvurusunda bulunmak, çipli kimliğe başvurmak, ehliyet göstermek bunlardan birkaçıdır.

4.4. Sosyal ve Ekonomik Hakların Kullanımı Sürecinde Açılma

Cinsiyet geçiş süreci, kişilerin tıbbî ve adlî sürecinin yanısıra topluma katıldığı sosyal süreci de kapsar. Bir birey olarak bütün vatandaşların, herhangi bir ayrım gözetmeksizin bulunduğu toplum içerisinde insan onuruna yakışan asgari bir yaşam düzeyinde yaşama hakkı vardır. Kişinin yaşadığı toplum içerisinde sahip olduğu haklardan bazıları eşit çalışma hakkı, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, barınma hakkı, sağlığa erişim hakkı, eğitim hakkıdır. Bu temel haklar, anayasa ile güvence altına alınmıştır.

Bu çalışmada katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde, açılma sürecinin çalışma ve sosyal güvenlik hakkı, barınma hakkı, sağlığa eşit erişim hakkı ve eğitim hakkının kullanılmasıyla ilişkisine dair bulgular elde edilmiştir.

4.4.1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkı

Çalışanların yaşlılık, sakatlık, hastalık gibi sebepler ile çalışamayacak durumda oldukları zaman, sosyal güvenlik haklarının tanınmış olması gerekmektedir. Akad (1992), sosyal güvenlik hakkını, "Çağdaş devlet anlayışının bir sonucu olan sosyal hukuk devletinde geçerli sosyal güvenlik ve sosyal adalet ilkeleri gereğince toplumdaki insanlara, insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlamak ve onları korumakla görevli devletten bu yönde gerekli tedbirleri almasını ve teşkilatları kurmasını talep etme hakkıdır" şeklinde tanımlamıştır (s.10). Turan (2003), sosyal güvenlik hakkının, vazgeçilmez ve devredilmez bir hak olduğunu; bu haktan yararlanmanın zorunlu bulunduğu ve devletin sosyal güvenlik hakkının yaşama geçirilmesinde müdahalesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu haliyle çalışma ve sosyal güvenlik hakkı, kişinin yaşadığı topluma tam bir birey olarak katılabilmesi açısından elzemdir.

Türkiye'de, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu, Sosyal Güvenlik Kurumu, Devlet Personel Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi gibi birimler, çalışma ve sosyal güvenlik hakkını düzenleyen başlıca kurumlar arasında yer almaktadır. Bunlardan Sosyal Güvenlik Kurumu, cinsiyet geçiş sürecine dair tüm masrafların 2013 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanacağı belirtilmiş olsa da bu çalışmada trans erkeklerin hormonlarının karşılanmadığı görülmüştür:

> "Hormonu paramla alıyorum. Bir de iki tane hormon var biri Sustanon, diğeri Nebido. Birine 11 lira gibi bir şey öderken diğeri 300 lira. İkisini de paramla almak zorundayım devlet karşılamıyor." (Ferhan, s. 13)

Görüldüğü gibi hormonlar, süreç için en temel tıbbî gereksinim olmalarına karşın devlet tarafından karşılanmamaktadır. Adlî süreci bir yandan devam ederken doktor kontrolünde hormon kullanımına da devam eden Ferhat, hormon kullanımı ile alakalı şunları aktarmıştır:

> "Kimliğimin değişmesi için ameliyatlara ne kadar ihtiyacımız varsa aldığımız hormona da o kadar var. Ömür boyu kullanacağım bir şey bu. Kimliğimi aldıktan sonra devlet karşılıyor hormonu. Ama kimliği alana kadar geçen sürede hayır." (Ferhat, s. 10)

Hormon, kişi kimliği alana dek ücretlidir, kimlik alındıktan sonra ise sadece sınırlı sayıda olan kısmı ücretsizdir (Sustanon ücretsiz iken, Nebido hormonu hiçbir şekilde devlet tarafından karşılanmamaktadır). Hormon kullanımının neden sigorta kapsamında olmadığına ilişkin olarak Prof. Dr. Pınar Kadıoğlu'nun açıklması şu şekildedir:

> "Geçiş sürecinde kullanılan hormonların Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) karşılığının olmaması, trans erkekler mavi kimliklerini alana kadar hormonların SGK kapsamında olmaması anlamına gelmektedir. Trans erkekler, Türkiye'de aldıkları Sustanon adlı hormon iğnesini, mevcut sağlık düzeninde ancak mavi kimliklerini aldıktan sonra SGK kapsamında alabilmektedirler. Nebido adlı ilacı ise SGK karşılamamaktadır. Kişiler mavi kimliklerini aldıktan sonra da trans erkek olarak değil, hipogonadizm tanısı alan erkeklerin tanısı ile hormonlarını SGK kapsamında alabilmektedirler." (24.04.2017 tarihli görüşme)

Hormon kullanmaya başladığı zamandan beri hormonlarını almakta zorlanan bir katılımcı ise şöyle demiştir:

> "Hormon kullanmaya başladığımda değişiklikler oldu. İki tane hormon denedim, önce Sustanon ile başladım. Çok param yoktu, sonra işe başladım ve Nebido kullanmaya başladım. İşten çıktığım dönemde Sustanon'a tekrar dönmek zorunda kaldım. İkisini de mahkemeye başvurduktan sonra kullanmaya başlamıştım. Paramla gidip alıyordum, reçetemi de gösterip. Sonra parasız olduğum zamanda Sustanon, param olunca Nebido kullanır oldum." (Mustafa, s. 13)

Çalışma ve sosyal güvenlik hakkı, Türkiye'deki tüm vatandaşlarının temel hak ve özgürlükleri kapsamındadır. Temel hak ve özgürlükler özelliği itibariyle vazgeçilmez, devredilmez ve dokunulmazdır. Anayasaya göre sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye'deki kurumların, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin birinci maddesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayası 10. maddesi gereğince tüm vatandaşlar gibi LGBTİ+'ların de çalışma ve sosyal güvenlik hakkından eşit bir şekilde faydalanması ve buna yönelik düzenlemelerin kişilerin cinsiyet kimlikleri, cinsel yönelimleri fark etmeksizin tüm vatandaşları kapsayıcı olması gerekir. Yapılan bir araştırma[23] sonuçlarına göre, herhangi bir sağlık sigortası olmadığını belirtenler arasında transların oranının beklenenden yüksek olması, eşit yurttaşlığı tesis edecek kapsayıcı bir politika yaklaşımının kabul edilmesine ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da benzer şekilde çalışma hayatına katılan trans erkeklerin çoğunun sigortasız bir işte çalıştığı görülmüştür.

Çubuk (1982), sosyal güvenlik kavramını tehlikelerin gelir kesilmesi veya gelir eksikliği olarak ortaya çıkan zararlarından kurtarıcı bir sistem olarak tanımlamaktadır. Sigortalı bir işte çalışmak, bu bağlamda çalışma hayatına

[23] Türkiye'de Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans (LGBT) Bireylerin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Araştırması, Haziran 2015.

katılımdaki risklerin güvence altına alınması anlamına gelmektedir. Bu çalışmaya katılan katılımcıların sigortasız işlerde çalışmalarının, değişmemiş nüfus cüzdanlarını işveren firmaya/işletmeye sunmaktan korkmalarından kaynaklandığı görülmüştür.

> "28 yaşındayım ve hâlâ sigortasız işlerde çalışıyorum. Sürece başlamadan önce sigortalı bir işim vardı. Sürece başlayınca her şey değişti. Kimliğimi göstermek istemiyorum. Adımla seslensinler istemiyorum. Sigorta için kimliği istiyorlar. Bir arkadaşım kimliğini verdiği işyerinden o günün akşamı kovuldu. Bir başka arkadaşım mülakat aşamasında durumunu anlatınca 'Biz sizi arayacağız' denip göndertildi. Ben de öyle olmak istemiyorum." (Burak, s. 12)

Burak, adlî sürecini henüz tamamlamadığı için kimliğini alamadığını, bu sebeple de çalışma hayatına katılırken endişe yaşadığını ifade etmiştir. Çalışma hayatına katılma hakkının sağlanması, kişinin kendini çalıştığı yerde güvende hissetmesi, istihdam alanlarının açılması ve çalışma hayatında hak kaybı yaşanmasının önlenmesi adına politikalar geliştirmek ve bu politikalardan tüm vatandaşların eşit şekilde faydalanmasını sağlamak devletin temel görevidir. Bu araştırmada katılımcılar, sigortalı çalışmanın kendilerini güvende hissettiklerine dair aktarımda bulunmuşlardır:

> "Sigortalı çalışmış olsaydım daha güvende hissederdim kendimi. Şimdi tedirginim, burada bir şey gelse başıma bunu ispat bile edemem. Kimliğimi önceden alabilseydim belki böyle olmazdı. Şu an mecburum da çalışmadan olmuyor." (Taylan, s. 8)

Bu çalışmaya katılan trans erkeklerin altı tanesi hiçbir işte çalışmadığını belirtmiştir. Çalışmayan trans erkekler arasında babasından aldığı ölüm aylığı ile geçimini sağlayanlar mevcuttur. Kişilerin kimlik bilgilerindeki değişiklik sonrasında da 'erkek' olarak sisteme tashihi ile birlikte ölüm aylığı ve sigortaları kesilmektedir. Mahkeme kararı ile kimliği değişen bir trans erkeğin aktarımı dikkate değerdir:

> "Kimliğim değiştikten sonra sigortadaki bilgilerimin değiştirilmesi için bizim oradaki yere gitmiştim. Tüm dökümanları da almıştım yanıma. Neyse işte verdim belgeleri. Dediler Ankara'ya dilekçe yazacaksın bu durumun için. Dilekçe yazdım, bir ay geçti kesmediler sigortayı. İki ay geçti kesmediler. Aradım ben bunları. Dedim bakın kesmelisiniz. Telefondaki bayan sistemden kontrol etti, sizin borcunuz var SGK'ya dedi. Nasıl olur dedim?" (Onur, s. 13)

Kimlikteki isim ve cinsiyet değişikliği sonrasında bilgiler, sistemden otomatik olarak güncellenmemekte kişilerin bu süreci bütün kurumlara kendilerinin bildirmeleri beklenmektedir.

> "Genel sağlık sigortası sistemine geçtiğim süre içerisinde erkek olarak sistemde kayıtlı değildim ki, ben zaten babamın sigortasından faydalanıyordum, desem de anlatamadım. Bir daha bir daha yeniden aktardım tüm sürecimi. Sonra tüm belgeleri tekrardan bir dosya yaptım, bu sefer parayı ödememem gerektiğine dair döküman ilettim. Günlerimi yedi kendimi ispat etmem." (Onur, s. 13)

Kişiler, sosyal güvenlik hakkından istifade ederken de geçiş süreci sonrasında ve sırasında çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılardan bir tanesi de barınma hakkıdır.

4.4.2. Barınma Hakkı

Barınma, kişinin yaşamını sağlaması için en elzem ihtiyaçlardan bir tanesidir. Bu çalışmadaki katılımcıların iki tanesi tek başına, iki tanesi öğrenci yurdunda, altı tanesi ailesi ile birlikte ve altı tanesi de partneri ile birlikte yaşamaktadır. Bu katılımcılar arasından yedi tanesi öğrencidir.

Türkiye'de yüksek öğrenim öğrencilerinin barınma hakkı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından sağlanmaktadır. Bu yurtlara yerleştirme, öğrencilerin online yaptıkları başvurular ile yapılmaktadır. Başvuru formu ise kişilerin mevcut kimlik bilgilerine göre doldurulmaktadır. Türkiye'de 2017 yılı itibariyle 727 tane yurt; öğrencilerin barınma ve sosyokültürel hakları için hizmet vermektedir[24]. Bu yurtlar ise sadece kız öğrenciler ve erkek öğrenciler olmak üzere iki kategoride düzenlenmiştir. Cinsiyet geçiş sürecine başlayan bir trans öğrencinin görünür değişiklikler sonrasında hangi yurtta kalacağı ya da herhangi bir yurtta kalıp kalamayacağı bilinmemektedir. Öğrenim hayatına devam ederken bir yandan da devlet yurtlarında barınma hakkından faydalanan bir trans erkek şunları aktarmıştır:

> "Kendim gibi davranamıyorum tabi ki. Açılmaya da cesaret edemiyorum. Açılmam o yurttan atılma sebebim olabilir. Erteliyorum mecbur sürecimi. Eksik gibiyim bir yandan rol yapmak zorunda bırakılıyorum. Kızlarla aynı alanları kullanmak zorundayım ama napayım, sabretmem gerek. Yurtta da son senem, sonrası Allah kerim." (Tarık, s. 11)

Barınma, bir öğrencinin en temel hakkıdır. Katılımcıların mevcut kimlik bilgilerine göre yerleştirildikleri yurtlar, kişilerin kendilerini *eksik* hissetmelerine sebep olmaktadır. Kişilerin sosyalleşme alanlarından biri olan yurtlara dair trans kapsayıcı düzenlemeler yapılması önemlidir. Bir başka katılımcı ise durumuna ilişkin şunları aktarmıştır:

> "Tüm sosyal medya hesaplarım kapalı. Kendi halimde yaşıyorum. Sevgilimle gizli görüşüyorum, yurttan biri görmesin diye yurda daha uzak yerlerde buluşuyorum. Buluştuğumuz yerlerde de el ele tutuşamıyorum. Sürecimi araştırıyorum bu arada, belki daha da iyileşir her şey diye ümit ediyorum. Hormon mesela okulum bitene dek kullanamam." (Ayhan, s. 11)

[24] Detaylı bilgi için erişim adresi: http://yurtkur.gsb.gov.tr/Sayfalar/2434/2389/GenelBilgiler, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2018.

Aktarıldığı üzere trans kapsayıcı politikası olmayan yurtlar, kişilerin açılmalarını ve kendilerini hissettikleri gibi ifade edebilmelerini engellemektedir. Buna ek olarak bu kişilerin, düzenlemelerin olmamasından, yurtta barınma haklarını kaybetme korkularından dolayı geçiş süreçlerini de erteledikleri gerçeği gözden kaçmamalıdır.

Katılımcılar, barınma hakkından sadece yurtlar nezdinde faydalanmamaktadırlar. Yurtta kalmanın yanısıra ailesi ile birlikte kalan katılımcılar da vardır. Bu katılımcılardan ailesine açıldığı zaman, ailesi tarafından reddedilen trans erkeklerin kendi ailelerini oluşturdukları görülmüştür. Kan bağı olmayan kişilerden oluşan seçilmiş aile, kişilerin yakın çevresindeki bireylerden oluşur. Seçilmiş aileleri ile hayatına devam eden ve devam etmeyi düşünen katılımcılar açılmalarını daha çok sosyal ve ekonomik sebeplerin etkilediğinden bahsetmiştir.

> "Açıldığımdan beri kendi ayaklarım üstünde durmam gerektiğini biliyorum. Evin prensesi gibi davranılırdı bana. Ama açılmadan önce. Kendim olmak isteyince ben, bir anda kedi yavrusu gibi sokağa atıldım. Reddettiler tabi. Ben de kendi ayaklarım üstünde dururum dedim. Evlenilecek kızlarının aslında kızları olmadığını anladıklarında çirkinleşti her şey… Arkama bile bakmadım. En azından kalacak bir yurdum vardı. Rahat etmesem de kafamı soktuğum bir yer. Şu an kendim olmak bir lüks." (Tarık, s. 12)

Kişinin açılması ile birlikte '*evin evlenilecek kızı*'ndan *evin erkeğine, paşası*na geçiş, ailelerin kabul sürecine dair araştırmaların yapılmasının önemini göstermektedir. Bu aktarımda görüldüğü üzere kişilerin açılması, yaşam alanlarından uzaklaşmaları ile sonuçlanabilmektedir. Bazı katılımcıların aktarımları ise *kendi ayakları üstünde durma*ya yöneliktir:

> "Beni hala kabul etmediler, bu tipimle. Fakat ekonomik özgürlüğümü elime alana dek onlara katlanmak durumundayım. Sigortalı bir işe girer girmez kendi hayatımı kuracağım, o zamana dek şurada burada garson olarak çalışıyorum. Bunaltıcı… Evde görünmez olmaktan sıkıldım. Bana eski adımla seslenmelerinden sıkıldım. Meme ameliyatı oldum, saçlarımı kısalttım, hormona başlayacağım ama arada hala kimlik adımla çağrılıyorum. Beni ben gibi kabul etmeyen bir ailede kalamam. İşlerimi yoluna koyunca da sevgilimle kalacağım. Kendi ayaklarımın üstünde bir şekilde durmalıyım." (Burak, s. 10)

Yaşanan bu süreçte, barınacak yer ve ekonomik olarak ayakları üstünde durabilir halde olmak trans erkekler tarafından önemli görülmektedir.

> "Şu an tüm geçimimi kendim sağlıyorum. Aileme açıldığım gün evden atıldım, o gün bu gündür görüşmüyorum. İstanbul'a geldim. Tüm sürecimi yakınımdakilerin manevi desteği ile yürüttüm. Ne iş bulsam yaptım bu süreçte. Şu an bir yerde part time satış danışmanlığı yapıyorum. Kiraya zaten çok bişi ödemiyorum, internetten bulduğum birinin odasında kalıyorum, durumumu biliyor. Bana saygı duyuyor, şu ana dek sorun yaşamadım. Full zamanlı bir işe geçtiğimde sevgilim de yanıma gelecek, o zaman ayrı ev tutacağız. Ekonomik olarak tutunamayınca bu işler çok zor." (Serhat, s. 12)

Sürecin, kişilerin ekonomik olarak hayata katılmayı gerektiren aşamasında kişilerin alternatifler ürettiği görülmektedir.

> ‘Sürece başlamadan önce annemle konuşmuştum. Anne ben senin kızın değilim, ben kendimi hep erkek gibi hissettim cümlesinden sonra annem çok şaşırdı, sarıldık birbirimize, ağladık ama ertesi gün baskılar başladı. Bir sürü ameliyat olacaksın, kendini mi öldüreceksin, o süreç ne kadar ağırmış haberin var mı demeye başladı. Biliyorum dedim. Eğer erkek olursan kim seninle evlenir, ne iş verirler sana görmedin mi o çocuk neler yaşamış dedi. Sevgililerin bayan mı yoksa evli kadınlarla mı birliktesin sen dedi. Ağlamaya başladım, anne neler diyorsun o nereden çıktı dedim. Hakaretler… Sövmeler… O gün kendim olmak için tek başıma savaşmam gerektiğini anladım. Bir mektup yazdım ve terk ettim evi. Şehrimi, telefon numaramı, her şeyimi değiştirdim. Kimliğimi de aldım. Şimdi daha iyiyim. Tek yaşıyorum ama yakında sevgilimle kalacağım.’ (Ahmet, s. 10)

Temel ihtiyaçlardan bir tanesi olan barınma, kişilerin açılma öncesi kaybetmekten korktukları, kaygı duydukları bir alana dönüşmüştür. Bu duruma bağlı olarak kişilerin açılmaları ve başlamayı düşündükleri geçiş süreçlerini ileri zamana erteledikleri görülmüştür. Barınma hakkını kaybetme korkusu, barındığı mekânda damgalanma ve dışlanma yaşama korkusu spesifik olarak bu başlık altına alınmıştır. Kişilerin buna benzer diğer korku ve kaygıları ise daha farklı konularla ilişkili olarak, bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

4.4.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde sağlık hakkı[25] açık bir şekilde kişilerin erişebileceği hizmetlere ve bunlar vasıtasıyla kişinin bedensel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyilik hali içinde olmasına işaret edecek şekilde belirtilmiştir. Sağlık hakkı anayasa ile korunmuş haklar arasındadır ve bu haktan herkesin eşit bir şekilde faydalanma hakkı vardır.

Sağlık hakkı, konusu itibariyle sosyal haklar arasında yer almaktadır (Algan, 2007, s. 26-27). Anayasa tarafından korunan sağlık hakkı, Türk Kamu Hukuku kapsamında pozitif statü hakları içerisinde incelenmektedir (Tahmazoğlu Uzeltürk, 2012, s. 5-7). Pozitif statü hakları kapsamında olan bütün haklar, bu ülke içerisinde yaşayan bütün vatandaşların devletten hizmet ve yardım istemeye fırsat veren haklar anlamına gelmektedir.

743 sayılı Türk Kanunu Medeni’sinin 29’uncu maddesine’de yeniden yapılan düzenleme ile; Türkiye’de cinsiyet geçiş sürecine yönelik düzenleme gerçekleşmiştir. Buna göre;

[25] İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi madde 25/1’e göre; ‘’Her şahsın gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbî bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim kaynaklarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.’’

> Doğumdan sonra meydana gelen cinsiyet değişikliğinin asgari sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi halinde nüfus sicilinde gerekli düzenlemeler yapılır. Bu konuda açılacak davalarda cinsiyeti değiştirilen kişi evli ise, eşe de husumet yöneltilir ve aynı mahkeme, varsa ortak çocukların velayetinin kime verileceğini de tayin eder, cinsiyet değişikliği kararının kesinleştirildiği tarihte, evlilik kendiliğinden son bulur. (04/05/1988 tarih ve 3444 sayılı Resmî Gazete)

Doğumdan sonra meydana gelen cinsiyet değişikliğinin asgari sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi şartı, kişilerin beyanına dayalı bir sistemden ziyade hukukî süreç sonrasında tıbbî adımları da gerektiren bir sürecin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu düzenlemede sağlık hakkının neyi kapsayacağı, sağlık raporunda nelerin yer alması gerektiği bahsedilmemiştir. 22/11/2001 yılında kabul edilen yeni bir karar[26] ile Medeni Kanun madde 40 yeni halini almıştır. Buna göre;

> "Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, iznin verilebilmesi için, istem sahibinin on sekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır. Verilen izne bağlı olarak amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir." (4721 sayılı Medeni Kanun, m. 40)

Bu yeni yasa ile, kişilerin alacakları sağlık raporunun içeriği 'ruh sağlığı', 'ameliyat' gibi ibareler ile detaylandırılmıştır. Kişilerin, bu amaçla erişebilecekleri tıbbî hizmetler ve araçlar 2003 yılında alınan bir karar sonucunda devlet tarafından karşılanmaktadır. Yani bir diğer deyişle, devletin hukukî süreçte zorunlu kıldığı tüm tıbbî işlemlerin ücretsiz olduğu belirtilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilen saha araştırmasında, katılımcıların cinsiyet geçiş süreci için kullanmaları gerekli görülen hormon ilaçlarının devlet tarafından karşılanmadığı görülmüştür. Hormon, kişiler nüfus cüzdanlarında cinsiyet hanesi değiştiğinde ancak devlet tarafından karşılanmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, yasada ve politikalarda zorunlu tutulan tedaviye yönelik gerekli düzenlemeleri; devletin sağlığa erişim hakkının gereklerini yerine getirmeden önce şart koşmasıdır. Kişilerin kimlik hanelerinde değişiklik yapılabilmesi için bir noktada zorunlu olan hormon, ancak kişi kimliğini değiştirdikten sonra ücretsiz olabilmektedir. Bir diğer deyişle, devletin tüm tedavinin ücretsiz olduğunu belirttiği karar sonrasında, sahada kişilerin hala ceplerinden ödedikleri para ile tedavilerine devam ettiği gözlemlenmiştir. Sağlık hakkı, devletin saygı duyması, koruması ve çoğu zaman bizzat şartlarını yerine

[26] 22/11/2001 tarihinde kabul edilen 4721 Sayılı Medeni Kanun'a ilişkin yapılan değişiklik, 08/12/2001 tarihli 24607 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

getirmesi gereken bir haktır. Bu sebeple sağlık hakkı öncelikle devlete, sonrasında devletin bünyesinde bu hakkı sunan sağlık kurum/kuruluşlarına, bu kuruluşlarda çalışanlara bir yükümlülük getirir.

Katılımcılar, sağlık hakkına erişim kapsamında hormonlarını ücretsiz alamadıklarını, bunu ancak nüfus cüzdanlarındaki cinsiyet hanesinin değiştirilmesi sonrasında ücretsiz alabildiklerini belirtmişlerdir. Kanunda süreç için zorunlu tutulan tedavilerin bu bağlamda tamamının kapsanmadığı görülmektedir. Bu ücretsiz karşılanan hormonların ise sayısının sadece bir tane[27] olduğu belirtilmiştir.

Katılımcılar, sağlık hakkına erişim için gittikleri en az bir hastanede trans erkek olduklarını, cinsiyet geçiş sürecinde olduklarını hastane personeline aktarmak zorunda bırakılmışlardır. Geçiş sürecine dair yapılan açıklama sonrasında ayrımcılığa maruz kalanlar[28] da olmuştur. Bunlardan birinin aktarımı şu şekildedir:

> "Mahkemede karar aldıktan sonra ameliyat için hastaneye gittim. Biliyosun rahim ameliyatı. Bayanların olduğu ameliyat olduğu için horlanır mıyım dışlanır mıyım korkum vardı. Ameliyat günü sedyede yanımdaki teyze bana senin burada ne işin var dedi. Eee yani şey dedim, ne diyeceğimi bilemedim. Sonra ahret soruları sormaya başladı, anladım kaçarı yok, sedyedeyim de. Sil baştan anlattım. Odama alındığımda birkaç arkadaşım vardı. Alınmadılar, ayrı odaya verdiler beni sonra. Erkeklerin bayan bölümünde işi olamazmış, keyfimizden sandılar heralde." (Çetin, s. 6)

Sağlık hizmetlerinden faydalanmanın da cinsiyetlendirildiği hastanelerde trans erkekler hem hastane kayıtları esnasında hem de bu haktan faydalanırken sosyal ortamlarında bulunan diğer insanlara açılmak zorunda bırakılmaktadır. Çetin'in aktardığı örnekte olduğu gibi aynı odanın paylaşıldığı diğer hastalar da kişileri açılmaya zorlayabilmektedir (*ahiret soruları sormak, açıklama beklemek*).

---

[27] "Hormonu paramla alıyorum. Bir de iki tane hormon var biri Sustanon, diğeri Nebido. Birine 11 lira gibi bir şey öderken diğeri 300 lira. İkisini de paramla almak zorundayım devlet karşılamıyor." (Ferhan, s. 13)

"Kimliğimin değişmesi için ameliyatlara ne kadar ihtiyacımız varsa aldığımız hormona da o kadar var. Ömür boyu kullanacağım bir şey bu. Kimliğimi aldıktan sonra devlet karşılıyor hormonu. Ama kimliği alana kadar geçen sürede yok, hayır." (Ferhat, s. 10)

"Hormon kullanmaya başladığımda değişiklikler oldu. İki tane hormon denedim, önce Sustanon ile başladım. Çok param yoktu, sonra işe başladım ve Nebido kullanmaya başladım. İşten çıktığım dönemde Sustanon'a tekrar dönmek zorunda kaldım. İkisini de mahkemeye başvurduktan sonra kullanmaya başlamıştım. Paramla gidip alıyordum, reçetemi de gösterip. Sonra parasız olduğum zamanda Sustanon, param olunca Nebido kullanır oldum." (Mustafa, s. 13)

[28] "Bir gün hastaneye gittim. Elim kesilmişti ve oluk oluk kan akıyordu. Beni hemen acil bölümüne aldılar, dikiş atılacak idi. Tedavim yapılırken kimliğim soruldu, montumun cebinden güç bela çıkarıp vermiştim. Pembe kimliği verince hemşirenin bana olan bakışını hiç unutamıyorum, uzaylı görmüş gibiydi. Gitti işlemimi yaptı, arkada gülüşme sesleri duydum. Gözlerim doldu, şikâyet bile edemedim. O gün dikişimi bile nasıl yaptılar hatırlamıyorum, elimin acısını unutmuştum." (Serhat, s. 4)

Sağlık hakkına erişim sağlanırken yaşanan sıkıntılardan bir tanesi de personelin bilgisizliği ve bu bilgisizliği ile kişilerin faydalanması gereken hakkından mahrum bırakılmasını normalleştirmesidir. Çetin'in aktardığı üzere refakatçilerin odaya alınmaması bu durumun bir sonucudur. Sağlık hakkı, devredilemez temel haklar arasındadır. Bütün sağlık çalışanlarının hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit muamele göstermesi gerekmektedir. Bunun da yolu personelin eğitilmesi, bilgilendirilmesi ve bu süreçler hakkında farkındalıklarının oluşturulmasından geçmektedir.

4.4.4. Eğitim Hakkı

İnsanların kendilerini gerçekleştirmeleri ve özgürleştirmeleri için gerekli olan eğitim; bireyin ve toplumun güncel ve gelecekteki gelişimlerini etkileyen önemli bir süreçtir (Türk, 1999). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. Maddesi gereğince garanti altına alınan eğitim hakkı aynı zamanda Türkiye'nin de kurucu üyelerinden olduğu Birleşmiş Milletler bünyesinde de korunmuştur. Sosyal haklar kapsamında bulunan eğitim hakkı, evrenseldir. Devredilemez haklardandır. Eğitim hakkı, devletin tüm vatandaşlara sunması beklenen fırsat ve imkân eşitliği anlamlarına da gelmektedir. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu madde 8'de de belirtildiği üzere eğitimde herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Bu bağlamda toplum içerisindeki tüm bireyler insan olarak eşittir, herkes onur ve haklar bakımından herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın bu temel haklardan eşit şekilde faydalanır. Herkesin bu imkânlardan eşit bir şekilde faydalanmasını sağlamak devletin görevidir.

Devletin, temelde hak ve özgürlüklere olan saygıyı güçlendirici tedbirleri her alanda olması gerektiği gibi eğitim alanında da alma zorunluluğu vardır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi madde 26 gereğince eğitim 'insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir'.

Yılmaz ve Göçmen (2015), 2875 katılımcının olduğu *Türkiye'de LGBT Bireylerin Sosyal ve Ekonomik Sorunları* adıyla gerçekleştirdikleri araştırmada, eğitim hayatında cinsel yönelimi ve/ya cinsiyet kimliği dolayısıyla olumsuz

yorum/tepki aldığını belirtenlerin oranının yüzde 67,4 olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmaya göre 18 yaşından önceki eğitim hayatında cinsel kimliği dolayısıyla okudukları okulu terk etmek zorunda kalanların oranı ise yüzde 8,3'tür.

Bu araştırmada katılımcılara eğitim hakkından faydalandıkları süre boyunca herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşıp karşılaşmadıkları sorulduğunda 16 katılımcıdan 14'ü en az bir kez ayrımcı bir söyleme maruz kaldığını belirtmiştir. Kalan 2'si ise eğitim hayatları boyunca *çok iyi kamufle oldukları için böyle bir sorun yaşamadıklarını* belirtmiştir. Üniversite eğitimi aldığı sürede zorunlu olarak açılmak durumunda bırakılan Ferhan, şunları aktarmıştır:

> "Üniversitede iken sürecime başlamıştım ve arkadaşlarıma kendimi olduğum gibi tanıtmıştım. Ta ki yoklama listesinde adım çıkana kadar… Sınav sonuçları listeler halinde asılıyordu bizim koridora ve bir gün yüksek bir not almıştım. Soyadı benimle aynı olan bir başkası olduğunu düşünüp bu kişiyi bulmaya çalıştılar. Bana akrabam olup olmadığını sordular. Oysa o kişi bendim. Hepsine aynı anda söyleyemedim, dalga geçerler diye korktum. Yani arkalarını dönerler, arkadaşlıklarını bitirirler… Bilmiyorum korktum işte. Okula gittim fakat kimliğim değişmeden sistemde adımı değiştiremeyeceklerini söylediler. Eğitim hayatım süresince hep bu sebepten açılmak zorunda kaldım" (Ferhan, s. 5)

Yine eğitimi için girdiği sınavda karşılaştığı olumsuz durumu bir diğer katılımcı Ahmet şöyle anlatmıştır:

> "Üniversiteye gitmek hep hayalimdi. Sınava girdiğim gün kapıdaki görevliler tarafından aşağılandım. Kadın görevli 'Bunu ben aramam, siz arayın' dedi diğerlerine. Yumruğumu sıktım. Sınav başladığında aklımdan bu cümle hiç çıkmadı. Ne sınavıma odaklanabildim ne hayallerime. İstediğim okula giden yollar bana o gün kapanmıştı. Sonra da kimliğimi alana dek bir daha sınava mınava girmek istemedim." (Ahmet, s. 7)

Örgün eğitim görürken ayrımcılığa uğrayan bir diğer katılımcı (Ali), eğitimine uzaktan devam etmek zorunda bırakıldığını şu şekilde ifade etmektedir:

> "Açıktan okumak bana daha güvenli geldi. Karışanım yok edenim yok. Lisedeki gibi yoklamada ismim okununca arkadan gülen, bana 'Erkek Fatma' diyen o çocuklar yok, şikâyet edince sessiz kalan hocalar yok. Arada aklım kalıyor tabi, ben niye diğer insanlar gibi bir öğrenim göremiyorum diye ama neyse." (Ali, s. 10)

Burada, Ali'ün cinsiyet kimliği temelli yaşadığı akran zorbalığına yönelik okuldakilerin (müdür, müdür yardımcıları, öğretmenler vs.) sessiz kaldığı, zorbalığın faillerine herhangi bir yaptırım uygulanmadığı, gördüğü şiddetten dolayı hayatta kalan öğrencinin dinlenmediğine dair ipuçları da bulunmaktadır.

Eğitim kurumları, herkese eşit eğitim vermekle yükümlüdür. Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gereğince, Türkiye sınırları içerisindeki eğitim kurumları bu hakka yönelik hizmetleri sağlarken bir ayrıma gidemez. Kişiler, cinsiyet kimlikleri ya da cinsel yönelimleri sebebi ile de ayrımcı muameleye maruz kalamaz fakat görüldüğü gibi, eğitim hayatına katılırken

kişiler ayrımcılığa uğramış ve açılmak zorunda bırakılmışlardır. Katılımcılardan Taylan'un yaşadığı ayrımcılık ise şu şekildedir:

> "Lise süresince idare tarafından sürekli uyarılıyordum etek giy, kız gibi davran şeklinde. Yani abi hissetmediğim şekilde davranmam sürekli söyleniyordu. Sen dayanabilir misin? Ben dayanamadım." (Taylan, s. 13)

Bu araştırma, eğitim hakkından faydalanan katılımcıların eğitim kurumlarında kendilerini güvenli ortamda hissetmediklerine, ayrımcılığa uğramaktan korktuklarına ve/veya ayrımcılığa uğradıklarına işaret etmektedir. Devletin, din, dil, ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ayırt etmeksizin bütün vatandaşlara eşit eğitim olanakları sunma, bu ilke temelinde hesap verilebilirliğini arttıran mekanizmaları sağlama görevi vardır. Okullarda ayrımcılığın önüne geçmekte ve ayrımcılıkla mücadele etmede eğitimcilerin çok kültürlü ortamlarda çalışmaları yönünde mesleki gelişimlerini teşvik etmek önemli rol oynamaktadır.

Katılımcıların eğitim haklarının bir parçası olan sınavlar sürecinde trans olduklarını açıklayıp açıklamamak konusunda stres yaşadıkları görülmüştür. Sınav, başlı başına bir kaygı aracı iken bu sınav ile geleceklerine yönelik adım atmak isteyen kişilerin bir de bu stresi yaşadıkları gerçeği, bu duruma yönelik yapılan düzenlemelerin yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Bununla birlikte eğitim hakkından faydalanan kişilerin açılmak zorunda bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu kişiler okul çağında iken sıklıkla istemedikleri şekilde davranmaları konusunda uyarılmışlar ve davranışlarında düzenlemeye gidilmesi yönünde yaptırıma maruz kalmışlardır.

4.5. Güven, Kaygı ve Açılma

Kendine açılma, kabulleniş, sosyal çevreye açılma kararını alma, kimliği sahipleniş gibi süreçlerin bütünü ve bundan daha fazlasını içeren açılma süreci kişinin sağlıklı bir yaşam sürmesi için önem arz etmektedir çünkü kişi, kendini istediği gibi ifade edemediği sürece daima baskı altındadır. Başka bir deyişle, dolabın içerisinde kilitli olarak durmaya devam etmektedir. Dolapta kilitli kalmak, görüşme yapılan kişilerin aktardıklarına göre sürekli bir kaygı içinde yaşamak demektir. Bu çalışmaya katılan kişilerin yaşadıkları kaygıya yönelik aktarımları şu şekildedir:

> "Çalıştığım yerde açık değilim, yıllardır öğretmen olarak çalışıyorum zaten de. Yine de korkmuyor değilim bir şekilde anlaşılır ve işimden beni alırlarsa diye. Memuriyet biliyorsun." (Kemal, s. 16).

Çalışma hayatına katılma sürecinde kimliğinin öğrenilmesinden kaygı duyan ve iş hayatının sonlanacağını düşünen Kemal, çalışma hayatında güvenliğe yönelik yaşadığı kaygıya değinmiştir. Bu anlamda kişinin ontolojik güvenliği tehdit altındadır. Giddens (2014)'a göre ontolojik güvenlik, insanın kendi öz kimliğinin sürekliliğine ve çevresindeki nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimada işaret eder. Kişilerin ve şeylerin güvenilir olduğu duygusu ontolojik güvenin temelidir. Başkalarının kendi hakkında kötü düşüncelere sahip olduğu duygusu ve sürekli bir nükleer savaş kaygısıyla yaşama ontolojik güvensizliğin örnekleridir (Giddens, 2014:93-98). Bu tip bir ontolojik güvensizlik duygusuna trans erkekler arasında yoğun bir şekilde rastlanmakta, bu da açılma sürecini derinden etkilemektedir. Örneğin katılımcılardan Mustafa, güvenliğine ilişkin duyduğu kaygıyı şöyle dile getirmiştir:

> "Bazı insanlar nerede duracağıma, nerede durmayacağıma bile karar verme yetkisini buluyorlar kendilerinde. Kimliği gösterdiğim her yerde ben de bunun kaygısını yaşıyorum. Güvenliğimin tehlikeye girmeyeceğinin garantisini kimse veremez. Açılmadan önce kendi ailemde bile bunu yaşadım. Ya döverlerse ya kapı dışarı ederlerse? Konuştukça diğer arkadaşlarımla bu kaygılarım azaldı, kendimi daha güçlü hissettim" (Mustafa, s. 12).

Mustafa, diğer katılımcılar gibi, trans erkeklerin dayanışması amacı ile kurulan FTMTurkey adlı grubun üyelerinden birisidir. Kişinin gündelik hayatında yaşadığı kaygılarını konuşabildiği, üyelerin birbirlerine destek olabildiği bu grup, trans erkeklerin kendi aralarındaki sıkı birlikteliklerine dayanmaktadır. Çelebi (2006)'ye göre grup, "ortak sosyal hedefleri olan, sosyal normlar, ilgiler ve değerlere göre karşılıklı roller oynayan sosyal kişilerin tanınabilir, yapılaşmış, sürekli birlikteliğidir" (s. 63). Oluşturulan grup, bu anlamda kişilerin kendi güvenli alanlarını inşa ettikleri bir alan haline gelir. Bu gruplar, kişilerin birbirlerine bağlı oldukları ve sosyal olarak bağlılıklarını pekiştirdikleri, aidiyet hissi besledikleri özel alanlardır. Sevilme, saygı duyulma, fark edilme ve bağlı olma; bireyin psikolojik sağlığı için önemli iken, aidiyetin yokluğu; reddedilme, soyutlanma ve yabancılaşma duygularını artırarak, bireyin ruh sağlığını olumsuz etkilemekte, bireyin davranış ve uyum sorunları yaşamasına neden olmaktadır (Duru, 2011, s. 446). Güven inşası süresince ilişkiler, akrabalık ilişkileri gibi şekillenmekte ve bu durum kişilerin birbirlerine olan hitabına da yansımaktadır:

> "Grubun içinden çok kardeşim oldu tabi, sürecime manevi destek verdi hepsi sağolsun. Sürece birlikte başladığım kardeşlerim ile bitireceğim süreci bu da yalnız hissettirmiyor bana. Hepimiz biriz. Kafama takılan bir şey oldu mu gruba yazıyorum, çok geçmeden cevabını alıyorum. Bazen moralimi yerine getirsin diye bi' resim çekiyorum, ameliyat ile

> ilgili kaygım olursa buraya yüklüyorum. Arkadaşlar yorumluyor zaten, iyi yorumlar moral veriyor." (Onur, s. 10).

Facebook'ta kurulan bu grubun, kişiler arasında güven inşa ettiğini, grup mensubu kişilerin grup içerisindeki diğer bireylerden aldıkları geridönüşleri önemsediği görülmektedir. Ayrıca yapılan aktarımda '*kardeşim*' ifadesi, kişilerin kendi aralarında yakın bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Facebook'ta oluşturulan ve farklı sayılarda üyesi bulunan bu tür dayanışma gruplarının sadece translara açık olduğu, trans olmayan kişilerin hiçbir şekilde bu gruplara dahil edilmediği gözlemlenmiştir. Transların bu noktada *kendileri gibi olan* kişilerden destek aldığı, güven ortamı oluşturdukları görülmektedir.

Cooley (1902), toplumsal grupları aile ve yakın arkadaş çevresi gibi dolaysız, görece sürekli ve yakın kişisel içindeki insanları kapsayan, kişiliğin oluşumunda temel bir rol oynayan birincil gruplar ve bunların dışında genellikle yasal sözleşmelere bağlı ilişkiler bütünü olan ikincil gruplar olmak üzere ikiye ayırır. Bu noktadan hareketle, oluşturulan trans gruplarının kişiler için aile gibi olduğunu, katı bir grup dayanışmasının var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Oluşturulan bu güvenli alanda, kişiler açılma süreçlerine dair birbirlerinden destek almaktadır:

> "Açılmadan önce buradan tanıştığım arkadaşlarla uzun uzun konuştum. Farklı fikirler duymak bana iyi geldi. Ailemi de LİSTAG'tan birkaç anne ile tanıştırdım. Çok yardımcı oldular sağolsunlar. Onlar da benim birer annem, herkesin annesi. Herkes isimlerinin sonuna anne koyar onların" (Hüseyin, s. 16).

Giddens, modern öncesi dünyada ontolojik güvenliğin, yörenin risk ve tehlike biçimleriyle ilişkili olduğunu savunur. İstikrar sağlayan akrabalık sistemleri, tanıdık bir ortam sağlayan yerel topluluk, insan yaşamı ve doğanın tanrısal yorumunu sağlayan dinsel kozmolojiler ve geçmiş ve geleceği bağlandırma yolu olarak gelenek; modern öncesi kültürde yerelleşmiş güven bağlamlarıdır (2014, s. 101-108). Trans erkeklerin ontolojik güvenliği, bu bağlamda açılma ile birlikte bir çözülme sürecine girmekte, kişi bu sorunu aşmak için Giddens'ın işaret ettiği yerelleşmiş güven bağlamları inşa etmeye çalışmaktadır. Kabul edilme, bu çözülme sürecinin kişiyi güçlendirici ve birey olarak topluma katılmasını destekleyici bir role sahiptir. Kabul görmeme, dışlanma ve ayrımcılığa maruz bırakılma durumlarında ise kişilerin ontolojik güvenlikleri tehdit altındadır. Tehdit altında olduğunu hissedenler güvenli alan oluşturmaya yönelik adımlar atmaktadır. Trans erkeklerin yaşadığı ve kendilerini güvende hissetmedikleri ortamda bu güvenliklerini sağlamaya yönelik

kendilerine yeni bir düzen kurma planı içerisinde oldukları görülmektedir. Bu güvenli alan, koşulsuz kabul eden ve kişiyi destekleyen aile bireylerinden oluşabileceği gibi kişi ile herhangi bir kan bağı olmayan seçilmiş aile bireylerinden de oluşabilmektedir.

Bu araştırmada kabul edilmenin, kişinin kaygısı olduğu kadar ailelerin de kaygısı olduğu görülmüştür. Katılımcıların aktardıklarına göre; ailelerin de ontolojik güvenliklerini tehdit eden bir unsur vardır: '*Elalem ne der?*' söylemi. Ailesine açılan trans erkeklerin ailelerinden cevaben bu minvalde bir açıklama duydukları gözlemlenmiştir. Tarık kodlu katılımcının '*Sen bizi rezil mi edeceksin elaleme, benim senin gibi bir kızım yok artık. Defol git nerede ne hayat yaşayacaksan yaşa!' dedi. O övündüğü, sevdiği kızı gitti yerine sanki dış kapının dış mandalı gelmişti.*' cümleleri, ailelerin tanıdığı ya da tanımadığı kişiler tarafından üretilecek söylemden duydukları kaygıya ilişkin ipuçları vermektedir. *Elalem* kaygısında bireyler, anlamlandıramadığı bir durumu kişiye giydirir, kişiye yöneleneceğini varsaydığı söylemlerden korkar, endişe duyar ve en nihayetinde açılanı birey yapan tüm değerlerden soyutlayıp *öteki* konumuna indirger. Burada kişinin açılması ile birlikte ailenin de bir açılma sürecine girmesinden söz edilebilir.

Açılan trans erkeklerin açılma öncesinde birinci dereceden yakınları bu durumu kabul ettiğinde, sosyal çevrelerine daha kolay açıldıkları görülmüştür. Katılımcılardan bir tanesi şöyle bir aktarımda bulunmuştur:

> "Aileme açıldıktan sonra her şey biraz daha kolaylaştı. Daha az korktum, diğerleri kabul etmezse de ailem var yanımda diye düşünüyordum. Hâlâ da öyle. Aile benim için başka bir şey. Önemli. Annem kabul etmeseydi bu kadar güçlü olamazdım belki de. Belki de olurdum. Bilmiyorum." (Ferhat, s. 13)

Bu örnekte güven, aile bağları üzerinden inşa edilmiştir. Aile, açılma sonrasında açılan kişiyi Ferhat'ın örneğinde olduğu gibi koşulsuz şartsız kabul edebilir. Fakat kabul için bir uzmandan alınacak görüşü de önemli görebilir. Bu sebeple kişi bir uzmandan görüş alınmak üzere bir kuruma, kişiye götürülebilir. Burada bir uzmanlık sistemine duyulan güven söz konusudur.

Giddens'a göre ''Modern toplumsal kurumlar, bazı açılardan benzersizdir, yani her türlü geleneksel düzenden biçim açısından farklıdır'' (2014, s. 10-11). Uzmanlık sistemleri, modern düzende başvurulması gereken bir referans haline gelmiştir. Sennett, bu durumu Boston'daki fırıncılar üzerinden örneklendirmiştir. Sennett "fırıncıların önceden tüm sürece hakim olduğunu fakat modern fırınların

gelmesi ile üretimin aksadığını, bozulan makineler için uzmanlık sistemlerine başvurulması gerektiğini" (Sennett 2008, s. 140-155) gözlemlemiştir. Bu çalışmada da benzeri şekilde trans erkeklerin cinsiyet kimliklerini açıklarken bu uzmanlık sistemlerine ihtiyaç duydukları görülmüştür. 25 yaşında bir üniversite öğrencisi olan Ali yaşadıklarını şöyle aktarmıştır:

> "Anneme açıldığımda delirdiğimi düşündü. Ablamla beni bir doktora götürdüler Çapa'da. Doktorun bazı çocuklar böyle doğar, çocuğunuza sarılın ve onu sevin demesi hayatımı kurtardı belki de. Kabul ettiler, biraz sancılar oldu tabi… Yani şey… İşte adımı değiştirmeleri, seslenmeleri falan. Ama en azından atmadılar işte, hala onların sevdikleri çocuğuyum. Tabi her şeyi anlatmadım. Ona daha zaman var." (Ali, s. 5)

Tıp biliminin 'normal' tanısı, kişilerin içine adeta su serpmektedir. Açılma, herkes için kendine özgü koşulları olan bir süreçtir. Bu süreçte modern zamanın uzmanlık sistemleri, genellikle kişilerin güven duyduğu, kendisine olumlu referans verdiği zaman onları destekleyen bir mekanizma görevi görmektedir. Açılma sürecinde tıbbî kurumların güven verici otoritesinden bir örnek de hormon testleridir. Testesteron seviyesi hormon testinde yüksek çıkan bir trans erkek açılmasının bu belge ile daha kolay olduğunu belirtmiştir:

> "Hormon sonuçlarım çıktıktan sonra ilk baktığım testesteron seviyesi oldu. Çünkü testesteron yüksek çıkarsa aileme bunu açıklamam daha kolay olabilecekti. Yüksek de çıktı. Aileme gösterdim 'Bakın, sonuçlarım da zaten böyle. Benim bu sürece devam etmem gerek.' dedim. Eee işte o zaman şey değişti tabi. Daha ılımlı davrandılar." (Ferhan, s. 5)

Bu çalışmada açılma sürecinde tıp kurumunun yerine bazen bağlama göre değişebilen başka kurumlar da geldiği görülmüştür: Din bunlardan biridir. Din, cinsiyet geçiş sürecinde, bazen kişinin kendi içinde bir açmaz yaşamasına sebep olabilirken bazen de kişinin açılmasına destek verebilecek bir işlev de görebilmektedir.

Weber'e göre sosyoloji, toplumsal eylemi açıklayabilmek için eylemin yorumlayıcı bir biçimde anlaşılmasına çalışan bir bilimdir (2011, s. 11). Bu amaçla üç tür otorite biçiminden bahseden Weber, bunlardan geleneksel otoritenin "kadim geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklerin hâkimiyeti altında otorite uygulayanların meşruluğuna dair yerleşik" bir inancın varlığına dayandığını belirtir (Ritzer, 2011, s. 129). Bir diğer ifadeyle geleneksel otorite "çok eski zamanlardan beri süre gelen geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna olan yerleşik inanca" (Weber, 2013, s. 54) işaret etmektedir. Geleneksel otoritede, liderler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bu bağlamda gücü elinde bulunduran kişi, bir "üst-amir" değil, kişisel anlamda bir "efendi"dir (Weber, 2011, s.

342). Bu durumda geleneksel otoriteyi yerine getiren kişiler, "*Bir din büyüğünün elini verdiği, hatrı sayılır hoca*" olmaktadır.

> "Babam ultra eski kafalı adam ve tamamen dinine bağlı bir adam. Eve gidip aileme açılmadan önce, babamın en ufak bir şeyde bile akıl aldığı din hocasıyla iletişime geçtim. Bu dinen uygun mudur diye. Babamın bir arkadaşına anlattım önce durumumu, o hocaya sorsun diye. Adamdan caiz değil, günah vs. bekliyorum ama zıttı çıktı. Hoca 'Onun, içinde bulunduğu bedende can çekişmemesi gerekiyor, bir an önce hissettiği bedende olsun, bol dua etsin, ibadetini hissettiği gibi yapsın. Allah'a yönelsin demiş. Ben bunları duydum, içimden tamamdır dedim. Velhasıl annemle babama o hocanın yanına gidelim dedim. Sürekli ısrar ettiğim için şüphelendiler. Gideceğimiz gün annem çağırdı yanına 'Ne sorucaksan yapmak zorundasın bunu bilerek git' dedi. Hocayla önce ben konuştum. Ona annemle ve babamla bu konuyu konuşmaktan korktuğumu ve onun bilir kişi olduğunu, ona güveneceklerini ama bana inanmayacaklarını söyledim. Hoca da 'Tek sen değilsin ki yavrum, senin gibi bir sürü mümin geliyor. Tamam, sen çık ben izah ederim onlara' dedi. Ben çıktım, annemle babam girdi. Bayağı çıkmadılar içerden. Çıkınca da direkt hadi eve gidiyoruz dediler. Öldürüleceğimi düşündüm. Arkadaşlarıma mesaj attım, en ufak bir şey olsa tek mesajımla polisi arayacaklardı. Kurtarmaya geleceklerdi beni, ne planlar yaptım. Arabada giderken babam yolda durdu, meyve isteyip istemediğimi sordu. Aklıma gelen ilk şey 'Bu adam beni meyveyle nasıl öldürür?' oldu. Eve girdik, bir süre hiçbir şey konuşulmadı. Sonra odalarına çağırdılar gel bi de sen anlat, senden dinleyelim dediler. O koskoca 20 dakikadan hiçbir şey hatırlamıyorlardı. Ne konuştunuz diyorum, hoca ne söyledi size diyorum, biz o şoktan onu mu anladık diyorlar. Neyse her şeyi güzelce anlattım, süreçten hormondan, ameliyatlardan derken; konuşma, babamın adını ben koyucam demesiyle bitti. Annem şu an oğlum diyor, bir hafta sonra bütün akrabalara söylediler ve annem ablamın nişanında herkese bana sarılıp bakın, oğlum nasıl olmuş, çok yakışıklı değil mi diye söyleyerek geziyordu. O hoca 'Hayır, olmaz böyle bir şey' deseydi babam güzelce öldürürdü beni, buna eminim. Çünkü o hoca bi' din büyüğünün elini verdiği bi insan." (Mehmet, s. 14)

Din hocasının beyanı, görüldüğü gibi kişinin açılmasına destek olmuştur. *Bir din büyüğünün elini verdiği, hatrı sayılır hoca beyanı*, bu bağlamda '*Bazı çocuklar böyle doğar, çocuğunuza sarılın ve onu sevin.*' diyen doktorun verdiği beyana benzer şekilde sonuç vermiştir. Bazı aileler, referans olarak *tıp kurumu*nun söyleyeceklerini dikkate alabilirken bazı aileler din kurumundan bir *bilirkişi*nin ürettiği söyleme göre kabule geçişlerini hızlandırabilmektedir. Bazı aileler ise Tarık ile yapılan görüşmede olduğu gibi, '*Sen bizi rezil mi edeceksin elaleme, benim senin gibi bir kızım yok artık. Defol git nerede ne hayat yaşayacaksan yaşa!*' diyerek hiçbir koşulda bu durumu kabul etmemektedir. Bu bağlamda açılma, kişinin içinde kilitli kaldığı dolaptan çıkması sonrası ailelerin dolabın içine girdikleri bir sürece doğru evrilebilmektedir.

Açılma, kişilerin öncesinde düşündüğü ve belli bir söyleme oturttuğu eylemdir. Açılmadan önce yaşanan kaygı sadece ilişkilerin bozulup bozulmayacağına dair değildir. Bu çalışmada dini inancı İslâm olan katılımcıların bu açıdan da kaygı yaşadığı görülmüştür:

> "Küçükken hep Allah'a dua ederdim bir gün uyandığımda erkek olayım artık hepsi bitsin diye. Pek de bitmedi aslında. Gün geçtikçe daha da katlanılmaz hal aldı. Hep sabrettim. Bu istediğim şey cehennemde yanmam için bir sebep mi diye düşündüm, korktum. Yaz

> kurslarına giderdim, o zaman hocama sorup sormamak arasında kararsız kaldım. Çok sert bir kadındı, korktum ve o küçük yaşımda durumu daha ileri tarihe öteledim." (Ayhan, s. 4)

Kuran Kursu'nda durumuna ilişkin çareler arayan bir diğer katılımcı ise şunları söylemiştir:

> "Referans alabileceğim tek bir şey bulamamıştım. İnandığım kitapta bana ne buyruluyor diye o zamana dek bakmamıştım. Durumuma ilişkin acaba ne var diye Türkçe mealden okumaya başladığımda direkt eşcinselliğe yönelik olduğunu düşündüğüm ayetler okudum. Translara yönelik apaçık bu günahtır yazan ibare yoktu. Nisa Suresi'nde 'kadınlara benzeyen erkekler', 'erkeklere benzeyen kadınlar' gibi birkaç ifade vardı ama bunun da artık bana doğru aktarıldığından emin değilim. Ben erkeğe benzeyen kadın değilim ki? Kadın değilim bir kere, hiç olmadım. Ben de böyle yaratılmışım. Böyle doğmuşum." (Hüseyin, s. 6)

Güven ve kaygı, kişilerin açılmasında önemli bir yere sahiptir. Araştırmaya göre kişiler kaygı durumlarını yok etmek için ya güvendikleri kişiye açılmaktadır ya da güvenli alan oluşturmak için uzmanlık sistemlerinden faydalanmaktadırlar. Bu uzmanlık sistemi, bir tıp kurumunda çalışan doktor olabileceği gibi geleneksel otoritenin temsilcisi sayılabilecek bir imam ya da hoca olabilmektedir.

4.6. Teknolojik ve İletişimsel Modernleşme Süreçleri ve Açılma

Geleneksel toplumların Sanayi Devrimi'yle birlikte yerini modern toplumlara bırakması ve 20. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte küresel hareketlilik ve iletişimin daha önce örneği görülmemiş bir şekilde artması sadece yaşam tarzlarının değil aynı zamanda iletişim araçlarının da küreselleşmesine neden olmuştur. İletişimsel ve teknolojik modernleşmenin derinleşmesi, bireylerin özel hayatının en mahrem köşelerinin dahi modern hayatın çerçevesi ve denetimi içine girmesine yol açmıştır. Bu durum trans bireylerin açılmasını, kimi zaman kaçınılmaz bir hale sokmakta, kimi zaman da bunu kolaylaştıran imkânlar sunmaktadır.

Günümüzde artık belli bir yerde ortaya çıkan değişme küreselleşmenin de bir getirisi olarak çok hızlı bir şekilde yayılmakta, çok geniş bir coğrafyayı, çok geniş bir mekânı etkisi altına almakta, onu değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Yirmi yıl önceki Türkiye'ye baktığımızda trans erkeklerin cinsiyet geçiş sürecine dair hukukî ve adlî süreçler bu derece ayrıntılandırılmamıştı. Cinsiyet geçiş sürecinin iletişimsel ve teknolojik modernleşmeyle ilişkisi ve bunun açılmaya etkisi, bu bölümde internetin yaygınlaşması ve geleneksel ve yeni medyada temsil imkânlarının iyileşmesi olmak üzere iki başlık altında ele alacaktır.

4.6.1. İnternetin Yaygınlaşması ve Bilgiye Erişimin Kolaylaşması

Türkiye'de trans erkek kavramının yaygınlaşması Türkiye'deki iletişimsel modernleşme ve teknolojik gelişmelerle yakından ilgilidir.

İnternetin yaygınlaşması, kişilerin süreçlerine yönelik bilgi edinebilecekleri pek çok yurtdışı kaynağını da erişilebilir kılmıştır. Böylece kişilerin bilgiye erişimi kolaylaşmıştır. Kişilerin bu noktada bir dil engeli varsa da burada destek yakınlarından alınmıştır:

> "Hoşlandığım birisi vardı, of puf ediyordum sürekli yanında. Ne desem bilmiyordum, bir iç sıkıntısı. Vücudum dar geliyordu bana sanki. Bir şeyler vardı ama delirdiğimi düşünüyordum. Sitelere çok yazdım 'Erkek gibi hissediyorum ama kadınım.' diye. Yabancı siteler vardı, onları da anlamıyordum pek. Bu hoşlandığım kişiye gittim. Ona öyle açıldım, sonra da sevgili olduk. İnternetten araştırdık, bulduk. Sürece dair bilgilendikçe adım atmaya cesaretim arttı." (Mehmet, s. 4)

Kemal'nın aktardıkları, bilgiye erişimin kolaylaşmasına dair geçmiş ile günümüz arasındaki farkı çizmesi açısından çarpıcıdır:

> "Ben küçükken hor görüldüğümde çıkış yollarını okumakta buldum. Çok okumaya çalıştım, öğrenmeye ve bilmeye. İnternetin hayatımıza girmediği zamanlarda Larousse ansiklopedilerden, sağlık ansiklopedilerinden, Britannica'dan falan bir şeyler bulmaya çalışırdım. On yıl öncesinde edindiğim bilgi ile internetten edindiğim bilginin kolaylığı kıyaslanamaz, şimdi her şey elimin altında. Yani mesela yurt dışındaki ameliyat sonuçlarına dek şimdi her bişey elimin altında. Önceden tek örnek Bülent Ersoy idi, o da bana uymuyordu mesela. Yani şey, ne bileyim internet daha kolaylaştırdı her şeyi genel olarak." (Kemal, s. 14)

Kişilerin yalnız olmadıklarını göstermesi, benzer özelliklere sahip diğer insanlarla iletişimi kolaylaştırıcı bir etkisi olması sebebiyle internetin yaygınlaşması kişilerin açılmalarına etki etmektedir. Kişi yalnız olmadığı ve kendisi hakkında sezdiği şeylerin gerçek olabileceği bilgisine internet aracılığı ile erişebilmektedir. İnternet bilgiye erişim anlamında bir kolaylık sağlamaktadır. Burada açılmaya etki eden faktörün yalnızca bilgiye olan erişimin kolaylaşması olduğunu savunmuyorum. Erişilen bilgiye, bu bilgiyi yazan kaynağa duyulan güveni de vurgulamak gerekir. İnternet bilinçli kullanıcılar için güvenilir bilgiye ulaşma imkânları da sunmaktadır. Katılımcılardan birisi bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

> "İnternette ziltrilyon site var artık. Bu bir yandan kolaylık benim için, ama diğer yandan da hangi bilgiye güveneceğimi şaşırıyorum. O yüzden bu siteler arasından ayıklamaya da gidiyorum. Her bilgiye güvensem gerçekten şey içinden yani çıkamam." (Ahmet, s. 11)

İnternetin yaygınlaşması, çeşitli sosyal medya kanallarında kişilerin bilgiye erişebilecekleri kapalı gruplara dahil olmalarına da fırsat sağlamıştır. Trans erkeklere, cinsiyet geçiş sürecine yönelik dayanışma ve bilgi paylaşımı sunan Facebook grupları bulunmaktadır. FTMTurkey, bu Facebook gruplarından birisidir.

2016 yılında araştırmacı tarafından kurulan grup, cinsiyet geçiş süreci hakkında bilgi vermek ve Türkiye'deki trans erkekler arasında dayanışma sağlanması amacı taşımaktadır. Katılımcılar, Facebook gruplarının kişilerin farkındalık düzeylerini arttırdığını ve geçiş sürecine dair edindikleri bilgilerin onları güçlendirdiğini belirtmiştir.

Kişilerin açılmalarında bilgiye erişimin önemli olduğu görülmüştür. Bilgiye erişimi kolaylaşan translar, ailelerine ve yakın çevrelerine açılırken bu sayfalardaki bilgileri kullanmışlardır. Facebook üzerinden tanıdıkları 'kendileri gibi olan' arkadaşlarını yakınları ile görüştürmüşlerdir. Bunlar arasından bazıları ailelerini, LİSTAG ve LADEG gibi LGBTİ+ çocuğu olan ebeveynler ile görüştürmüşlerdir. Açılma süreci sonrasında destek ihtiyacı olan kişiler sadece açılan kişiler değildir. Ailelerin de kendilerinin yalnız olmadıklarını hissetmelerinin, kişilerin açılma süreçlerini desteklediği anlaşılmaktadır.

4.6.2. Geleneksel ve Yeni Medyada Temsil

Temsil, belirgin özellikleri ile yansıtma, sembolü olmak, simgeleme anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük). "Anlamın üretildiği ve bir kültürün üyeleri arasında değiştokuş edildiği sürecin temel parçasıdır" (Hall, 2017, s. 23). İnsan, dil yolu ile çevresini anlamlandırmaktadır. En basitten en karmaşığa bütün düşünceler diğer insanlara yine dil vasıtasıyla ve bir iletişim süreci sonucunda aktarılmaktadır. Bu anlamıyla temsil, zihinlerimizde dil yolu ile kavramlar için anlamlar üretmektir. Hall, düşüncelerin aktarılmasında kavramların, kültürün ve dilin varlığının, insanları, olayları veya kurgusal nesneleri, insanların ve olayların dünyasını işaret etmemizi sağlayan bir bağ görevi gördüğünden bahseder (2017: 25). Sokaktaki birkaç kişiye "Trans ne demektir?" sorusunu yönelttiğimizde aldığımız cevaplar anlam sürecinin merkezinde iki ilişkili temsil sistemine yönelik ipuçları sunar. Hall'e göre;

> "Kültürde anlam sürecinin merkezinde iki ilişkili temsil sistemi yer alıyor. Birincisi şeyler - insanlar, nesneler, olaylar, soyut fikirler vs.- ile kavramlar sistemimiz, kavramsal haritalarımız arasında bir dizi karşılık ya da bir eşdeğerler zinciri inşa ederek dünyayı algılamamızı sağlıyor. İkincisi ise kavramsal haritalarımız ve bu kavramları simgeleyen, temsil eden çeşitli diller şeklinde düzenlenmiş ya da sıralanmış bir dizi işaret arasında karşılıklar inşa etmeye dayanıyor. 'Şeyler', kavramlar ve işaretler arasındaki ilişki, dilde anlam üretiminin merkezinde yatar. Bu üç unsuru biririne bağlayan sürece temsil adını veriyoruz." (2017, s. 28)

Hall'e göre dil yoluyla anlam temsilinin işleyişini ve anlamın nereden geldiğini açıklayan üç yaklaşım vardır: yansıtıcı, kasıtlı ve inşacı (s. 34). Bunlardan yansıtıcı yaklaşıma dair Hall, dilin "dünyada zaten mevcut olan gerçek anlamı yansıtan bir ayna gibi işlev gösterdiğini" belirtmiştir (2017, s. 35). Bu yaklaşım, Yunanlılar'ın kullandığı haliyle 'mimetik' yaklaşım olarak da bilinmektedir. Anlam yolu ile üretilen kodlar yansıtmacı yaklaşımda aktarılır ve herhangi bir kavrama dair anlam bu kod aracılığı ile ilişkilendirilir. Kasıtlı yaklaşım ise, Hall'e göre, yansıtıcı yaklaşımın aksine, dili kullanan kişinin dünyaya dair kendine özgü yorumunu, vermeye çalıştığı anlamı iletebildiğini ifade eder. Bu anlamda dil aracılığı ile üretilen her şey, kişinin iletmeyi istediği şeydir (2017, s. 36). Son olarak inşacı yaklaşım, dilin baştan aşağı bir sosyal sistem olduğunu, asla kişiye özel bir sistem olamayacağını ve anlamın inşa edilen bir şey olduğunu vurgular. Dil dediğimiz *şey*; 'gerçek' denilen dünyadaki nesne, insan ve olayları simgelemek, ifade etmek veya onlara gönderme yapmak üzere işaretler kullanır. Anlam, bu haliyle temsil aracılığı ile üretilir.

Yasama, yürütme ve yargıdan hemen sonra bir toplumu etkileyen dördüncü güç olarak sayılan medya; anlam üretiminde önemli bir role sahiptir. Anlam dediğimiz şey, tıpkı Hall'ün de yukarıda belirttiği üzere temsil sistemi tarafından inşa edilir. İletişim çalışmalarının başlangıcından bugüne kadar geçen sürede gerçekleşen birçok araştırmada, medyanın bireyi ve toplumu "nasıl" ve "ne kadar" etkilediği daima sorulmuştur. Andersen ve Taylor (2012), toplumsallaşma sürecinde herkesin birer ajan olduğunu, beklentilerin sayısız kanal aracılığı ile kişilere aktarıldığını ve toplumsal beklentilerin uyulması gereken örtük kurallar bütünü oluşturduğunu belirtmiştir (s. 74-75).

Geleneksel medya, yazılı ve görsel basının bir arada olduğu iletişim araçlarının bütününü ifade eder. Gelişen teknoloji ile ortaya çıkan, kullanıcıların zamandan ve uzamdan bağımsız iletişebilmeleri, yeni medya kavramını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'deki transların geleneksel medyadaki temsili ele alındığında özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda, trans olmanın 'terör', 'şiddet' ve 'dehşet' kelimeleri ile ilişkilendirildiği görülmektedir (KaosGL, 2016). Translar; korkulacak, bize zarar veren, topluma zararlı olan kişileri çağrıştıracak şekilde temsil edilmiştir. Bu çalışmada bazı katılımcılar 'trans' olduklarının farkına vardığında şaşırmışlar, bu durumu doktorları ile görüşmüşlerdir. Bu kişiler daha sonrasında, trans olmanın

sanıldığı gibi olmadığını anlamış olsalar da bu durum en başta, medyadaki temsil ile ilintili olarak bir tedirginlik hali yaratmıştır:

> "Ya tabi en başında daha bir şok gibi, şaşırdım yani. Biz transı televizyonda görüyorduk. Bilirsin hani bu jiletli küfürlü ağızlar falan. Bize böyle gösterildi. Yani şimdi ben de mi onlardanım dedim başta. Sonra işte daha da araştırdım kız arkadaşımın sayesinde." (Mehmet, s. 3)

Burada dikkati çeken ifadelerden bir tanesi 'ben' ve 'onlar' ayrımıdır. Medya, bir yönüyle önyargıyı pekiştiren bir rol oynayabilir. Önyargı doğuştan gelen bir durum değildir, öğrenilir. Allport (1979)'a göre genellikle belli bir grup ya da insan hakkında kişinin düşündükleri veya hissettikleri önyargıyı oluşturmaktadır. Kalıp yargılar ve önyargılar, muhatap birey ya da toplulukla birebir yaşanan kişisel deneyimler aracılığıyla oluşabileceği gibi medya yolu ile de şekillenebilmektedir. Televizyondaki temsiller, önyargıların ve kalıp yargıların pekiştirilmesinde güçlü bir etkiye sahiptir. Katılımcılardan bir tanesi bu durumun nasıl tezahür ettiğini çarpıcı şekilde aktarmıştır:

> "Valla yalan yok. En başlarda ben trans nedir bilmiyordum. Üniversitede de hiç öğrenmemiştik. Bu zamana kadar trans denince aklıma hep başka şeyler geliyordu. Şey işte. Tarlabaşı falan. Haberlerde öyleydi. İlk önce bunu konuştum… Doktorla… Ve işte aslında şey yaptım, önce kendimdeki bilgisizliği yendim. Sonra transın aslında korkulacak bir şey olmadığını, benim de trans olduğumu anlattım çevreme. Ama herkese değil. Yakınımdakilere. Soran olursa anlatırım, sormazlarsa anlatmam. Gerek yok yani." (Kemal, s. 14)

İnternetin Türkiye sınırları içerisinde ilk defa kullanılması, cinsiyet geçiş sürecine dair yapılan ilk hukukî düzenlemeden daha sonraki bir tarihte gerçekleşmiştir. İnternet kullanımının zamanla artması ile birlikte medyada oluşturulan bazı temsiller, kişilerin yalnız olmadığı duygusunu pekiştirmiştir.

> "Haberlerde boy boy görüyordum. Rüzgar'ın durumunu öğrendiğimde onun adına çok üzüldüm, ünlüsün hep kamera karşısındasın ve ne bileyim işte… Ben daha kendi çevremle uğraşamıyordum, o herkesle uğraşmak zorundaydı hani. Bu komik belki ama bana bir şeyleri değiştirebileceğim gücünü verdi. O yapabiliyorsa ben de baş edebilirim demiştim." (Serhan, s. 12)

20 Şubat 2013 yılında Dr. Erol Köse tarafından ifşa edilen ünlü oyuncu Rüzgar Erkoçlar'ın medyada temsili, görüşülen kişilere 'bir şeyleri değiştirebileceği gücünü' vermiştir. Koruyucu (2017), Rüzgar'ın görünürlüğünün trans erkeklerin açılma süreçlerine ve onların trans kimliklerini kucaklamalarına pozitif yönde etki ettiğini vurgulamıştır. Aslında bu ifşa ile beden üzerine üretilen tüm söylemler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte dönemin cinsellik üzerine cevapladığı sorular ile ünlenen isimlerinden biri olan Haydar Dümen de duruma ilişkin

yorumlarda bulunmuştur[29]. Üretilen söylem, medyada temsil edilmiş ve o dönemde açılmayı düşünen birisini şöyle etkilemiştir:

> "Gazetede kötü şeyler okumuştum. Sonra televizyonlarda gördüm. Hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı, erkek gibi hissedemeyeceği ve bir sürü bir dolu şeyler. Korkutucuydu ya. Tüm moralim alt üst olmuştu o dönemde, odamdan çıkmamıştım bir süre o kadar etkilendim." (Taylan, s. 9)

Bu süreçte yine açılma sürecini kolaylaştırıcı bir etken olarak kişiler sosyal medyadan tanışıp arkadaş oldukları kişileri aileleri ile tanıştırmış, bu sayede ailelerinin kabule geçişlerini hızlandırdıklarını belirtmişlerdir. Davet edilenler, tercihen cinsiyet geçiş sürecinin tıbbî ve adlî sürecini bitirmiş kişilerdir. Bu da açılan kişilerin gelecekteki hallerini temsil edebilecek birilerinin bulunmasının, çevrelerini geçiş sürecine ikna etmede önemli olduğunu göstermektedir. Böylece sosyal medya üzerinden tanışılan kişilerin temsiliyeti aracılığıyla açılma sürecinin desteklendiği görülmüştür. Temsilin varlığı, kişilerin açılmalarını ve açılma sonrasındaki süreçlerini kolaylaştıran bir hale de gelmiştir:

> "Ya sonra ne yapsam diye düşündüm. Ne yapsam da bu süreç daha az sorunlu olsa… Facebook'tan tanıştığım bir arkadaşımı yemeğe davet ettim. Annemle ablam onu tanıdıktan sonra gördükten sonra daha da değiştiler. İlk onlara böyle böyle diye söylediğimdeki tavırları ile o günden sonraki davranışları değişti. Arkadaşım gittikten sonra iyi ki getirmişim demiştim." (Ali, s. 9)

Ailenin, çocuklarının başına ne geleceğini önceden görmeleri, değişimi deneyimlemiş birinin varlığı yani kısaca çocuklarının geleceğini temsil eden bir örneğin varlığı, kişilerin açılma süreçlerini destekleyen bir rol oynamaktadır. Aile 'başlarına gelecekleri' karşılarında görmektedir. Bu durumda seçilen temsil, *ailenin algısını değiştirebilecek nitelikte* olmalıdır. Katılımcılardan biri, şu aktarımı yapmıştır:

> "Mesela sakalının olması, erkeksi olması, sesinin falan kalın olması önemli. Annem yoksa nasıl ikna olacak? Bu değişimleri olmamış birini getirmem çünkü ne bileyim o zaman göremez neler olduğunu. İyi görmesi lazım. Önceden bu yollardan geçmiş biri olursa beni daha iyi anlar." (Ali, s. 9)

Bu değişimleri gerçekleşmemiş birinin getirilmemesi, erkek ve erkek bedeni temsilinin önemli görüldüğünü göstermektedir. Bu anlamda temsil, önceden de belirtildiği üzere kişilerin açılma süreçleri sonrasında sosyal kabulleri için önemli bir rol oynamaktadır. Temsil, kişilerin dünyayı algılayış biçimine doğrudan etki etmektedir.

[29] Medyada yayınlanan bu söylemler ilerleyen sayfalarda açıklanmıştır.

Medya, toplumsal cinsiyetin normatif olarak üretildiği en önemli kollardan birisidir. Medyada üretilen her türlü söylem her gün pek çok kişiye hitap etmekte ve kişilerin hem kendi benlik algılarına hem de toplumsal algılarına hizmet etmektedir. Yapılan haberler, yazılan yazılar yalnızca bu söylemi üreten kişileri değil, bu ürünlerin ulaştığı pek çok kişiyi etkilemektedir. Bundan on yıl öncesinde medyada bir trans erkeğin varlığından bile söz edilmezken, ifşa edilen ünlü bir trans erkeğin de görünürlüğü sonrasında trans erkekliğe dair medyada pek çok içeriğin olduğu görülmektedir[30]. Trans kimliklerin medyada görünür hale gelmesi, beraberinde farklı kitlelerin konuya ilişkin içerik ve söylem üretmelerine de sebep olmuştur. Kişinin toplum içerisinde görünür olması, topluma açılmış olması onun yaşantısını önemli şekilde etkilemektedir. İnternetin hayatın her alanında etkin bir şekilde kullanıldığı 21. yüzyıl dünyasında kişilerin mahremiyetini koruması o kadar da kolay değildir.

Medyada kullanılan dil, üretilecek fobinin önüne geçilmesi açısından önemlidir. Önyargıları körükleyen, herhangi bir temeli olmayan ve ayrımcılığı besleyen haberler bu anlamda kişilerin toplum içerisinde dışlanmalarına, psikolojik ve fiziksel şiddet görmelerine sebep olabilir. Bu durum kişilerin açılmasının önüne geçmektedir. Bu amaçla medyada üretilen söylemin, bu unsurlardan arınması önemlidir.

[30] Bu haberlerden bazıları, direkt olarak cinsiyet geçiş sürecine başlamış olan Rüzgar Erkoçlar'ın cinsel hayatına dair üretilen söylemlerden oluşmaktadır. Ayrıca ilgili haberlerde kişinin eski adı (verilmiş adı) ısrarla belirtildiği de dikkat çekmektedir. Daha detaylı bilgi için şu websiteleri incelenebilir: http://www.milliyet.com.tr/haydar-dumen-den-ruzgar-erkoclar-a/gundem/detay/1812269/default.htm, http://www.internethaber.com/haydar-dumene-gore-nil-seks-yapamaz-507607h.htm , https://onedio.com/haber/cinsiyet-gecis-operasyonlari-ile-ilgili-herkesin-cok-merak-ettigi-13-sarsici-gercek-775783

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu araştırma, trans erkeklerin açılma süreçlerine etki eden faktörleri tespit etmeyi ve açılmanın zorunlu hale getirilen bir eylem olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan literatür taramasında Türkiye'de translara yönelik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Açılma ise, cinsel yönelim temelli olarak ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre açılma eylemini etkileyen faktörler trans erkeklerin gündelik hayatları ile iç içe geçen temelde altı başlık etrafında kümelenmiştir.

Saha çalışması, cinsiyet geçiş sürecinden açılmaya dek pek çok önemli ipucuna ulaşılmasını sağlamıştır. Trans erkekler için açılma, münferit bir eylem olmaktan ziyade toplum ile sıkı sıkıya bağlı bir süreçtir. Cis-gender heteroseksist sistemin hakim olduğu toplumda trans erkekler çocukluklarından itibaren pek çok yaptırıma maruz kalmaktadır. Kız gibi davranmak zorunda bırakılmak, etek giyinmek, makyaj yapmak bunlardan sadece bir kaçıdır. Cis-gender heteroseksist sistemin dayatmaları, kişinin cinsiyet kimliği kabulünü başka bir zamana dek ötelemesine ve bu süreçte kendini olmadığı şekilde sergilemesine sebep olmaktadır. Bu dayatmalar, kişinin cinsel kimliğini sahiplense bile, bunu başkalarına açıklamasının önüne duvar örmektedir.

Açılmaya etki eden bir diğer faktör; önyargı ve damgalamaya dair bulgulardır. Katılımcıların damgalanma korkusu karşısında açılmalarını ötelediği görülmüştür. Önyargı ve damgalama bu anlamda açılmaya olumsuz etki eden faktörlerden bir tanesidir. Bireylerin toplum içinde damgalandığı durumlar ise büyük ölçüde cinsiyet geçiş süreci esnasında başlayan fiziki görüntüde meydana gelen değişiklikler ile alakalıdır. Bu anlamda cinsiyet geçiş sürecinin adlî ve tıbbî süreci ise açılmaya etki eden bir diğer faktör olarak ele alınmıştır.

Nüfus cüzdanında yapılacak değişiklik, yasa koyucu tarafından bazı zorunlu şartların sağlanmasına bağlanmıştır. Örneğin cinsiyet değişikliğinin hukuken gerçekleşebilmesi için tamamlanması gereken bazı ameliyatların olduğu görülmüştür. Yasadan kaynaklanan bu zorunlu süreçler, kişilere aslında tek bir seçenek sunmaktadır: *Gülü seven dikenine katlanır*. Yasadaki şartlar sağlanmadığı sürece kişinin cinsiyet hanesinde ve isim hanesinde istediği değişiklikleri yapması mümkün değildir. Trans erkeklerin topluma katılan birer birey olarak fiziki değişiklikleri başladığı anda görünürlükleri de başlamaktadır. Açılma, bu görünürlüğün başladığı noktada kaçınılmaz bir hâl almaktadır. Trans erkekler, özellikle nüfus cüzdanlarını göstermek zorunda bırakıldıkları her yerde cinsiyet kimliklerini açıklamak zorunda kalmışlardır. Buna yönelik çeşitli çözümler de ürettikleri görülmüştür. Cinsiyet geçiş sürecinde olduğunu kanıtlayan hastane raporunu kimlikle birlikte taşımak veya 'cinsiyeti ele verici bir görünüşe sahip olmayan' pasaport ve ehliyet gibi alternatif kimlik belgelerini göstermek bunlardan bazılarıdır.

Araştırmaya katılan trans erkeklerin barınma, çalışma ve sosyal güvenlik, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim gibi sosyal ve ekonomik haklardan faydalanırken de açılmak zorunda bırakıldığı görülmektedir. Bu haklar, cinsiyet geçiş sürecinin sosyal boyutu ile ilgilidir. Her vatandaşın kayıtsız şartsız eşit olarak istifade etmesi gereken bu haklar, trans erkeklerin açılmasını zorunlu hale getirmektedir. Hatta açılma sonrasında bu alanlarda ayrımcılığa uğradıkları ve hak kaybı yaşadıkları görülmüştür.

Güven ve kaygı, açılmaya etki eden bir diğer faktördür. Buna göre, kişilerin güven duydukları ortamda açıldıkları, açılmalarının yaşadıkları kaygıyı azalttığı ve kişileri güçlendirdiği görülmüştür. Kişiler, açılacakları kişilerin güven duydukları kişi ve kurumlarla da irtibat kurmuşlardır. Burada ise uzmanlık sistemlerinin bir otorite ve güven kaynağı olarak oynadıkları rol karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda, uzmanlık sistemleri arasında, özellikle tıp ve din alanındaki otoritelerin kişilerin açılacağı çevrenin güvenini sağlamada önemli bir araç haline geldiği görüşmüştür.

Teknolojik ve iletişimsel modernleşme ile açılma sürecindeki bireylerin ihtiyaç duydukları bilgiye daha kolay erişebilmeleri söz konusu olmuştur. İnternet kullanımının yaygınlaşması insanların iletişimlerini kolaylaştırmış, bilginin kişiler

arasında aktarımı hızlanmıştır. Ayrıca internet ve sosyal medya sayesinde insanlar kendilerine gruplar oluşturarak bu gruplar içerisinde, STK'lar da dahil olmak üzere, bilgi ve deneyim aktarımı yapmaktadırlar. Bu durum, kişilerin yalnızlık hissini azaltmış, açılma süreçlerini pekiştiren bir etki yaratmıştır. Trans görünürlüğü arttıkça, medyada trans erkek haberleri kendine yer bulmuş ve insanlar bu haberler vasıtasıyla cinsiyet geçiş sürecinden haberdar olmuşlardır.

Bu araştırmanın bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde açılma sürecinde destek mekanizmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal düzeyde trans farkındalığına yönelik her türlü olumlu gelişme kişilerin açılma sürecini destekleyecek, onların daha az kaygı ve endişe ile topluma katılabilmelerini kolaylaştıracaktır. Bu noktada başta transların sosyal haklara eriştiği kamu kurumlarından (eğitim, barınma, sağlık, çalışma, adalete erişim vb.) bu hakları sağlayan özel kurumlara, sivil toplum kuruluşlarından politika belirleyicilere, meslek odalarından aktivistlere dek toplumun pek çok kesimine sorumluluk düşmektedir.

5.2. Öneriler

İfade özgürlüğü hakkının gerçekleştirilmesinin önemli bir yönü, ayrımcılığa veya şiddete maruz kalmaksızın kişinin kendi kimliğini kamusal alanda ifade edebilmesidir. Bu araştırmanın bulgularına göre kişilerin toplum içerisinde kendilerini ifade etmeleri gereken alanlarda saklandıkları, kendilerini görünmez kıldıkları, açılamadıkları ya da açıldıkları noktada çeşitli hak ihlallerine maruz kaldıkları görülmüştür.

Bu sebeple; bu konu ile ilgilenen araştırmacılara, politika yapıcılara ve sivil toplum kuruluşlarına araştırma sonuçları da gözetilerek öneriler yazılmıştır.

5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Transların açılma süreçlerine yönelik yürütülmüş bu araştırmada, bu konuya ilişkin oldukça az sayıda çalışma olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'deki çalışmalarda cinsel kimlik, daha çok cinsel yönelim tabanlı araştırmalara dayanmaktadır. Cinsel kimliğe dayalı araştırmaların cinsiyet kimliği temelli araştırmaları da kapsaması sahadaki durumun açıklanmasına katkı sağlayacaktır. Cinsiyet kimliği temelli açılmalar, cinsel yönelim temelli açılmalar ile ortak yönleri olduğu kadar birbirlerinden ayrıldığı bazı noktalara da sahiptir. Bu ikisi birbirine indirgenemez.

Açılma sürecini temel alan bu araştırmada, cinsiyet geçiş sürecine ilişkin de pek çok ipucuna rastlanmıştır. Cinsiyet geçiş sürecinin adlî ve tıbbî yönünü ele alacak akademik çalışmalar, Türkiye'de cinsiyet geçiş süreciyle ilgili olarak, yasa koyuculara ve politika üretenlere ışık tutabilir. Yasa ve politikalarda gerçekleşecek olumlu yönde düzenlemeler, kişilerin damgalanma ve ayrımcılığa maruz kalma riskini azaltacaktır.

Bu araştırmanın en büyük sınırlılıklarından birisi, sadece İstanbul'da bulunan kendini trans erkek olarak tanımlayan on altı katılımcı ile yapılmış olmasıdır. Yapılan görüşmelerle sınırlandırılan faktörlerin detaylandırılabilmesi için yalnızca nitel değil, nicel ve karma araştırma desenlerinin kullanıldığı araştırmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, cinsiyet kimliği sadece trans erkek olan katılımcıları kapsayacak şekilde gerçekleşmiştir. Açılma sürecinin sorunlarının anlaşılabilmesinde trans erkekler meselenin sadece bir tarafını oluşturmaktadır. Trans kadınlarla da yapılacak araştırmalar, transların açılmalarına yönelik önemli ipuçları sağlayacaktır. Örneğin, trans kadınlarla trans erkeklerin çevrelerinden ne ölçüde kabul gördüklerine yönelik karşılaştırmalı çalışmalar, toplumun sadece LGBT bireylere değil, erkek ve kadın kimliklere bakışı konusunda da çok şey söyleyebilir.

5.2.2. Politika Belirleyicilere Yönelik Öneriler

Cinsiyet geçiş süreci, çok fazla dinamiği olan bir süreçtir. Bu süreçte yaşanan ayrımcılıkların önlenmesi için eğitimlerin ve hak savunculuğu faaliyetlerinin önemli bir yeri vardır. Hukuk alanında yaşanan sorunların başında, karar mekanizmalarının başında bulunanların çoğu zaman talep ettikleri şeyin ne anlama geldiğini anlamamaları, bilmemeleri gelmektedir. Yasal düzenlemedeki 'uygun cinsiyet geçiş ameliyatı' ibaresinin ne anlama geldiğini bilmeden dayatılması kişinin beden bütünlüğünün dokunulmazlığına yönelik bir tehdittir. Buna yönelik uygulamaların kişinin beden bütünlüğünün dokunulmazlığı esas alınarak düzenlenmesi, kişilerin bedenleri hakkında söz sahibi olabilecekleri düzenlemelerin olması, buna uygun olarak bir dayatma ile değil, kişinin kendi kararı ile '*uygun bir cinsiyet değişikliği ameliyatı*' geçirmesi önemlidir.

Nüfus cüzdanının yasal olarak tashih edilmesi sonrasında kişilerin askerlik sürecine dair olarak tıpkı askerlik yükümlülüğü bulunan diğer adaylar gibi

muamelelerden geçmeleri ve bu süreç sonrasında muafiyet belgelerini almaları yorucudur. Bunun yerine kişilerin mahkeme kararları ile direkt olarak muafiyet kararlarının yazılması ile fiziksel ve psikolojik açıdan yorucu olan bu sürecin sonlanması mümkündür. Bu konuda karar alıcılara büyük rol düşmektedir.

Trans erkeklerin, "mavi kimlik" alana dek ihtiyaçları olan hormonların devlet tarafından karşılanması gerekmektedir. Bunun karşılanamamasının temel sebebinin Sağlık Uygulama Tebliği'nde trans erkeklerin Psikiyatri biriminde F64 olarak tanımlı olduğu Transeksüalite'nin diğer bölümlerde hâlâ tanımlı olmamasıdır. Trans erkeklerin kimliklerini aldıktan sonra gerekli görüldüğü zamanlarda jinekolojik muayenelerini olabilmeleri için de bir tanı gerekmektedir.

Türkiye'de plastik cerrahların yaptıkları *falloplasti, metoidioplasti* gibi penis oluşturma ameliyatlarının fotoğrafları, Türkiye'deki cinsiyet geçiş ameliyatlarının sıkıntılarını gözler önüne sermektedir. Yurtdışında gerçekleşen ameliyatlar ise, ekonomik olarak transları zorlamakta ya da ameliyat olma umutlarını ortadan kaldırmaktadır. Geri dönüşü olmayan bu ameliyatların Türkiye'deki sonuçları, kişileri intihara ya da bunalıma sürükleyebilmektedir. Bu bağlamda translara yönelik ameliyatları yapabilecek kapasitede doktorların yetiştirilmesi, bu ameliyatların yapıldığı ülkelerdeki diğer meslekdaşları ile iş birliği içerisinde olmaları, mesleki gelişimlerine yönelik olarak devletin plastik cerrahları teşvik etmesi kamu sağlığı adına önemlidir.

Trans erkeklerin gittikleri psikolog ve psikiyatristlerin onların açılma süreçlerine etki ettiği görülmüştür. Bu sebeple psikolog ve psikiyatristlerin cinsiyet geçiş süreci konusunda bilgilenmeleri, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim alanlarında çalışma sürdüren CETAD ve TODAP gibi uzman örgütlenmeleri ile dirsek temasında olmaları önemlidir.

Nüfus cüzdanındaki bilgileri henüz değişmemiş transların sağlık kurumlarında ayrımcılığa uğradıkları, bazılarının durumlarının tasvip edilmediği gerekçesi ile sağlık hizmetlerine erişim hakkından mahrum bırakıldıkları paylaşılmıştır. Kişilerin cinsiyet kimlikleri gerekçesi ile uğradıkları bu ayrımcılıkların; sağlık alanında çalışan personelin meslekî bilgisizliğinden, içselleştirmiş olabileceği transfobisinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Politika

belirleyicilerin, bu farkındalığı arttırmaya yönelik tedbirler almaları transların sağlığı açısından önemlidir.

Sağlık alanında eğitim veren fakültelerin, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim kavramlarını da kapsayan ve bu konularda öğrencileri bilgilendiren dersleri müfredatlarında bulundurmaları, konuyla alakalı seminer, konferans gibi eğitimlerin düzenlenmesi öğrencilerin mezun olduktan sonra bu alanda farkındalıklarının olmasını sağlayacaktır. Meslek hayatına atılan sağlık uzmanlarının hizmet içi eğitimlerinde cinsiyet geçiş sürecine yönelik alacakları bilgilendirmelerin, sağlık hakkından faydalanan transların damgalanmasının ciddi anlamda önüne geçeceği tahmin edilmektedir.

Cinsiyet geçiş sürecinde olan transların nüfus cüzdanları ile görüntülerinin uyuşmadığının anlaşılması, sağlık hizmetlerine erişimlerinde açılmalarını zorunlu kılan bir etmen olmuştur. Bu durum, kimlik göstermeden önce kişilerde psikolojik olarak baskı altında hissetme, damgalanma ve ayrımcılık görme korkusu şeklinde tezahür etmiştir. Bu anlamda politika belirleyicilerin, yerel yönetimler özelinde LGBTİ+ kapsayıcı hizmetler (anonim jinekolojik muayene, anonim HIV testi vs.) sunulmasına yönelik düzenlemelere gitmesi, bu durumun kısmen önüne geçebilecektir. Politika belirleyicilerin bu uygulamaları yaygınlaştıracak zemini hazırlamaları önemlidir.

Cinsiyet geçiş süreci yalnızca hukukî ve tıbbî süreçlerden ibaret değildir. Transların bu anlamda sosyal sorunlarına yönelik destek mekanizmalarının da oluşturulması, bireysel yaşanabilecek pek çok bireysel krizin önüne geçebilir. Açılma sürecindeki kişilere bireysel psikolojik destek sağlanması, grup terapileri yapabilecek kişilerin güçlendirilmesi bunlardan yalnızca birkaçıdır. Politika belirleyicilerin, bu mekanizmaların kurulmasında önemli bir rolü vardır. Belediyelerde trans geçiş sürecine yönelik hukukî ve psikososyal destek birimleri kurulabilir. Aynı zamanda belediye birimlerinde çalışan personeller bu konuya ilişkin eğitim alabilirler.

Politika belirleyicilerin bütün bunlara ek olarak, üniversite öğrencilerini cinsel kimliğe ilişkin temel kavramlarla tanıştırarak mesleklerini icra etmeye başlamadan evvel önyargılarını kırabilecek, toplumsal cinsiyet konusunda daha hassas ve donanımlı birer birey olmalarını sağlayabilecek uygulamaları geliştirmesi, müfredat içerisinde bu konulara temas eden alanlar oluşturması önemlidir.

Üniversitelerde okutulacak toplumsal cinsiyet derslerinin cinsel kimlik çeşitliliğini de kapsaması, bu alanda üretilen alan araştırmalarının sınıf içerisinde tartışılması ve bireylerin meslek hayatına atıldıklarında hayatın her alanında var olan LGBTİ+'larla karşılaşabileceğinin hatırlatılması gereklidir.

Sağlık alanında politika belirleyicilerin, hak temelli yaklaşımı benimseyecek şekilde politika oluşturmaları ve buna göre planlamalar yapmaları gerekmektedir. Bahse konu düzenlemelerin insan hakları ilke ve standartlarını merkeze alarak yapılması, sağlık kurumlarının hesap verilebilirliğini sağlayan uygulamaların geliştirilmesi, kişilerin yaşadığı ayrımcılıkların önüne geçilmesi için önemli bir adım olacaktır.

5.2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Öneriler

Sivil toplum kuruluşları, transların yaşadıkları ayrımcılığa yönelik çözüm üretecek mekanizmaları oluşturabilir. Türkiye'de yaklaşık yirmi yıl kadar önce hukukî mücadelesi başlamış cinsiyet geçiş süreci düzenlemesinin, günümüzde hâlâ transların hayatını zorlaştıran bir uygulamalar bütünü olmaya devam ettiğini, transların kendilerini ifade edebilecekleri güvenli alanların yeter sayıda olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sivil toplum kuruluşları, kişilerin kendilerini ifade edebilecekleri, güçlenebilecekleri ve çevrelerindeki diğer insanları da güçlendirebilecekleri alanları sağlamalıdır. Bu sebeple, transların adlî ve tıbbî süreçleri öncesinde, bu süreçler esnasında ve yine bu süreçlerin sonrasında yaşadıkları ya da yaşayabilecekleri durumlara ilişkin politika yapıcılar ve insan hakları savunucuları ile tartışıp, bu sorunlara çözüm bulabileceği ortamı oluşturabilmesi önemlidir.

Türkiye'de cinsiyet geçiş sürecine yönelik bilgilendirici broşür, kılavuz gibi çeşitli kaynakların sivil toplum örgütleri tarafından üretilmesi ve bunların erişilebilir şekilde yayınlanması alana dair bilgi eksikliğini azaltacaktır. Bu amaçla, alanında uzman kişilerle yapılacak iş birliği transların geçiş sürecine yönelik duyulan bilgi açlığını giderecektir.

Yaşamın çeşitli alanlarında varolan transların hayatlarını kolaylaştırabilecek her türlü politikanın üretilmesinde kolaylaştırıcı ve yol gösterici olması gereken sivil toplum kuruluşlarının hapishanedeki translar, sakat translar gibi dezavantajlı

grupların da dahil edildiği alanları açması ve bu alanlarda kişileri güçlendirici rol oynaması önemlidir.

KAYNAKÇA

Adorno, T.W. 2003. **Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken**. Çev.: B. O. Doğan. Cogito Dergisi. Yaz-2003 1-6.

Akad, M. 1992. **Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı**. İstanbul: Kazancı Hukuk, No: 112.

Aldemir, Ç. 2016. Kadının Görünmeyen Emeğinin Görünür Kılınması: Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Algan, B. 2007. **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**. Ankara: Seçkin.

Allport, G. 1979. **The Nature of Prejudice**. New York: Basic Books.

Alsop, R., Fitzsimons, A., Lennon, K. 2002. **Theorizing Gender**. Basingstoke: Polity.

American Psychological Association. 2011. Answers to your questions about transgender people, gender identity, and gender expression. http://www.apa.org/topics/lgbt/transgender.aspx, Erişim Tarihi 24 Ocak 2018.

Anayasa Mahkemesi. 2017. [29/11/2017 Tarihli ve E: 2017/130, K: 2017/165 Sayılı Kararı] (2018, 20 Mart). **Resmî Gazete**, 30366. Erişim adresi: http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180320.htm, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2018.

Andersen, M.L. & Taylor, H. F. 2013. **Sociology: The Essentials**. 7. Baskı. Belmont, CA: Wandsworth Cengage Learning.

Atamer, Y. 2006. Transseksüellerin Türk Hukukundaki Durumu. Erişim Adresi: http://www.lambdaistanbul.org/s/etkinlik/transseksuellerin-turk-hukukundaki-durumu. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2017.

Ayan, M. 2017. LGBTİ Hakları için Eğitim Stratejileri: Sahadan Anlatılar ve Gözlemler, Erişim Adresi: http://www.spod.org.tr/docs/spod-secbir-egitim.pdf. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018.

Bartel, C. 2011. Relational Factors Influencing Self Disclosure of Gender Identity in Sibling Relationship. Doktora Tezi. The Chicago School of Professional Psychology.

Başar, K. ve Öz, G. 2016. Cinsiyetinden Hoşnutsuzluğu Olan Bireylerde Psikolojik Dayanıklılık: Algılanan Sosyal Destek ve Ayrımcılık ile İlişkisi. **Türk Psikiyatri Dergisi**. 27 (4): 225-34.

Başar, K. 2014. Farklı Yönleri ile Cinsel Kimlik: Bedensel Cinsiyet, Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet Rolü ve Cinsel Yönelim. **Toplum ve Hekim**, Temmuz-Ağustos; 29 (4): 245-251.

Becker, H. 2015. **Hariciler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması**. Çev: Levent Ünsaldı. İstanbul: Heretik.

Benjamin, H. 1979. The Harry Benjamin Standarts of Care. Sixth International Gender Dysphoria Symposium, Erişim Adresi: http://www.genderpsychology.org/transsexual/hbsoc_1990.html, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2018.

Bilgehan, Z. 2016. Bir Trans Erkeğin Diploma Mücadelesi. **Hürriyet Gazetesi**. Erişim Adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bir-trans-erkegin-diploma-mucadelesi-40189279, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2018.

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. 2009. **Sosyoloji**. 2. Baskı, Ankara: Siyasal.

Bingöl, D. 2016. Trans Erkek Kaldığı Yurtta Tehdit Ediliyor. **Pembe Hayat**. Erişim Adresi: http://www.pembehayat.org/haberler.php?id=1377, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2017.

Bogaert, A. F., & Hafer, C. L. 2009. Predicting the Timing of Coming Out in Gay and Bisexual Men from World Beliefs, Physical Attractiveness, and Childhood Gender Identity/Role. **Journal of Applied Social Psychology**. 39, 1991–2019.

Bockting, W. ve Coleman, E. 2007. "Developmental Stages of the Transgender Coming Out Process: Toward an Integrated Identity". **Principles of Transgender Medicine and Surgery**. s. 185-208. New York: The Haworth Press.

Bornstein, K. 1994. **Gender Outlaw: On Men, Women and the Rest of Us**. New York: Routledge.

Bourdieu, P., Wacquant, L. 1992. **An Invitation To Reflexive Sociology**. Chicago: University of Chicago Press.

Bourdieu, P. 1997. **On Television**. Çev: Priscilla Parkhurst Ferguson. The New Press, New York.

Brannon, L. 1996. **Gender: Psychological Perspectives**. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Brown, L. S. 1989. New Voices, New Visions: Toward a Lesbian/Gay Paradigm for Psychology. **Psychology of Women Quarterly**. 13, 445-458.

Bryant, S., & Demian. 1998. Terms of Same-Sex Endearment. **Siecus Report**. 27, s. 10-13.

Burke, M. 1993. **Coming Out of the Blue**. London: Continuum.

Butler, J. 1990. **Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity**. New York: Routledge.

_____. Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex". New York: Routledge, 1993.

_____. Undoing Gender. New York: Routledge, 2004.

Cartwright, Samuel A. 1851. "Diseases and Peculiarities of the Negro Race". **DeBow's Review**. XI. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018.

Cass, V. 1979. Homosexual Identity Formation: A Theoretical Model. **Journal of Homosexuality**. 4, 219-235.

_____. Homosexual Identity Formation: Testing a Theoretical Model. **Journal of Sex**. 20, 143-167, 1984.

Chirrey, D. A. 2003. 'I Hereby Come Out': What Sort of Speech Act is Coming Out? **Journal of Sociolinguistics**. 7: 24–37.

Coleman, E. (1981). Bisexual and Gay Men in Heterosexual Marriage: Conflicts and Resolutions in Therapy. **Journal of Homosexuality**. 7 (2/3), s. 93-104.

_____. The Developmental Stages of Coming Out. **The Society for the Psychological Study of Social Issues**. Sayı 5, No:4 (March-April), s. 469-482, 1982.

Coleman, E., Bockting, W., Botzer, M., Cohen-Kettenis, P., DeCuypere, G., Feldman, J., ... Zucker, K. 2012. Standards of care for the health of transsexual, transgender, and gender nonconforming people (7th version). **International Journal of Transgenderism**. 13, 165–232.

Coon, David W. 2003. Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) Issues and Family Caregiving. San Francisco: Family Caregiver Alliance.

Coombs, W. T. 1998. An analytic framework for crisis situations: Better responses from a better understanding of the situation, **Journal of Public Relations Research**. 10, 177-191.

Cumhuriyet. 2016. "Bekir Bozdağ'dan Kanuna Cinsel Yönelim Eklenmesi Talebine: Muhafazakâr Partiyiz". Erişim Adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/511913/Bakan_Bozdag_dan_kanuna_cinsel_yonelim_eklenmesi_talebine__Muhafazakar_partiyiz.html. Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2018.

Çubuk, A. 1982. **Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Kurumları**. AİTİA Yayın No: 175, Ankara.

D'Amico, E. Ve Julien, D. 2012. Disclosure of Sexual Orientation and Gay, Lesbian, and Bisexual Youths' Adjustment: Associations with Past and Current Parental Acceptance and Rejection. **Journal of GLBT Family Studies**. Sayı 8, Cilt 3, s. 215-242.

D'Augelli, A. R. 1994. "Identity Development and Sexual Orientation: Toward a Model of Lesbian, Gay, and Bisexual Development." In E. J. Trickett, R. J. Watts, and D. Birman (eds.), **Human Diversity: Perspectives on People in Context**. San Francisco: Jossey-Bass.

Dank, B. M. 1971. **Coming Out In the Gay World**. Psychiatry, 34, 180-197.

De Monteflores, C., & Schultz, S. J. 1978. Coming out: Similarities and differences for lesbians and gay men. **Journal of Social Issues**. 34 (3), 59-72.

Delphy, C. 1984. **Close to Home: a Materialist Analysis of Women's Oppression**. London: Hutchinson.

_____. Rethinking Sex and Gender. **Women's Study International Forum**. 16 (1), 1-9, 1993

Drescher, J. 2009. Queer diagnoses: Parallels and contrasts in the history of homosexuality, gender variance, and the Diagnostic and Statistical Manual. **Archives of Sexual Behavior**. 39(2), 427-460.

DuBay, W. 1987. **Gay Identity: the Self Under Ban.** Jefferson, NC: McFarland & Co.

Durkheim, E. 2002. **Suicide: A Study in Sociology**. Edit: George Simpson, New York: Routledge.

_____. Sosyolojik Yöntemin Kuralları. Çev: Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah, 2004

Duru, E. & Poyrazlı, S. 2007. Personality dimensions, psychosocial-demographic variables, and English language competency in predicting level of acculturative stress among Turkish international students. **International Journal of Stress Management**. 14 (1), 99-110. doi: 10.1037/1072-5245.14.1.99

Elkins, R., & King, D. 1996. **Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex Changing**. New York: Routledge.

Eroğlu, E. 2015. ''Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar''. **Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı: 50, s. 299-308.

Fausto-Sterling, A. 2017. Against Dichotomy. **ESIC**. 1 (1), s. 63- 66.

Fassinger, R. E. ve McCarn, S. R. 1996. Revisioning Sexual Minority Identity Formation: A New Model of Lesbian Identity and its Implications for Counseling and Research. **The Counseling Psychologist**. 24 (3), 508- 534.

Feinberg, L. 1996. **Transgender Warriors: Making History from Joan of Arc to Dennis Rodman**. Boston: Beacon Press.

Fone, B. R. S. 2000. **Homophobia: A History**. New York: Diane Publishing Company.

Foucault, M. 1990. **The History of Sexuality Vol 1. An Introduction**. New York: Vintage.

_____. Kelimeler ve Şeyler. Çev.Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge, 2001.

Giddens, A. 2014. **Modernliğin Sonuçları**. Çev: Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı.

GLAAD. 2013. GLAAD's Transgender Resources. http://www.glaad.org/transgender, Erişim Tarihi 9 Kasım 2017.

Goffman, E. 2014. **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**. Çev: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik.

_____. Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu. İstanbul: Metis, 2016.

Gonsiorek, J. C. 1982. Results of psychological testing on homosexual populations. **American Behavioral Scientist**. 25 (4), s. 385-396.

Gray, M. L. 1999. **In Your Face: Stories from the Lives of Queer Youth**. New York, NY: The Haworth Press.

Güven, S. 1999, **Toplumbilim**. Bursa: Ezgi.

H. Çelebi, E. D. 2017. Trans Erkeklerin İsim Seçme Süreçlerine Yönelik Nitel Bir Çalışma. Yayınlanmamış Makale.

Halberstam, J. 1998. **Female Masculinity**. Durham: Duke University Press.

Hencken, J. D. 1984. Sexual Orientation Self-disclosure. (Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi, Ann Arbor. **Dissertaion Abstracts International**, 45 (7), 2310B.

Herdt, G. & Boxer, A. 1993. **Children of Horizons: How Gay and Lesbian Youth are Forging a New Way Out of the Closet**. Boston: Beacon Press.

Hines, S. 2007. **TransForming Gender: Transgender Practices of Identity and Intimacy**. Policy Press.

_____. 'Social/Cultural Change and Transgender Citizenship', **Sociological Research Online**. 12: 1, 2007.

_____. Feminist Theories. In D. Richardson and V. Robinson (Eds.) **Introducing Gender and Woman Studies**. London: Palgrave Macmillan, 2008.

Human Rights Campaign. 2009. Glossary of terms., http://www.hrc.org/issues/3336.htm, Erişim tarihi: 1 Şubat 2009.

Hun, S. 2016. Türk Medeni Kanunu'nun 40. Maddesi Somut Norm Denetimine Tabiyken: Trans Geçiş Sürecinde 'Bekletmeler'in Trans Öznelliklere Etkisi. **Ankara Barosu Dergisi**. Sayı 4, s.311-316.

Hunt, S. B. 1855. "Dr. Cartwright on "Drapetomania"". Buffalo Medical Journal. 10: 438–442.

Hunter, S. 2007. **Coming Out and Disclosures: LGBT Persons Across the Life Span**. New York: Routledge.

ILGA-Europe. 2017. Rainbow Europe Map 2017. Erişim Adresi: https://www.ilga-europe.org/resources/rainbow-europe/rainbow-europe-2017, Erişim Tarihi: 4 Ocak 2018.

İHAM. 2015. Case of Y.Y. v. Turkey. Erişim Adresi: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153134. Erişim Tarihi: 15 Ocak 2018.

Jackson, S. 1999. **Heterosexuality in Question**. London: Sage.

Jeffreys, S. 1994. The queer disappearance of lesbians: Sexuality in Academy. **Women's Studies International Forum**. Vol:17, 5. s. 459-472.

Jensen, K. L. 1999. **Lesbian Epiphanies: Women Coming Out in Later Life**. New York: Harrington Park Press.

Jordan, J. 2011. **'That ere with Age, his strength Is utterly decay'd': Understanding the Male Body in Early Modern Manhood, Bodies, Sex and Desire from the Renaissance to the Present**. Düzenleme: Kate Fisher ve Sarah Toulalan. London: Palgrave Macmillan.

KaosGL Haber Sitesi. 2014. "İzmir'de bir trans erkek intihar etti". Erişim Adresi: http://kaosgl.org/sayfa.php?id=17011. Erişim Tarihi 19 Ocak 2017.

_____. "Balıkesir'de bir trans erkek intihar etti". Erişim Adresi: http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=22038. Erişim Tarihi 24 Ocak 2017.

KaosGL & Pembe Hayat. 2016. Gasteler Bizi Söyler- Medyada Transfobik ve Homofobik Nefret Söylemi Raporu- Nefret, Kalıp Yargı ve Görünmezlik Duvarı, http://kaosgl.org/sayfa.php?id=23164, Erişim Tarihi: 27 Ocak 2018.

Kaptan, S. Ve Yüksel, Ş. 2014. Eşcinseller, Sosyal Dışlanma ve Ruh Sağlığı. **Toplum ve Hekim**, Temmuz-Ağustos 2014, Cilt: 9 Sayı: 4. s. 259-265.

Kinsey A., Pomeroy W.B., Martin C.E. ve Gebhard P.H. 1953. **Sexual Behavior in The Human Female. Indiana: The Staff of The Institute for Sex Research**. Indiana University.

Koruyucu, R. A. 2017. "Construction of Trans Masculinities: Experiences of Trans Men, Lawyers and Psychiatrists in Turkey." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi.

Le Breton, D. 2016. **Bedene Veda**. Çev. Aziz Ufuk Kılıç. İstanbul: Sel.

Lehmiller, J. J. 2014. **The Psychology of Human Sexuality**. UK: Blackwell.

MacDonald, A. P., Jr. 1981. Bisexuality: Some Comments On Research and Theory. **Journal of Homosexuality**. 6 (3), s. 21-35.

_____. Research On Sexual Orientation. A Bridge That Touches Both Shores but Doesn't Meet In the Middle. **Journal of Sex Education and Therapy**. 8 (1), s. 9-13, 1982.

_____. A Little Bit of Lavender Goes a Long Way: A Critique of Sexual Orientation. **Journal of Sex Research**. 19 (1), s. 94-100, 1983.

Magruder, B. & Waldner, L. K. 1999. Coming Out to Parents: Perceptions of Family Relations, Preceived Resources, and Identity Expressions as Predictors of Identity Disclosure for Gay and Lesbian Adolescents. **Journal of Homosexuality**. 37 (2), s. 83-98.

Mallon, G. P. 1999. Gay and Lesbian Adolescents and Their Families. **Journal of Gay and Lesbian Social Services**. 10(2), 69-88.

Marks, I., Mataix-Cols, D. 2004. **Evidence and Experience. Psychiatry: Phobias**, Düz.: Mario Maj, Hagop S. Akiskal, Juan Jose Lopez-Ibor and Ahmed Okasha. England: Wiley.

Maurer, L. 1999. Transgressing Sex and Gender: Deconstruction Zone Ahead?, **SIECUS Report**. Sexuality Information and Education Council of the United States, Inc. 28 (no. 1), (Ekim/Kasim), s. 14.

McCandless, B. R. 1970. **Adolescents: Behaviour and Development**. Michigan: Dryden.

McEwen, M. 2003. New perspectives on identity development. **Student Services**. A Handbook for the Profession (4th ed.) (pp. 203-223). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

McGeorge, C., & Carlson, T. S. 2011. Deconstructing heterosexism: Becoming an LGB affirmative heterosexual couple and family therapist. **Journal of Marital and Family Therapy**. 37(1), 14-26. doi: 10.1111/j.1752-0606.2009.00149.x

McKenna, W., Kessler, S. 2000. **Gender: An Ethnomethodological Approach**. Chicago: Chicago University Press.

Milliyet. 2015. "Eylül Cansın'ın Annesi Konuştu". http://www.milliyet.com.tr/eylul-cansin-in-annesi-konustu-gundem-2000355/, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2018.

Moreno-Perez, O., Esteva de Antonio, I. 2012. Clinical Practice Guidelines for Assessment and Treatment of Transsexualism. **Endocrinol Nutr**. 59:367-82.

Murad MH, Elamin MB, Garcia MZ ve ark. 2010. Hormonal Therapy and Sex Reassignment: A Systematic Review and Meta-Analysis of Quality of Life and Psychosocial Outcomes. **Clin Endocrinol**. 72:214-231.

Monstrey, S., Hoebeke, P., Dhont, M., Selvaggi, G., Van Landuyt, K., Hamdi, M., Blondeel, Ph. 2005. Radial Forearm Phalloplasty: A Review of 81 Cases. **European Journal of Plastic Surgery**. October 2015, 28: 206-212.

Morrow, Deana F. 2006. Coming Out as Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender. **Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice: Working with Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender People**. 129–149. New York: Columbia University Press.

Netting, E., Kettner, P. & McMurtry. 1998. **Social Work Macro Practice** (2. Baskı). New York: Longman.

Nikiforuk, A. 2007. **Mahşerin Dördüncü Atlısı**. Çev: Selahattin Erkanlı. İstanbul: İletişim.

O'Keefe, T., and Fox, K. 1997. **Trans-x-u-all: The Naked Difference**. London: Extraordinary People Press.

Outland, O. 2000. **Coming Out: A Handbook for Men**. Los Angeles: Alyson Books.

Özlen, L. G. 2017. "Identity Politics and Solidarity Practices of Lesbian and Bisexual Women in Istanbul." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi.

Patulny R. & Pini, B. 2013. "Counting Men: Quantitative Approaches to the Study of Men and Masculinities", **Men, Masculinity and Methodologies**. London: Palgrave Macmillan.

Pembe Hayat. 2016. İETT Şoföründen Trans Erkeğe Tehdit: Ağzını, Burnunu Kırarız! Erişim Adresi: http://www.pembehayat.org/haberler.php?id=1378, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018.

Penelope, J., Wolfe, S. J. 1989. **The Original Coming Out Stories**. California: Crossing Press.

Pharr, S. 1997. **Homophobia: A Weapon of Sexism** (2. Baskı). Berkeley, CA: Chardon.

Rashid, M. ve Tamimy, M. S. 2013. Phalloplasty: The Dream and the Reality. Indian **Journal of Plastic Surgery**. May- Aug; 46(2): 283-293.

Rasmussen, M. L. 2004. The Problem of Coming Out. **Theory Into Practice**. 43: 144–150.

Raymond, J.C. 1980. **The Transsexual Empire**. London: The Women's Press.

Richardson, D., McLaughlin, J., ve Casey, M. 2006. **Intersections Between Feminist and Queer Theory**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Ritzer, G. 2011. **Sosyoloji Kuramları**. Çev.: H. Hülür. Ankara: De Ki.

Rust, P. C. R. 2000. **Bisexuality in the United States: A Social Science Reader**. New York: Colombia University.

_____. Finding a Sexual Identity and Community: Theraeutic Implications and Cultural Assumptions in Scientific Models of Coming Out. L. D. Garnets & D.C. Kimmel (Ed.), **Psychological Perspectives On Lesbian, Gay and Bisexual Experiences.** s. 227-269. New York: Columbia University Press, 2003.

Rogers, W. S. 2001. **The Psychology of Gender and Sexuality: An Introduction**. United Kingdom: McGraw Hill.

Sauerman, T. H. 1984. **Coming Out to Your Parents**. Los Angeles, CA: Federation of Parents and Friends of Lesbians and Gays.

Savin-Williams, R. C. 1990. Coming Out. W. R. Dynes (Ed.), **Encyclopedia of Homosexuality**. s. 251-254.

Savin-Williams, R. C. 2001. **Mom, Dad, I'm Gay: How Families Negotiate Coming Out**. Washington DC: American Psychological Association.

Scott, J. W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. **The American Historical Review**. 91(5), 1053-1075.

Seidman, S. 2002. **Beyond the closet: The Transformation of Gay and Lesbian Life**. New York, NY: Routledge.

Slattery, M. 2008. **Sosyolojide Temel Fikirler**. Çev: Şebnem Özkan. Bursa: Sentez.

SoL Haber Portalı. 2016. İETT şoföründen ayrımcılık: Kadın mısın erkek misin?, http://haber.sol.org.tr/toplum/iett-soforunden-ayrimcilik-kadin-misin-erkek-misin-144232, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018.

Sophie, J. 1986. A Critical Examination of Stage Theories of Lesbian Identity Development. **Journal of Homosexuality**. 12(2), s. 39-51.

SPoD. 2012. LGBT Davaları AİHM, Yargıtay ve Danıştay İçtihatları. http://www.spod.org.tr/docs/LGBT_ictihat_kitap_web_son.pdf, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2018.

_____. Cinsiyet Geçiş Kılavuzu. Erişim Adresi: http://www.spod.org.tr/docs/SPoD-cinsiyet-gecis-sureci.pdf. Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018, 2017.

Selek, P. 2014. **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**. İstanbul: İletişim.

Sennett, R. 2008. **The Craftsman**. Amerika Birleşik Devletleri: Yale University Press.

Stanley, J. & Wolfe, S. 1980. **The Coming Out Stories**. Watertown, MA: Persephone Press.

Stein, E. D. 1999. **The Mismeasure of Desire: The Science, Theory and Ethics of Sexual Orientation**. New York: Oxford University Press.

Stevens, R.A. 2004. Understanding Gay Identity Development Within the College Environment. **Journal of College Student Development**. 45 (2), s. 185 -206.

Stoller, R. 1984. **Sex and Gender Development**. London: Karnac.

Stone Fish, L., & Harvey, R. G. 2005. **Nurturing Queer Youth: Family Therapy Transformed**. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Tahmazoğlu Uzeltürk, S. 2012. **Anayasa Hukuku Açısından Sağlık Hakkı**. İstanbul: Legal.

The Harry Benjamin International Gender Dysphoria Association. 2001. Standards of Care for Gender Identity Disorders, Sixth Version. Erişim Adresi: http://www.cpath.ca/wp-content/uploads/2009/12/WPATHsocv6.pdf, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017.

Troiden, R. R. 1979. Becoming Homosexual: A Model of Gay Identity Acquisition. **Psychiatry**. 42, s. 362-373.

_____. "Homosexual Identity Development." Journal of Adolescent Health Care, 9, 105–113, 1988.

Troiden, R. R., & Goode, E. 1980. Variables related to the acquisition of a gay identity. **Journal of Homosexuality**. 5(4), s. 383-392.

Turan, E. 2003. **Sosyal Güvenlik Hakkı**, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7316.pdf, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2018.

Turan, Ş., Poyraz, C., İnce, E. ve diğerleri. 2015. Cinsiyet Değiştirme Ameliyatı İçin Psikiyatri Kliniğine Başvuran Transseksüel Bireylerin Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 26 (3), s. 153-160.

Türk, E. 1999. **Türk Eğitim Sistemi**. Nobel: Ankara.

Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği. 2005. http://www.tsk.tr/Content/pdf/insan_kaynaklari/TSK_saglik_yetenegi_yonetmeligi.pdf, Erişim Tarihi: 3 Şubat 2018.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. 2001. **Türk Medenî Kanunu**. Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html, Erişim Tarihi: 6 Ocak 2018.

TvT Research Project. 2017. "Trans Murder Monitoring (TMM) TdoR 2017 Update". Transrespect versus Transphobia Worldwide. Website: http://transrespect.org/en/trans-murder-monitoring/tmm-resources/, Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2018.

Vargo, S. 1998. Consulting Teacher-to-Teacher. **Teaching Exceptional Children**. 30, 54-5.

Warren, C. 1980. **Homosexuality and Stigma. Homosexual Behavior: A Modern Reappraisal**. New York: Basic Books.

Weber, M. 2011. **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**. Çev.: Ö. Ozankaya. İstanbul: Cem.

_____. Bürokrasi ve Otorite. Çev.: B. Akın. Ankara: Adres, 2013.

Weeks, J. 1977. **Coming Out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present**. London: Quartet Books.

_____. Sexuality and its Discontents: Meanings, Myths & Modern Sexualities. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1985.

White, K. 2002. **An Introduction to the Sociology of Health and Illness**. London: Sage.

Wilchins, R. A. 1997. **Read My Lips: Sexual Subversion and the End of Gender**. New York: Firebrand Books.

Wilchins, R. A. 2002. "Queerer Bodies." In J. Nestle, C. Howell, and R. A. Wilchins (eds.), **Genderqueer: Voices from Beyond the Sexual Binary**. Los Angeles: Alyson.

Wittig, M. 1981. 'One is Not Born a Woman', **Feminist Issues**. 1 (2): 47–54.

WPATH. 2010. WPATH Raporu. Erişim Adresi: http://www.wpath.org/uploaded_files/140/files/WPATH%20Reactions%20to%20the%20proposed%20DSM%20-%20Final.pdf, Erişim: 11 Ocak 2018.

Yılmaz, V. ve Göçmen, İ. 2015. Türkiye'de Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans Bireylerin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Araştırmasının Özet Sonuçları. **Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi (Research Turkey)**. 4 (6), 94-101.

Yur, D. 2014. 'Cinsiyet Değişimi' SGK Kapsamında. **Milliyet Gazetesi**. Erişim Adresi: http://www.milliyet.com.tr/-cinsiyet-degisimi-sgk-kapsaminda/gundem/detay/1837366/default.htm, Erişim Tarihi: 24 Mart 2018.

Yüksel, Ş. ve ark. 2017. Klinikte İhmal Edilen Bir Konu: Transseksüel Bireylerde İntihar Riski. **Nöropsikiyatri Arşivi**. 54:28-32, s. 28-32.

Zimman, L. 2009. ''The Other Kind of Coming Out'': Transgender People and the Coming Out Narrative Genre. **Gender and Language**. 3-1, s. 53-80.

EKLER

Ek 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Kod	Rumuz	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Anne Baba Medeni Hali	Kişinin Medeni Hali	Dini İnanç	Kiminle Yaşamakta?
FTM1	Ahmet	20	Lise Mezunu	Eğlence Sektöründe İşçi	Anne Baba Boşanmış	Bekar	Deizm	Tek başına
FTM2	Mehmet	21	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Ailesi
FTM3	Ferhat	23	Lise Mezunu	İletişim Firması Satış Temsilcisi	Baba vefat etmiş, anne sağ	Bekar	İslam	Ailesi
FTM4	Burak	28	Lise Mezunu	Garson	Baba vefat etmiş, anne sağ	Bekar	Ateizm	Ailesi
FTM5	Serhat	34	Lise Mezunu	Part time satış danışmanı	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Tek başına
FTM6	Ayhan	21	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Garson	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Öğrenci Yurdu
FTM7	Ferhan	22	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Ailesi
FTM8	Serhan	42	Üniversite Mezun (Lisans)	Şirket Çalışanı (Asistan)	Anne Baba Boşanmış	Evli	İslam	Partneri
FTM9	Taylan	20	Lise Terk	Garson	Anne Baba Evli	Bekar	Deizm	Partneri
FTM10	Mustafa	22	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Partneri
FTM11	Çetin	28	Üniversite Mezun (Lisans)	İşletmeci	Baba vefat etmiş, anne sağ	Bekar	İslam	Partneri
FTM12	Tarık	22	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Garson	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Öğrenci Yurdu
FTM13	Onur	25	Üniversite Mezun (Lisans)	Çalışmıyor	Baba vefat etmiş, anne sağ	Bekar	İslam	Partneri
FTM14	Ali	25	Üniversite Öğrenci (Açıköğretim)	Çalışmıyor	Baba vefat etmiş, anne sağ	Bekar	Ateizm	Ailesi
FTM15	Hüseyin	20	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Anne Baba Evli	Bekar	İslam	Ailesi
FTM16	Kemal	42	Üniversite Mezun (Lisans)	Öğretmen	Anne Baba Evli	Evli	İslam	Partneri

Ek 2: Katılımcıların Cinsiyet Geçiş Süreci Bilgileri

Kod	Rumuz	Hormon	Ameliyat	Adli Süreç	Nüfus Cüzdanı Bilgilerinde Değişiklik
FTM1	Ahmet	Evet	Mastektomi	Evet	Hayır
FTM2	Mehmet	Evet	N/A	Evet	Hayır
FTM3	Ferhat	Evet	Mastektomi	Evet	Hayır
FTM4	Burak	Hayır	Mastektomi	Hayır	Hayır
FTM5	Serhat	Evet	Mastektomi ve Histerektomi	Evet	Hayır
FTM6	Ayhan	Hayır	N/A	Hayır	Hayır
FTM7	Ferhan	Evet	N/A	Evet	Hayır
FTM8	Serhan	Evet	Mastektomi ve Histerektomi	Evet	Evet
FTM9	Taylan	Evet	N/A	Hayır	Hayır
FTM10	Mustafa	Evet	N/A	Evet	Hayır
FTM11	Çetin	Evet	Mastektomi ve Histerektomi	Evet	Evet
FTM12	Tarık	Hayır	N/A	Hayır	Hayır
FTM13	Onur	Evet	Mastektomi ve Histerektomi	Evet	Hayır
FTM14	Ali	Evet	Mastektomi	Hayır	Hayır
FTM15	Hüseyin	Evet	Mastektomi ve Histerektomi	Evet	Evet
FTM16	Kemal	Evet	Mastektomi ve Histerektomi	Evet	Evet

Ek 3: Katılımcıların Sigortalılık Durumları

Kod	Rumuz	Eğitim Durumu	Meslek	Sigorta
FTM1	Ahmet	Lise Mezunu	Eğlence Sektöründe İşçi	Sigortasız Çalışan
FTM2	Mehmet	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Aileden Sigortası Var
FTM3	Ferhat	Lise Mezunu	İletişim Firması Satış Temsilcisi	Sigortalı Çalışan
FTM4	Burak	Lise Mezunu	Garson	Sigortasız Çalışan
FTM5	Serhat	Lise Mezunu	Part time satış danışmanı	Sigortasız Çalışan
FTM6	Ayhan	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Garson	Aileden Sigortası Var, Çalıştığı Yerde Sigortası Yok
FTM7	Ferhan	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Aileden Sigortası Var
FTM8	Serhan	Üniversite Mezun (Lisans)	Şirket Çalışanı (Asistan)	Sigortalı Çalışan
FTM9	Taylan	Lise Terk	Garson	Aileden Sigortası Var, Çalıştığı Yerde Sigortası Yok
FTM10	Mustafa	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Aileden Sigortası Var
FTM11	Çetin	Üniversite Mezun (Lisans)	İşletmeci	Sigortalı Çalışan
FTM12	Tarık	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Garson	Aileden Sigortası Var, Çalıştığı Yerde Sigortası Yok
FTM13	Onur	Üniversite Mezun (Lisans)	Çalışmıyor	Aileden Sigortası Var
FTM14	Ali	Üniversite Öğrenci (Açıköğretim)	Çalışmıyor	Aileden Sigortası Var
FTM15	Hüseyin	Üniversite Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Aileden Sigortası Var
FTM16	Kemal	Üniversite Mezun (Lisans)	Öğretmen	Sigortalı Çalışan

Ek 4: Katılımcıların Açılma Bilgileri

Kod	Rumuz	Anne Baba	Kardeş	Anneye Açık mı?	Babaya Açık mı?	Kardeş/Kardeşlere Açık mı?	İlk Açıldığı Kişi
FTM1	Ahmet	Anne Baba Hayatta	Var, bir abla bir kız kardeş	Evet	Hayır	Evet	Ablası
FTM2	Mehmet	Anne Baba Hayatta	Var, bir abla	Evet	Evet	Evet	Partneri
FTM3	Ferhat	Baba vefat etmiş, anne sağ	Var, iki kız kardeş	Evet	N/A	Evet	Partneri
FTM4	Burak	Baba vefat etmiş, anne sağ	Yok	Evet	N/A	N/A	Partneri
FTM5	Serhat	Anne Baba Hayatta	Yok	Evet	Evet	N/A	Arkadaşı
FTM6	Ayhan	Anne Baba Hayatta	Var, iki abi bir kız kardeş	Hayır	Hayır	Hayır	Arkadaşı
FTM7	Ferhan	Anne Baba Hayatta	Var, iki erkek kardeş	Evet	Evet	Evet	Partneri
FTM8	Serhan	Anne Baba Hayatta	Yok	Evet	Evet	N/A	Annesi
FTM9	Taylan	Anne Baba Hayatta	Var, iki abla	Evet	Evet	Evet	Annesi
FTM10	Mustafa	Anne Baba Hayatta	Var, iki erkek kardeş, bir abla	Evet	Hayır	Evet	Partneri
FTM11	Çetin	Baba vefat etmiş, anne sağ	Var, bir abi bir abla	Evet	N/A	N/A	Ablası
FTM12	Tarık	Anne Baba Hayatta	Var, iki kız kardeş, bir abi	Evet	Evet	Evet	Abisi
FTM13	Onur	Baba vefat etmiş, anne sağ	Var, bir abla	Evet	N/A	Evet	Ablası
FTM14	Ali	Baba vefat etmiş, anne sağ	Var, bir abla	Evet	N/A	Evet	Partneri
FTM15	Hüseyin	Anne Baba Hayatta	Var, bir kız kardeş	Evet	Evet	Evet	Kardeşi
FTM16	Kemal	Anne Baba Hayatta	Var, bir abla, iki erkek kardeş	Evet	Evet	Evet	Annesi

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Emirhan Deniz H. ÇELEBİ

Doğum Tarihi : 24.03.1990, Bakırköy/İstanbul

Eğitim Durumu

Lisans : Gazi Üniversitesi, İngilizce Öğretmenliği (2008 – 2012)

Lise : Tosya Anadolu Öğretmen Lisesi (2004 – 2008)

İş Deneyimi

Sabancı Üniversitesi – SUGender, Eğitim Koordinatörü (Eylül 2018 - …)

Transgender Europe (Berlin), Yönetim Kurulu Üyesi (Haziran 2018- Haziran 2020)

SPoD (İstanbul), Eğitim Koordinatörü (Mart 2016 – Ağustos 2018)

SPoD (İstanbul), Yönetim Kurulu Üyesi (Mart 2014 – Mart 2016)

TED Koleji (Ankara), İngilizce Öğretmeni (Eylül 2012 – Aralık 2014)

SPC (Washington, ABD), Ofis Asistanı (Haziran 2009 – Ekim 2012)

Projeler

SPoD, Trans Hakları Alan Koordinatörü, Türkiye'deki LGBTİ+ Kapsayıcı Sosyal Hizmet Uygulamaları, (Hollanda Konsolosluğu tarafından fonlanan proje) (2018-2019)

İstanbul Bilgi Üniversitesi (İstanbul), Eğitim Koordinatörü, Öğretmenlerin LGBTİ+ Farkındalığı, (İsveç Konsolosluğu tarafından fonlanan proje) (2017 – 2018)

İletişim

E-posta : emirhandenizcelebi@gmail.com

Telefon : 0532 349 6994

Jüri Tarihi : 26.07.2018